

ALEKSANDAR SOLŽENJICIN

Jedan dan
Ivana Denisoviča

U pet sati ujutro, kao i uvijek, odjeknuo je poziv na ustajanje — udarci čekićem o komad tračnice pokraj upravne zgrade. Isprekidani zveket jedva je dopro kroz okna zaleđena u debljini od dva prsta, i ubrzo je utihnuo: bilo je hladno i stražaru se nije dugo mahalo rukom.

Zveket je zamro, a vani je još bio mrkli mrak, kao i usred noći kad je Šuhov išao do kible, samo što je kroz prozor dopirala žuta svjetlost triju svjetiljaka: dviju izvan žice i jedne iz žice.

Ni baraku nisu nešto dugo otvarali, niti se čulo da dežurni podižu na motku skupnu kibli — da je iznesu.

Šuhov nije nikad prespavao ustajanje, svagda je na vrijeme ustajao, do odlaska na rad bilo je sat i pol vremena, njegovog — ne državnog — i tko god se snalazio u logorskom životu, mogao je ponešto zaraditi: sašiti komu od stare podstave navlaku za rukavice, dodati bogatijem članu brigade suhe valjenke ravno na ležaj, da ne mora bos tapkati oko hrpe obuće i tražiti ih, ili se mogao prosmucati naokolo, poslužiti gdje komu što treba, počistiti ili donijeti štogod, ili u blagovaonici sakupljati porcije sa stolova i nositi ih u hrpama do sudopera — kako bi dobio nešto da pojede, ali je tamo bilo mnogo takvih, koliko hoćeš, a što je najvažnije — ako je u porciji štogod ostalo, nećeš odoljeti da ne poližeš. A Šuhov je dobro zapamtio riječi svoga prvog brigadira Kuzjomina — starog logorskog vuka, četrdeset treće robijao je već dvanaestu godinu, pa je novajlijama koji su bili pristigli s fronte rekao uz vatru na nekom proplanku:

— Ovdje, momci, vlada zakon tajge. Ali i ovdje ljudi žive. Znaite koji najprije pocrkaju: oni koji ližu tuđe porcije, oni koji se uzdaju u poštedu, i oni koji otkucavaju.

Što se tiče otkucavanja, tu je, naravno, pretjerao. Takvi ostaju na životu. Samo što ostaju na životu zahvaljujući krvarini.

Šuhov je svagda ustajao na vrijeme, samo danas nije. Još mu sinoć nekako nije bilo dobro, osjećao je zimicu i trganje u tijelu. Nije se cijele noći mogao ugrijati. Kroz san mu se sve pričinjalo — sad da se sasvim razbolio, sad da mu je malo bolje. Najradije bi da uopće ne svane.

Ali svanulo je kao i obično.

Pa i kako bi se tu čovjek ugrijao — na prozoru debeo led, a na zidovima, na sastavcima sa stropom po cijeloj baraci — zdrava baraka! — bijela paučina. Inje.

Šuhov nije ustajao. Ležao je na gornjem ležaju, glave pokrivena gunjem i kaputom, a oba je stopala zario u bluzu, u zavrnut rukav. Nije gledao oko sebe, ali je po zvukovima razabirao što se zbiva u baraci i u kutu njihove brigade. Evo, teško koračajući prolazom, dežurni su ponijeli jednu od stolitrenih kibli. Računa se da je lak posao, za invalide, ali daj iznesi a da baš ništa ne proliješ! Eno, u Sedamdeset petoj brigadi bacili su na pod hrpu valjenki donesenih iz sušionice. Evo, sad i u našoj (i na nama je danas bio red da sušimo valjenke). Brigadir i njegov pomoćnik obuvaju se šutke, a ležajevi pod njima škripe. Pomoćnik će sad otići po kruh za brigadu, a brigadir u upravnu zgradu, da preuzme radne zadatke.

Ali ne samo da preuzme radne zadatke — sjetio se Šuhov, danas se odlučuje o njihovoj sudbini — njihovu Sto četvrtu kane prebaciti s gradnje radionica na novi objekt — »Soc-gradić«, komunalni centar. A taj je Soc-gradić golo polje, usred snježnih nanosa, i prije nego što se tamo počne išta graditi, treba kopati jame, zabijati stupove i razapinjati bodljikavu žicu, za same sebe, da ne pobjegnu. Onda će se tek graditi.

Tamo se po svoj prilici mjesec dana neće čovjek imati gdje ni ogrijati — neće biti ni potleušice. Ni vatru ne možeš naložiti — čime? Jedini ti je spas da se svojski prihvatiš posla.

Brigadir je zabrinut, pokušat će udesiti stvar, da neku drugu brigadu, slabiju, bace tamo umjesto nas. Dakako da praznih ruku neće ništa postići. Treba ponijeti bar pola kile slanine. Možda i kilu.

Šuhova ništa ne košta da pokuša užicati poštedu u ambulanti, da ne ide danas na rad. Ionako ga boli sve živo.

Još nešto — tko je od čuvara danas dežurni?

Dežurni je—sjeti se—Ivan Podrug, mršavi i dugački vodnik crnih očiju. Kad ga prvi put vidiš — zgroziš se, a kad ga malo bolje upoznaš, vidiš i da je od svih dežurnih još najpopustljiviji: ni u samicu te ne baca, ni na raport ne šalje. Stoga čovjek može još malo ležati dok Deveta baraka ne dođe na red za doručak.

Boks se strese i zaljulja. Ustadoše odjednom dvojica: gore Šuhovljevi susjed baptisti Aljoška, a i dolje Bujnovjski, bivši kapetan fregate.

Dežurni starci iznijeli su obje kible i sad se najednom posvađali oko toga koji će od njih dvojice otići po vrelu vodu. Svađali su se

čangrizavo, kao babe. Elektrozavarivač iz Dvadesete urlikne:

— Ej, vi kosturi!— i baci se na njih valjenkom. — Pazite da vam ja tamo ne dođem!

Valjenka je tupo udarila o stup. Umuknuše. U susjednoj brigadi tiho je gundao pomoćnik brigadira:

— Vasilje Fjodoriču! Oni su nas gadovi u magazinu prevarili: bilo je četiri kruha po devetsto grama, a sad ih je svega tri. Komu ćemo dati manje?

Tiho je to rekao, ali je, naravno, cijela brigada čula i suspregla dah: tko će večeras dobiti manje kruha?

Šuhov je ležao i ležao na prešanoj piljevini svoje slamnjače. Kad bi bar nešto nadvladalo — ili ga spopala groznica ili prestali bolovi! Ovako je najgore, ni jedno ni drugo!

Dok je baptist šaputao molitve, izvana se vratio Bujnovski i rekao, ne obraćajući se nikome posebice, ali pomalo zlorado:

— E, držite se dobro, mornari Crvene flote! Najmanje je trideset ispod nule.

Šuhov odluči da ode u ambulantu.

Upravo tada nečija snažna ruka smakne s njega bluzu i gunj. Šuhov skine kaput s glave i pripodigne se. Pod njim je, glava mu bila u visini gornjeg ležaja, stajao mršavi Tatarin.

Dežura valjda preko reda i tiho se prikrao njegovu ležaju.

— Š-854! — pročitao Tatarin s bijele zakrpe na leđima crnog kaputa. — Tri dana zatvora s izlaskom na rad!

Tek što se razlegao onaj njegov posebni, prigušeni glas, u cijeloj polumračnoj baraci, u kojoj nisu gorjele sve žarulje, u kojoj je na pedeset stjeničavih ležajeva na kat spavalo dvjesta ljudi, odjednom se uskomešaše i počеше žurno oblačiti svi oni koji još nisu bili ustali.

— Zbog čega, druže komandiru? — upita ga Šuhov pridajući svom glasu više samosažaljenja nego što ga je uistinu osjećao.

S izlaskom na rad — to je tek poluzatvor, dobivaš toplu hranu i nemaš vremena za razmišljanje. Pravi je zatvor — kad ne ideš na rad.

— Nisi ustao na vrijeme. Idemo u upravu — lijeno mu objasni Tatarin, jer je i njemu i Šuhovu, i svima ostalima, bilo jasno zašto je kažnjen.

Čosavo, smežurano Tatarovo lice nije ništa izražavalo. Okrenuo se tražeći još jednu žrtvu, ali su već svi, neki u polumraku, neki pri svjetlu žarulje, na donjim i gornjim ležajevima, turali noge u crne vatirane hlače ili su se, već obučeni, zakopčavali i hitali prema izlazu da dočekaju Tatarina vani.

Da je Šuhov bio kažnjen za nešto drugo — ne bi mu bilo krivo. Bilo mu je krivo upravo zato što je uvijek ostajao među prvima. Ali znao je da Tatarina neće moći umilostiviti. I pravdajući se i dalje tek reda radi, Šuhov je, onako u hlačama u kojima je spavao (na njima je, iznad lijevog koljena, bila također prišivena otrcana, umrljana zakrpa, a na njoj ispisan crnom, već izbljedjelom bojom broj Š-854), navukao na sebe vatiranu bluzu (na kojoj taj isti broj bijaše ispisan na dva mjesta — jedan na prsima, a drugi na leđima), pronašao svoje valjenke u hrpi na podu, natakao kapu (s istom onakvom zakrpom i brojem sprijeda) i izašao za Tatarinom.

Cijela Sto četvrta vidjela je kako stražar odvodi Šuhova, ali nitko ni da bi pisnuo: ne bi vrijedilo, a i što bi kazali? Brigadir bi se možda malko zauzeo za njega, ali njega više nije bilo. Ni Šuhov nije više ni riječi rekao, da ne izazove Tatarina. Pričuvat će mu drugovi doručak, neće ga zaboraviti.

I tako su njih dvojica izašla.

Dah im je zastajao od studeni i magle. Dva velika reflektora šarala su ukriž po logorskom krugu s dalekih tornjeva na uglovima. Svijetlile su svjetiljke izvan žice i u žici. Toliko ih je bilo da su posve zasjenile zvijezde.

Škripeći valjenkama po snijegu, logoraši su hitro išli svaki za svojim poslom — neki u zahod, neki u magazin, neki na otpremu pošte, a neki predati hranu da im se posebno pripremi. Svi su uvukli glave u ramena, dobro zakapčali kapute, i svima je hladno, ne toliko od studeni koliko od pomisli da će cijeli dan provesti na toj studeni.

Tatarin je u svojoj staroj kabanici sa zaslinjenim plavim našivcima na ovratniku koračao uspravno, kao da mu studen ama baš ništa ne može.

Prodoše pored visokog drvenog plotu oko zidanog logorskog zatvora, pored bodljikave žice koja čuva logorsku pekaru od logoraša, pored ugla upravne zgrade gdje na stupu, na debeloj žici, visi komad tračnice posut injem, i pored drugog stupa gdje visi

termometar, sav zameten injem, u zavjetrini, da ne pokazuje prenisku temperaturu. Obuzet nadom, Šuhov zirne na njegovu mliječnobijelu cjevčicu: kad bi bilo minus četrdeset jedan, ne bi morali na rad. Ali nije bilo ni blizu četrdeset.

Uđoše u upravnu zgradu pa ravno — u čuvarsku sobu. Tu je postalo jasno ono čemu se Šuhov već putem bio dosjetio: da neće uopće u samicu, nego da samo u čuvarskoj sobi treba oribati pod. Tu mu je Tatarin priopćio da mu oprašta kaznu, i zapovjedio da oriba pod.

Ribanje poda u čuvarskoj sobi bijaše posao posebnog logoraša koga uopće nisu slali na rad, dežurnog logoraša u upravnoj zgradi. Ali taj se odavno bio dobro snašao u upravnoj zgradi, imao je pristup u sobu majora, disciplinskog oficira, i operativca, činio im usluge, kadikad bi doznao i ponešto što nisu znali ni čuvari, pa je od nekog vremena smatrao da mu je nekako ispod časti da riba pod običnim čuvarima. Čuvari su ga pozvali jedanput, dvaput, a onda su shvatili u čemu je stvar i počeli dovoditi druge logoraše da im ribaju pod.

U čuvarskoj sobi ložilo se pošteno. Dva su čuvara bila samo u prljavim bluzama i igrala dame, a treći je, onako kako se zatekao, u potpasanoj bundi i valjenkama, spavao na uskoj klupi. U kutu je stajala kanta s krpom.

Šuhov se obradovao i zahvalio Tatarinu:

— Hvala vam, družo komandiru! Nikad se više neću izležavati.

Tu je zakon jednostavan: kad obaviš posao, možeš otići. Sada, kada je Šuhov dobio posao, kao da ga više ništa nije boljelo. Uzeo je kantu i bez rukavica (u onoj brzini zaboravio ih je bio pod jastukom) otišao je na bunar.

Nekoliko brigadira koji su išli u PPO — Plansko-proizvodni odjel — okupilo se oko stupa, a jedan mlađi među njima, bivši heroj Sovjetskog Saveza, uzverao se na stup i protrljao toplomjer.

Odozdo su mu savjetovali:

— Samo diši na stranu, da se ne podigne!—Vraga će se podići!... Nema to veze.

Među njima nije bilo Tjurina, Šuhovljeva brigadira. Šuhov je spustio kantu na zemlju, prekrižio ruke, zavukao ih u rukave i radoznalo se zagledao.

Onaj sa stupa dobaci promuklim glasom:

— Dvadeset sedam i pol, majku mu ga nabijem!

I pogledavši još jednom, za svaki slučaj, skoči dolje.

— Ma pokvaren je, nikad taj točno ne pokazuje — reče netko.

— Da je ispravan, ne bi ga ni postavili u logor.

Brigadiri se razidoše. Šuhov otrči do bunara. Studen ga je ujedala za uši ispod spuštenih, ali nezavezanih naušnjaka.

Uz rub bunara nahvatao se debeo sloj leda, tako da je kanta jedva prošla kroz otvor. I uže je bilo tvrdo kao kolac.

Ne osjećajući ruke, s kantom koja se pušila, Šuhov se vrati u čuvarsku sobu i turi ruke u bunarsku vodu. Bilo mu je odmah toplije.

Tatarina nije bilo, ali su sad tu bila četiri čuvara koji su se okanili igranja dama i spavanja, te se prepirali oko toga koliko će im dati griza u siječnju (u obližnjem naselju nije bilo dovoljno živežnih namirnica, pa su čuvarima, premda su potrošačke karte bile odavno ukinute, prodavali uz popust nešto namirnica koje mještani nisu mogli kupiti).

— Zatvaraj vrata, mrcino, puše! — prodere se jedan od njih.

Nikako ne bi valjalo smočiti valjenke rano ujutro. A nema se u što preobuti, sve kad bi i trknuo do barake. Za osam godina robijanja Šuhov se kojekako obuvao: gdjekad bi i cijelu zimu pregurali bez valjenaka, gdjekad ni cokula nisu vidjeli, nosili su samo likove opanke ili gumenjake (napravljene od automobilskih guma, tako da je za njima ostajao trag kao od automobila). Sad već nije bilo tako loše s obucom: u listopadu je Šuhov dobio (a dobio je zato što je obično pratio pomoćnika brigadira u magazin) par poštenih cokula, s tvrdim vrhom, u kojima je bilo mjesta za duple debele obojke. Tjedan dana hodao je kao svečar, sve je lupkao novim potpeticama. U prosincu su stigle valjenke — divota, sad su bili na konju! Ali onda je neki vrag u računovodstvu prišapnuo komandantu: neka im, veli, ostanu valjenke, ali cokule neka vrate! Nije u redu, veli, da logoraš ima dva para obuće u isto vrijeme. I Šuhov je morao birati: da cijelu zimu izgura ili u cokulama ili u valjenkama. Pa makar i ojužilo, moraš vratiti cokule. A kako ih je samo čuvao, mazao pastom da budu mekše — bile su nove novcate, e, ni za čim nije toliko žalio u tih osam godina koliko za tim cokulama! Sve su cokule pobacali na jednu gomilu, i na proljeće više neće dobiti svoje. Baš kao što su im i konje sve bili stjerali u kolhoz.

Šuhov se dosjetio što da uradi: spretno je izuo valjenke, odnio ih u kut, skinuo i obojke (žlica mu je ispala i zveknula o pod, koliko se god na brzinu spremao za zatvor, nije zaboravio na žlicu), i bacio se, onako bos, proljevajući obilato vodu krpom, pod valjenke čuvara.

— Hej ti, đubre jedno, polakše! — trgne se jedan od njih i digne noge na stolac.

— Riža? Riža ide po drugoj normi, to nema veze s rižom!

— Što će ti tolika voda, glupane? Tko je vidio tako ribati?

— Druže komandire, drugačije ne ide. Prljavština se zavukla u pod...

— Pa zar nisi nikad, svinjo, kod kuće vidio kako ti žena riba pod?

Šuhov se uspravi, držeći u ruci krpom s koje se cijedila voda. Osmjehne se prostodušno, pa se lijepo moglo vidjeti kako mu nedostaju zubi što ih je prorijedio skorbut u Ust-lžma četrdeset treće, kad je bio na izmaku snaga. Bio je na izmaku snaga zato što ga je bio izmučio krvavi proljev, a ispaćeni želudac nije više ništa htio da primi. Sad je od svega toga ostalo još samo šušketanje.

— Od žene su me, druže komandire, odvojili još četrdeset prve. Ne sjećam se više ni kako je izgledala.

— Gle kako ti gadovi ribaju... Ništa ne znaju i neće da rade. Ne zavređuju ni kruh koji jedu. Govnima bi ih trebalo hraniti.

—A kog vruga i ribaju svaki dan? Nikad ni da se vlaga ispari. Slušaj ti, Osamsto pedeset četiri, znaš što? Samo lagano sve obrisi krpom, da bude malko vlažno, pa se gubi odavde!

— Riža? Kako možeš griz mjeriti s rižom!

Šuhov je žustro obavljao svoj posao.

Rad je kao batina, ima dva kraja: radiš li za ljude — radi pošteno, radiš li za šefa — glavno je da mu zamažeš oči!

Inače bi, zna se, već odavno svi pocrkali.

Šuhov je otro podnice, da ne ostane suh mjesto, krpom je neiscijeđenu bacio za peć, na pragu je obuo valjenke, izlio vodu na stazu kojom su prolazili predstavnici vlasti — i ukoso, pokraj kupališta, pokraj tamne, ohladnjele zgrade kluba, odjurio do blagovaonice.

Trebao je još i u ambulantu stići, opet ga je sve boljelo. I još je trebao šmugnuti u blagovaonicu, da ga ne ulove čuvari, komandant

logora izdao je strogu naredbu da love zaostale pojedince i bacaju ih u zatvor.

Pred blagovaonicom se danas — za divno čudo — nisu gurali, nije bilo repa. Upadaj!

Unutra se digla para kao u kupelji — od studeni koja je nadirala kroz vrata, i od čorbe. Brigade su sjedile za stolovima ili su se tiskale u prolazima, čekajući da se domognu mjesta. Dozivajući se kroz gužvu, po dva-tri radnika iz svake brigade nosila su na drvenim pladnjevima porcije s čorbom i kašom i gledala kamo da ih spuste. I opet ništa ne čuje, klipjan jedan, tikvan jedan, eto ga na, gurnuo čovjeka! Pljes, pljes! Slobodnom rukom daj mu po šiji, po šiji! Tako, vidiš! Što stojiš čovjeku na putu, samo gledaš gdje ćeš omastiti brk!

Za stolom, prije no što će zagrabiti žlicom, mlad se momak krsti. Bit će da je Zapadni Ukrajinac, i to novajlija — stari Zapadni Ukrajinci, koji su proveli neko vrijeme u logoru, odustali su već od križanja.

A Rusi — Rusi su zaboravili i kojom se rukom krsti!

Hladno je sjediti u blagovaonici, pa ponajčešće jedu 4 u kapama, ali se ne žure, love komadiće istrunule sitne ribe ispod listova crvenog kupusa i pljuju koščice na stol. Kad se na stolu nakupi hrpa koščica, prije nego što sjedne nova brigada, netko ih smakne rukom pa poslije sve krčkaju pod nogama.

Pljuvati pak kosti izravno na pod smatra se nekako nepriličnim.

U sredini barake stoje dva reda stupova, nosača, čega li. Uz jedan takav stup sjedio je Fetjukov iz Šuhovljeve brigade i čuvao mu doručak. Fetjukov je bio jedan od posljednjih članova brigade, neugledniji od Šuhova. Na prvi pogled svi su članovi brigade u jednakim kaputima i s jednakim brojevima, ali u stvari ima mnogo razlika — postoje stupnjevi među njima. Bujnovskog ne možeš ostaviti da čuva porciju, a ni Šuhov ne bi prihvatio svaki posao, ima ih koji stoje niže od njega.

Fetjukov je primijetio Šuhova i uzdahnuo ustupajući mu mjesto.

— Već se sve ohladilo. Htio sam već pojesti mjesto tebe, mislio sam da si u ćuzi.

I nije ostao jer je znao da mu Šuhov neće ništa ostaviti, da će obje porcije smazati.

Šuhov izvadi žlicu iz valjenke. Ta mu je žlica bila draga, proputovala je s njim cijeli Sjever, sam ju je bio izlio u pijesku od aluminijske žice,

i na njoj je bilo urezano: »Ust-Ižma, 1944«.

Zatim Šuhov skinje kapu s obrijane glave — koliko god bilo hladno, nije mogao jesti s kapom na glavi — i promiješavši čorbu koja se bila slegla, na brzinu provjeri što ga je zapalo. Onako, srednja žalost. Nisu mu nasuli s vrha kotla, ali ni s dna. Fetjukovu će biti dosta što je, čuvajući porciju, pojeo iz nje krumpir.

Kod čorbe je inače jedino to dobro što je vruća, a sad je već bila sasvim hladna. Ipak ju je počeo jesti polako, pažljivo. Ne treba se žuriti, pa makar i krov nad glavom gorio. Ne računajući san, logoraš živi samo za sebe tek desetak minuta ujutro za doručkom, pet minuta za ručkom i pet za večerom.

Čorba se nije mijenjala iz dana u dan, sve je ovisilo o tome kakvo su povrće pripremili za zimu. Lani su ukiselili samo mrkvu — pa je u čorbi bilo samo mrkve, od rujna do lipnja. Ove godine je na redu crveni kupus. Logoraš je najsitiji u lipnju: tada više nema povrća, umjesto njega jede se prekrupa. Najgore je vrijeme — srpanj, kad nasijeku koprive u kotao.

Od sitne ribe ostalo je najviše kostiju, meso se raskuhalo, otpadalo s kostiju, samo se na glavi i na repu zadržalo. Premda na krhkoj mrežici ribljeg kostura nije ostalo ni ljuske ni komadićka mesa, Šuhov je žvakao, sisao kostur — pa ga je ispljunuo na stol. Od svake bi ribe sve pojeo, čak i škrge, i rep, i oči, kad bi ostale u glavi, ali čim bi ispale i plutale u porciji same za se — krupne riblje oči — ne bi ih pojeo. Zbog toga su mu se rugali.

Danas je Šuhov nešto prištedio — nije svratio u baraku pa nije podigao sljedovanje, i sad je doručkovao bez kruha. Kruh može poslije posebno smazati, bit će bar sitiji.

Drugo je jelo bila kaša od magare. Kaša se stinula; i sva pretvorila u jednu grudu, pa je Šuhov odlamao komadić po komadić. Magara, ne samo hladna nego ni vruća, nije ukusna ni zasitna: trava kao trava, samo što je žuta, nalik na proso. Dosjetili se da je daju umjesto prekrupe, kažu da je iz Kine. Trista grama skuhane travurine na dan — i svršena stvar, da je kaša — nije, a računa se da jest.

Oblizavši žlicu i spremivši je na staro mjesto, u valjenku, Šuhov nabije kapu na glavu i ode u ambulantu.

Nebo, s kojeg su logorske svjetiljke otjerale zvijezde, bilo je isto onako tamno. I isto su onako dva reflektora širokim snopovima

svjetla sjekla logorski krug. Kad je ovaj logor, Specijalni, osnovan, bilo je još u čuvara napretek raketa iz rata, pa su, čim bi se pogasila svjetla, ; ispaljivali rakete nad krugom, bijele, zelene i crvene — pravi pravcati rat! Zatim su prestali puštati rakete. Možda su ipak preskupe?

Bila je još noć, isto kao i onda kad se razlegao poziv na ustajanje, ali je po raznim sitnim znacima iskusnom oku bilo lako razabrati da će uskoro odjeknuti poziv za radni stroj. Šepavčev pomoćnik (Šepavac je bio dežurni u blagovaonici koji je držao i hranio još dva pomoćnika) ode da pozove na doručak šestu, invalidsku baraku, to jest one koji ne izlaze iz logora. Stari slikar s bradicom išao je, gegajući se, prema Kulturno-prosvjetnoj sekciji — po boje i kist, da ispisuje brojeve. Opet je Tatarin krupnim koracima prešao glavnu stazu hitajući put upravne zgrade. Uopće je vani bilo nekako sve manje ljudi — svi su se nekamo sklonili da iskoriste još posljednje ugodne minute.

Šuhov se hitro sakrio pred Tatarinom za ugao barake — kad bi ga uhvatio po drugi put, loše bi se proveo. Pa i inače, nikad ne valja prodavati zjake. Treba paziti da te nijedan čuvar ne vidi samog, nego samo u gomili. Možda upravo traži čovjeka za neki posao, a možda nema na komu iskaliti bijes. Po barakama su pročitali naredbu — da se na pet koraka pred čuvarom mora skinuti kapa, i da se tek dva koraka iza njega smije opet nataknuti na glavu. Gdjekoji čuvar baza kao slijepac, svejedno mu je,

Ali neki drugi u tome upravo uživaju. Kolike su ih samo zbog te kape strpali u ćuzu, vragovi prokleti! Bolje da se pritaji malo iza ugla.

Kad je Tatarin prošao i Šuhov se već nakanio da pode u ambulantu, sjeti se da mu je onaj dugajlija Letonac iz Sedme barake rekao neka jutros prije odlaska na rad svrati do njega, ako hoće da kupi dvije čaše skije, a on je, evo, u ovoj žurbi to sasvim smetnuo s uma. Protegljasti je Letonac sinoć dobio paket i možda već sutra neće biti skije, pa čekaj onda mjesec dana do novog paketa! A dobra mu je skija, jaka kao što treba, i mirišljava. Nekako sivkastosmeda.

Naljutio se Šuhov, zatapkao na mjestu — da li da skrene u Sedmu baraku? Ali ambulanta je sasvim blizu, radije će u ambulantu.

Pod nogama mu škripi snijeg.

U ambulanti je, kao i uvijek, bilo u hodniku toliko čisto da se libio stupiti na pod. A zidovi obojeni bijelom bojom nalik na emajl. I sav namještaj bijel.

Sva su vrata ordinacija zatvorena. Liječnici valjda nisu još ni ustali. U sobi dežurnoga sjedi za čistim stolom, u lijepom bijelom ogrtaču, liječnički pomoćnik Kolja Vdovuškin i nešto piše.

Nikog drugog nema.

Šuhov skine kapu, kao pred vlašću, i po logoraškom običaju da zaviruje kamo ne treba, ne mogaše a da ne primijeti kako Nikolaj piše posve ravne retke, i kako svaki redak, malo odmaknut od ruba, počinje točno ispod prethodnog, velikim slovom. Šuhov je, naravno, odmah pojmio da to nije pravi posao, već onako nešto bez veze, ali ga se to nije ticalo.

— Ovaj... Nikolaju Semjoniču... ja nekako... nisam zdrav... — reče Šuhov snebivljivo, kao da traži nešto na što nema pravo.

Vdovuškin digne s posla svoje mirne, krupne oči. Na njegovoj bijeloj kapici i bijelom ogrtaču nije bilo broja.

— A što dolaziš tako kasno? Zašto nisi došao sinoć? Pa valjda znaš da ujutro nema pregleda? Popis onih koji su na poštredi već je u PPO.

Sve je to Šuhov znao. Znao je isto tako da ni navečer nije mnogo lakše dobiti poštudu.

— Ma eto, Kolja... Navečer, kad treba, baš me ne kako i ne boli...

— A šta to? Šta te to boli?

— Pravo da kažem, ništa me i ne boli. Nego, neka me slaboća drži.

Šuhov nije bio od onih što neprestano vise u ambulanti, i Vdovuškin je to znao. Ali on je imao pravo da dade ujutro poštudu samo dvojici — i već je to pravo iskoristio, pod zelenkastim staklom bila su zapisana imena te dvojice i ispod njih podvučena crta.

— Trebao si se ranije potruditi. Što si došao pred sam radni stroj? Evo na, drži!

Vdovuškin izvadi toplomjer iz posude, u koju su toplomjeri bili zataknuti kroz proreze od gaze, obriše ga i dade Šuhovu.

Šuhov sjede na klupicu pokraj zida, na sam njen kraj, i samo što se ne prevrne zajedno s njom. Nije namjerno izabrao tako neudoban položaj, nego je i nehotice time dao na znanje kako mu je ambulanta strana i kako je u nju došao samo zbog neke sitnice.

Vdovuškin je i dalje pisao.

Ambulanta je bila u najdaljem, najzabitijem kutu logorskog kruga i do nje nisu dopirali nikakvi zvuči. Ni zidna ura nije kucala — logoraši nisu smjeli nositi satove, samo je uprava znala koliko je sati. Nije bilo ni miševa da grebuckaju — sve ih je polovio bolnički mačak koji je određen za taj zadatak.

Divota je bila sjediti punih pet minuta u tako čistoj sobi, u takvoj tišini, pri jarkom svjetlu svjetiljke, i ništa ne raditi. Šuhov je razgledao sve zidove — ali ništa nije na njima našao. Razgledao je svoju vatiranu bluzu — broj mu je na prsima izbljedio, treba ga obnoviti, da ga ne ukebaju! Slobodnom je rukom još opipao i lice — zarastao je u bradu, raste mu od posljednjeg kupanja, ima već deset dana. Ali ništa ne smeta. Za tri dana bit će opet kupanje, pa će se obrijati. Što da u briačnici uludo sjedi u redu! A nema se ni za koga dotjerivati.

Zatim, gledajući Vdovuškinovu snježnobijelu kapicu, Šuhov se sjeti bataljunskog previjališta na rijeci

Lovat, kad je došao s ozlijeđenom čeljusti, ali se odmah — budala prokleta — dobrovoljno vratio u stroj. A mogao je lijepo odležati pet-šest dana. Sad sve nešto sanjari kako bi bilo divno da se razboli na dva-tri tjedna, samo ne nasmrt, i da ga ne operiraju, tek toliko da ga smjeste u bolnicu — ležao bi valjda' i tri tjedna a da se ne bi pomakao, pa makar ga hranili samo golim bujonom.

Tada se sjeti da ni u bolnici više nema lješKarenja. S jednom grupom osuđenika stigao je i nov liječnik

— Stepan Grigorjič, nekakav vižljast i bučan čovjek, nigdje nema mira, pa ni bolesnike ne ostavlja na miru: dosjetio se da sve pokretne bolesnike tjera da rade nešto oko bolnice: da prave ogradice, nasipavaju stazice, da nanose zemlju za gredice, a zimi — da nabacuju snijeg na gredice. Kaže da je rad najbolji lijek. A od rada i konji lipšu. To se valjda zna. Kad bi taj doktor cijeli božji dan proveo na zidanju — i on bi se, bogme, smirio.

...A Vdovuškin — piše li, piše. Doista se bavio nekim poslom »bez veze«, nepojmljivim za Šuhova. Prepisivao je novu dugačku pjesmu koju je jučer dovršio i obećao da će je danas pokazati liječniku, Stepanu Grigorjiču.

Kao što se valjda može dogoditi samo u logoru, upravo je Stepan Grigorjič savjetovao Vdovuškinu da se prijavi kao liječnički

pomoćnik, pa ga je i postavio na mjesto svoga pomoćnika. Tako je Vdovuškin naučio davati injekcije u venu neukim radnicima i pitomim Letoncima i Estoncima, koji ne bi ni u snu pomislili da liječnički pomoćnik možda uopće nije liječnički pomoćnik. Kolja je bio student književnosti, uhapšen na drugoj godini studija. Stepan Grigorjič želio je da Kolja napiše na robiji ono što mu nije bilo dano da napiše na slobodi.

...Kroz dvostruka okna, neprozirna od bijelog leda, jedva je dopro signal za radni stroj. Šuhov uzdahne i ustane. Imao je zimicu kao i prije, ali je bilo očito da se neće moći izvući od rada. Vdovuškin posegne za toplomjerom i pogleda.

— Eto vidiš, nit smrdi nit miriše, trideset sedam s dva. Da je trideset osam, bilo bi svakome jasno. Ne mogu ti dati poštedu. Ostani, ako hoćeš, na svoj rizik. Ako te doktor poslije prebrojavanja proglasi bolesnim — dat će ti poštedu, a ako te proglasi zdravim — ne gine ti zatvor. Bolje će ti biti da odeš na rad.

Šuhov ne odgovori ni riječi, čak ni glavom ne klimne, samo natuče kapu na oči i izađe.

Sit gladnom ne vjeruje.

Studen je stezala. Jetkom je maglicom bolno obuzela Šuhova i nagnala ga da zakašlje. Studen je minus dvadeset sedam, a Šuhov plus trideset sedam. Pa sad, tko će koga.

Otkaskao je do barake. Zborno mjesto bilo je potpuno pusto, cijeli je logor bio pust. Bijaše to onaj kratki, rastezljivi trenutak kad je već sve gotovo, ali se svi prave da nije, kao da tobože neće ni ići na rad. Oružana pratnja sjedi još u toplim kasarnama, naslonivši pospane glave na puške — ni njima nije baš neki užitak po takvoj studeni toptati na stražarskim tornjevima. Čuvari u glavnoj stražari na ulazu bacaju ugljen u peć. Nadglednici u nadgledničkoj sobi puše posljednju cigaretu prije pretresa. A logoraši, već obučeni u sve svoje prnje, opasani svakojakim uzicama, umotani krpama od brade do očiju, leže na pokrivenim ležajevima u valjenkama i premiru, sklopljenih očiju. Dok brigadir ne podvikne:

— Pokret!

Sto četvrta je dremuckala zajedno s cijelom Devetom barakom. Samo je pomoćnik brigadira Pavlo micao usnama računajući nešto olovkom, a na gornjem ležaju baptist Aljoška, Šuhovljev susjed, čist,

umiven, čitao nešto iz svoje bilježnice u koju je bio prepisao pola Evandjelja.

Šuhov je utrčao u baraku kao bez duše, ali posve tiho, i prišao ležaju pomoćnika brigadira.

Pavlo pridigne glavu.

— Ivane Denisiču, nisu vas ubuturili? Živi ste? (Ti Zapadni Ukrajinci neće se nikad promijeniti, i u logoru svakog zovu po očevu imenu i govore mu »vi«.)

I uze sa stola sljedovanje kruha i pruži ga Šuhovu. Na kruh bijaše istresena žličica šećera, nalik na bijelo brdašce.

Ma koliko se Šuhov žurio, pristojno je odgovorio (pomoćnik brigadira također je vlast, od njega osuđenik zavisi još više nego od komandanta logora). Onako u žurbi, dohvatio je usnama šećer s kruha, polizao ga i jednom nogom stao na nosač da se popne i namjesti ležaj, ali je kruh svejednako ogledao i vagao u ruci: ima li u njemu petsto pedeset grama, koliko je propisano? Dobio je dosad više tisuća ovakvih sljedovanja po zatvorima i logorima, i premda nije ni jedno od njih imao priliku izvagati, i premda se, kao bojažljiv čovjek, ne bi usudio nadati viku i istjerivati pravdu, svakom je osuđeniku, pa i Šuhovu, bilo odavno jasno da u magazinu ne bi mogao opstati nitko tko bi pošteno rezao kruh. Svako je sljedovanje manje od propisanog, samo je pitanje koliko je manje. I tako dva puta na dan gledaš, samo da savjest umiriš — možda me danas ipak nisu previše zakinuli? Možda su čak svi grami na broju.

Nedostaje dvadesetak grama — zaključi Šuhov i prepolovi kruh. Jednu polovicu turne u njedra, ispod bluze, gdje je sam bio prišio bijeli džep (u tvornici šiju za logoraše vatirane bluze bez džepova). Drugu polovicu, ušteđenu za doručkom, kanio je odmah pojesti. Međutim, jesti na brzinu ne vrijedi, nema od toga nikakve koristi ni sitosti. Pruži ruku da strpa polovicu kruha u ormarić, ali se opet predomisli: sjeti se da su dežurni već dva puta izvukli batine zbog krađe. Velika je ova baraka, kao kakvo sirotinjsko prenoćište.

I tako, ne ispuštajući kruha iz ruku, Ivan Denisovič izvuče noge iz valjenaka, ostavivši spretno u njima i obojke i žlicu, uzvera se bos na svoj ležaj, proširi otvor na slamarici i tu, u piljevinu, sakrije svoju polovicu kruha. Smakne kapu s glave, izvuče iz nje iglu s udjenutim koncem (isto tako dobro skrivenu, jer pri osobnom pretresu

opipavaju i kape: jednom se nadglednik bio ubo u iglu pa umalo što nije od bijesa Šuhovu razbio glavu). Boe, boe, boe — i otvor je s kruhom u tren oka zašiven. Dotle se šećer u ustima istopio. Sve u Šuhovu bijaše napregnuto do krajnosti — nadglednik samo što nije zaurao s vrata. Šuhovljevi su se prsti hitro pomicali, a glava mu je i dalje radila, smišljajući sljedeći potez.

Baptist nije čitao Evanđelje sasvim za se, nego nekako kroz dah (možda navlas radi Šuhova, jer oni, ti baptisti, vole agitirati, baš kao i komesari):

— »Samo da ne strada nitko od vas kao ubojica, ili kao lopov, ili zlikovac, ili zato što je posegnuo za tuđim. Ali ako strada kao kršćanin, neka se ne stidi nego neka slavi Boga za takvu sudbinu!«

Svaka čast Aljoški — tu svoju tekicu tako vješto skriva u jednoj pukotini u zidu da mu je još ni pri jednom pretresu nisu našli.

Istim onakvim hitrim pokretima Šuhov prebaci kaput preko grede, izvuče ispod slamarice rukavice, pari tankih obojaka, komad uzice i jednu krpu s dvije vrpce. Piljevinu je u slamarici malčice poravnao (teška je i slijepila se), utisnuo gunj svuda naokolo, jastuk vrati na mjesto, bos sišao s ležaja i počeo se obuvati; najprije dobre obojke, nove, a onda one slabije, na njih.

Uto brigadir hrakne, ustane i zapovjedi:

— Sto četvrta, do-sta spavanja! Iz-la-zi!

I odmah cijela brigada — drijemali ljudi ili ne drijemali — ustane zijevajući i pode prema izlazu. Brigadir; je devetnaest godina na robiji, ne tjera ljude ni časka ranije nego što treba. Kad je rekao: »Izlazi!« — znači da i je krajnje vrijeme da se izađe.

I dok su članovi brigade, teškim korakom, bez riječi izlazili jedan za drugim, najprije u hodnik pa onda u trijem, pa na stepenice, a brigadir Dvadesete, po uzoru , na Tjurina, također izdao zapovijed: »Iz-la-zi!« — Šuhov je stigao obuti valjenke preko dva para obojaka, navući kaput preko bluze i čvrsto se potpasati uzicom (ako je tko i imao kožni remen, oduzeli su mu ga — ne smije se u Specijalnom logoru nositi remen).

Tako je Šuhov na sve dospio, i u trijemu još sustigao posljednje članove brigade — leđa su im s brojevima baš izlazila na vrata. Onako pokrupni, navukavši na sebe sve što su imali od odjeće, ljudi su porebarke, jedan za drugim, ne trudeći se da sustignu jedan

drugog, teškim korakom išli prema zbornom mjestu škripeći po snijegu.

Još je bio mrak, iako je nebo na istoku bilo svijetlo i nekako zelenkasto. I bridak, ljut vjetrić pirkao je s istoka.

Nema goreg trenutka od ovoga — kad se ujutro ide na rad. Po mraku, po studeni, prazna želuca, a cijeli je dan pred tobom. Jezik ti odrveni. Nemaš volje ni s kim riječi prozboriti.

Na zbornom mjestu uspropadao se mladi nadglednik:

— Što je, Tjurine, koliko ćemo te čekati? Opet se vučeš?

Ako se Šuhov i boji mlađeg nadglednika, Tjurin ga se ne boji. On neće na ovoj studeni ni daha da na njega potroši, samo bez riječi gazi. I za njim brigada po snijegu: tapa-tapa, stric-vujc, stric-vujc.

Zacijelo im je odnio kilu slanine — jer, Sto četvrta zauzela je opet svoje staro mjesto u koloni, vidi se po susjednim brigadama. Na »Soc-gradić« potjerat će neku siromašniju i gluplju brigadu. E, tamo će danas biti gadno — minus dvadeset sedam, pa još ovaj vjetar puše, a nigdje da se skloniš i ogriješ!

Brigadiru treba mnogo slanine — i u PPO da odnese, i svoj želudac da namiri. Premda sam brigadir ne dobiva pakete — nikad nije bez slanine. Koji god iz brigade dobije nešto — odmah njemu nosi nešto na dar.

Inače ne bi čovjek ostao živ.

Stariji nadglednik provjerava na pločici:

— Kod tebe je, Tjurine, danas jedan bolestan, dvadeset trojica idu na rad?

— Dvadeset trojica — klima brigadir glavom.

Tko fali? Fali Pantelejev. Pa zar je on bolestan?

I odmah se pronese glas po brigadi: onaj pas Pantelejev opet je ostao u logoru! Ništa mu nije, Operativac ga je zadržao. Opet će nekog otkucati.

Po danu ga lijepo pozovu, mogu ga držati i tri sata kod sebe, nitko ništa nije vidio ni čuo.

A vode ga kao da je u ambulanti...

Cijelo se zbornom mjesto crni od kaputa — polagano odmiču brigade prema mjestu gdje se obavlja pretres. Sjeti se Šuhov da je htio obnoviti broj na variranoj bluzi, pa se progura preko staze na drugu stranu. Tu su dva-tri logoraša stajala u redu pred slikarom. Stane i

Šuhov. Ti brojevi mogu čovjeku samo nauditi, po njemu te čuvar može već izdaleka prepoznati, i stražar zapisati, ali ne obnoviš li ih na vrijeme — ne gine ti ćuza: što ne vodiš brigu o svom broju?

U logoru su tri slikara koji besplatno izrađuju slike za šefove, a uz to naizmjenice dolaze na prebrojavanje da ispisuju brojeve. Danas je na redu onaj starac sa sijedom bradicom. Kad ti na kapi ispisuje kistom broj, baš kao da ti pop pomazuje mirom čelo.

Malo, malo, pa u rukavicu puhne. Rukavica mu pletena, tanka, ruka mu se koči pa ne može ispisivati brojeve.

Slikar je obnovio Šuhovu »Š-854« na bluzi. Šuhov nije više ni zakopčavao kaput jer do pretresa nije bilo daleko, nego s uzicom u ruci sustigne svoju brigadu.

Odmah opazi da jedan iz njegove brigade, Cezar, puši, i to ne lulu nego cigaretu — mogao bi se dakle čovjek o njega ogrepsti. Ali Šuhov nije htio otvoreno moljakati, nego je samo stao uz samog Cezara i zagledao se iskosa nekud pokraj njega.

Gledao je tobože ravnodušno, nekud pokraj njega, ali je vidio kako se nakon svakog dima (Cezar je, zamišljen, rijetko potezao dimove) crveni kolobar pepela pomiče na cigareti, smanjujući je i primičući se cigarniku.

Tu se i onaj šakal Fetjukov prilijepio uza nj, stao ravno pred Cezara i zapiljio mu se u usta, a oči mu se samo krijese.

Šuhov nije više imao ni mrvice duhana, a nije se mogao nadati ni da će prije večeri doći do njega — pa se sav napregao od iščekivanja. Reklo bi se da mu je u tom času bilo više stalo do tog opuška nego do same slobode — ali ne bi se opet nikad toliko srozao kao Fetjukov i zagledao čovjeku u usta.

U Cezaru su bile izmiješane sve nacionalnosti: ne znaš je li Grk, ili Židov, ili Cigo, ili nešto deseto. Još je mlad. Bio je filmski snimatelj. Ali nije još ni prvi film bio završio kad su ga uhapsili. Ima crne, guste, bujne brkove. Ovdje mu ih nisu obrijali zato što i na fotografiji, u spisu, ima brkove.

— Cezare Markoviču! — ne odoli Fetjukov da ne proslini. — Da-ajite mi jedan dim!

A lice mu se iskrivilo od lakomosti i strasti.

...Cezar pripodigne vjede, napola sklopljene nad crnim očima, i pogleda Fetjukova. Upravo je zato sve češće pušio lulu da ga ne

prekidaju u pušenju i ne moljakaju za koji dim. Nije mu bilo žao duhana, nego prekinutog toka misli. Pušio je da bi razbudio u sebi neku snažnu misao i omogućio joj da štogod otkrije. Međutim, tek što bi pripalio cigaretu, pročitao bi u mnogim očima:

»Ostavi mi koji dim!«

...Cezar se okrene Šuhovu i reče mu:

— Evo ti na, Ivane Denisiču!

I palcem izvadi gorući opušak iz kratkog jantarnog cigarnika.

Šuhov se trgnuo (iako je očekivao da će mu Cezar sam ponuditi), jednom rukom brže-bolje zahvalno uze opušak, a drugu ruku podmetne da mu ne ispadne. Nije se vrijeđao što se Cezaru gadi da mu dade cigarnik (nekom su usta čista, ali nekom su i žvalava), a ogrubjeli prsti nisu mu se opekli držeći sam žar. Najvažnije je što je onog šakala Fetjukova prešao i, evo, sad će lijepo potezati dimove sve dok mu se usne ne oprže. M-m-m-m! Dim se razišao po gladnom tijelu, čutio ga je i u nogama i u glavi.

I tek što mu se to blaženstvo razlilo po tijelu, kadli Ivan Denisovič začu prigušeno šaputanje:

— Uzimaju potkošulje!...

Eto što ti je logoraški život! Šuhov se već bio na to navikao: samo gledaj kad će ti tko skočiti za vrat!

Zašto potkošulje? Pa sam im je komandant izdao potkošulje?... Ne, tu nešto nije u redu...

Pred njima su bile još dvije brigade i cijela je Sto četvrta lijepo vidjela kako je od upravne zgrade došao upravitelj zatvora poručnik Volkovoj i doviknuo nešto nadglednicima. I nadglednici, koji su do tada površno pretresali logoraše, odjednom se pomamiše i navališe kao zvijeri, a njihov se starješina prodere:

— Ra-askopčaj košulju!

Volkovoja se ne boje samo logoraši i nadglednici, njega se, vele, boji i sam komandant logora. Dobro je Bog obilježio nitkova, dao mu pravo prezime! Volkovoj i ne izgleda drukčije nego kao vuk. Onako mračan, pa dugačak, pa smrknut—čak i hoda brzo. Bane iza barake i pita: »Što ste se tu okupili?« Nemaš mira od njega. Isprva je još nosio korbač, dugačak kao ruka do lakta, kožni, pleteni. Kažu da je mlatio njime ljude u zatvoru. Ili kad se za večernjeg prebrojavanja logoraši okupe oko barake, a on im se odostraga prikrade pa pljus

korbačem po šiji: »Zašto nisu u stroju, mrcino?« Gomila tada ustukne pred njim kao pred valom. Ošinuti se uhvati za vrat, obriše krv i šuti, samo da ga još ne baci u samicu!

Sad nekako više ne nosi taj korbač.

Po studeni, na običnom pretresu, ako ne navečer a ono bar ujutro, postupak je blag — osuđenik samo raskopča kaput i razgrne skute. Tako su po petorica prilazili petorici nadglednika. Ovi su opipavali logoraše po bokovima potpasane vatirane bluže i tapšali ih po jedinom džepu na desnom koljenu koji su smjeli imati. Sami su nadglednici bili u rukavicama, pa kad bi napisali štogod neobično, ne bi to odmah vadili iz džepa nego samo lijeno pitali: »Šta ti je to?«

Što su ujutro mogli tražiti od logoraša? Noževe? Ali noževi se ne iznose iz logora, nego unose u logor. Ujutro treba provjeriti da logoraš ne nosi sa sobom tri kile hrane ne bi li s njom pobjegao. Jedno su se vrijeme toliko bojali tog kruha, tog komadića od dvjesta grama, da je izdana naredba da svaka brigada izradi za sebe drven sanduk i da u tom sanduku nosi sav brigadni kruh, da se dakle od svih članova brigade pakuje komadi kruha. Što su vragovi željeli time postići — nije jasno, po svoj prilici samo da ljude muče, da im zadaju nepotrebne brige — da ih natjeraju da zagrizu u svoj komadić kruha, da ga nekako obilježe i strpaju u sanduk, ali su svi komadići opet bili slični jedan drugom, svi su od istog Kruha, pa onda cijelim putem misliš i mučiš se neće li ti zamijeniti tvoj komad, i ljudi se svađaju među sobom, a gdjekad i potuku. Međutim, jednom su trojica pobjegla s radilišta automobilom i ponijela sa sobom takav sanduk s kruhom. Tada se tek uprava opametila, pa su sve sanduke u stražari razlupali. Neka nosi opet svaki svoje!

Ujutro još treba provjeriti da logoraš ne nosi civilno odijelo ispod logoraškog. Ali sva je civilna odjeća oduzeta svima do posljednjeg komada, i rekli su da im je neće vratiti do isteka kazne. A u ovom logoru još nitko nije izdržao kaznu do kraja.

I treba provjeriti da logoraš ne nosi pisma da ih pošalje po nekom civilu. Međutim, kad bi kod svakog tražili pismo — otegao bi se pretres i do ručka.

Volkovoj je doviknuo nadglednicima neka nešto traže, pa su ovi brže-bolje poskidali rukavice i zapovjedili logorašima da razdrlje bluže (gdje je svaki sakrio nešto topline iz barake) i raskopčaju

košulje, pa sad pipaju da vide nije li štogod protupropisno skriveno. Logoraš smije imati na sebi samo dvije košulje — zapravo potkošulju i košulju, ostalo skidaj! — tako su od usta do usta prenijeli logoraši zapovijed Volkovoja. A brigade koje su već bile prošle pretres — blago njima, neke su već izašle iz logora! A one koje nisu — raskopčavaj se! Tko je još štogod obukao — skidaj smjesta, na ovoj studeni!

Tako su i počeli raditi, ali je došlo do zastoja: na izlazu se već raščistilo, a stražari se iz pratnje deru: »Ajde! Ajde!« I Volkovoj je kod Sto četvrte zamijenio gnjev milošću: neka samo zapišu tko ima što suvišno na sebi, pa neka navečer sami predaju u magazin i napisu izjavu: kako su i zašto prikrili taj komad odjeće?

Na Šuhovu je sve državno, evo na, opipaj — sama gola prsa i duša, ali Cezaru su zapisali flanelsku košulju, a Bujnovskom, čini se, nekakav prsluk ili trbušnjak, što li. Bujnovski se proderao na sav glas, navikao se valjda tako na svojim torpiljarkama, a u logoru nije još ni tri mjeseca:

— Vi nemate prava ljude svlačiti po ovoj zimi! Vi ne znate deveti član Krivičnog zakonika!...

Imaju. Znaju. Nego ti, brajko, još ne znaš!

— Vi niste sovjetski ljudi! — razgalamio se kapetan.

Volkovoj je još nekako i otrpio član Zakonika, ali je sad sijevnuo kao crna munja:

— Deset dana strogog zatvora!

I dobaci malo tiše starješini nadglednika:

— Sredi to večeras!

Ne vole ih ujutro bacati u samicu — onda izgube jednu nadnicu. Neka po danu rinta, a navečer — u zatvor s njim!

Zatvor je odmah tu lijevo od zbornog mjesta — zidanica, s dva krila. Drugo su krilo jesenas podigli — u jednom nije bilo dovoljno mjesta. U zatvoru ima dvanaest ćelija, ali su od svake ćelije napravili po više samica. Cijeli je logor od drva, samo je zatvor zidanica.

Zima se uvukla pod košulju i više je ne možeš istjerati. Uzalud su se logoraši onako dobro bili umotali. Šuhova su i ranije već boljela leđa. Da mu je sad leći u bolnički krevet — i spavati! Ništa mu drugo ne bi trebalo. Samo da pokrivač bude malko deblji.

Stoje logoraši pred izlazom, zakopčavaju se, podvezuju, a pratnja izvana dovikuje: — Ajde! Ajde! I nadglednik ih gura s leđa: — Ajde! Ajde!

— Stoj! — urla stražar. — Šta idete ko stado! U petorke, po-stroj s'! Već svanjiva. Dogorijeva vatra oružane pratnje iza stražare. Uvijek pred radni stroj nalože vatru — da se griju, ali i da bolje vide kad ih prebrojavaju.

Jedan stražar glasno, reskim glasom broji:

— Prva! Druga! Treća!

Petorke se odvajaju i prolaze kao zasebne kolone, pa gledao ih sprijeda ili straga, uvijek vidiš pet glava, pet leđa, deset nogu.

Drugi stražar, kontrolor, stoji šutke pokraj drugog ograđenog prolaza i samo provjerava je li račun točan.

Tu još stoji i poručnik i sve samo motri.

Taj je od strane logora.

Čovjek je dragocjeniji od zlata. Nestane li samo jedna glava s onu stranu žice, moraš je nadoknaditi svojom.

I opet se brigada slila u jedno. Sad opet vodnik iz pratnje broji:

— Prva! Druga! Treća!

I petorke se opet odvajaju i stupaju u zasebnim kolonama.

I pomoćnik komandira pratnje s druge strane provjerava.

I još jedan poručnik.

Taj je od oružane pratnje.

Nipošto ne smiju pogriješiti. Potpišeš li da si preuzeo jednu glavu više, platit ćeš je svojom.

A koliko je samo oružanih pratilaca! Stali su u polukrug oko kolone koja ide na gradilište termoelektrane, naperili automate i drže ti ih pod samim nosom. I vojnici sa sivim psima. Jedan je pas iskesio zube, kao da se ceri logorašima. Pratioci su svi u kratkim bundama, samo su šestorica u dugačkima. Dugačke bunde oblače na smjenu oni koji idu na stražarske tornjeve.

Oružana pratnja prebrojila je još jednom, izmiješavši brigade po petorkama, cijelu kolonu koja ide na gradilište termoelektrane.

— Najhladnije je u zoru! — ustvrdi kapetan fregate. — Onda je najniža točka noćnog hlađenja.

Kapetan uopće rado sve objašnjava. Kakav će biti mjesec — mlađak ili uštap — izračunat će ti za koju god hoćeš godinu, za koji

god hoćeš dan.

Naočigled kopni, obrazi mu upali, ali se ne da.

Studen ovdje, izvan žice, na vjetru koji neprestance pirka, oštro ujeda čak i Šuhova za lice što je već na sve naviklo. Shvativši da će im cijelim putem do gradilišta termoelektrane puhati ravno u lice, Šuhov odluči da navuče krpicu. Ta njegova krpica protiv vjetra što udara u lice ima, kao i mnoge druge, dvije dugačke vrpce. Logoraši su se uvjerali da takve krpice pomažu. Šuhov namjesti krpicu ispod samih očiju, namakne vrpce preko krajeva ušiju i zaveže ih na potiljku. Zatim pokrije potiljak preklopcem kape i zadigne ovratnik mornarskog kaputa, a prednji preklopac kape spusti na čelo, tako da mu se sprijeda vide samo oči. Kaput je oko pasa čvrsto pritegao uzicom. Sad je sve u redu, samo što su rukavice tanke pa su mu se ruke već ukočile. Trlja ih i udara dlanom o dlan znajući da će ih ubrzo morati staviti na leđa i tako ih držati sve do kraja puta.

Komandir straže pročitava im svakidašnju kažnjeničku » molitvu« koja je već svima dodijala:

— Pozor, osuđenici! Za vrijeme kretanja dobro pazite na red u koloni! Zabranjeno je povećavati i smanjivati razmak, prelaziti iz jedne petorke u drugu, razgovarati i gledati u stranu. Ruke se moraju držati samo na leđima! Korak udesno ili ulijevo smatrat će se pokušajem bijega i pratnja će otvoriti vatru bez opomene! Čelo kolone, naprijed marš!

Dva pratioca na čelu jamačno su već krenula. Uzbibalo se čelo kolone, zanjihala se ramena i krenula je cijela pratnja, s automatima na gotovs, dvadesetak koraka lijevo i desno od kolone, i desetak koraka jedan za drugim.

Snijeg nije padao već tjedan dana, put je ugažen, utrven. Zaobišli su logor pa im sad vjetar puše iskosa u lice. Držeći ruke na leđima, oborenih glava, kolona stupa kao na sprovodu. Vidiš samo noge one dvojice-trojice ispred sebe i komadić utabane zemlje na koji ćeš stupiti nogom. S vremena na vrijeme podvikne koji pratilac: »Ju — četrdeset osam! Nazad ruke!« »Be — petsto dva! Produži korak!« A onda i oni počеше sve rjeđe podvikivati —vjetar brije, ometa ih u motrenju. Oni ne smiju vezati krpice na lice. Nije ni ta njihova služba bogzna kakva.

U koloni, kad je malo toplije, svi razgovaraju—vikao na njih ili ne vikao. Ali danas su svi pognuti, svaki se krije iza leđa onoga ispred sebe, zanesen u svoje misli.

Ni misli zatvoreničke nisu slobodne, neprestance se na isto navraćaju, sve se oko istog vrte: da ne napipa tkogod kruh skriven u slamarici? Hoće li večeras dobiti poštedu u ambulanti? Hoće li ili neće zatvoriti kapetana? I kako li je samo Cezar došao do onog svog toplog rublja? Zacijelo je podmazao nekog u skladištu osobnih stvari, kako bi drugačije?

Šuhov nije jutros sit, zato što je doručkovao bez kruha i što je sve hladno pojeo. I da mu se želudac ne bi bunio, da ne bi tražio hranu, prestao je misliti na logor i počeo misliti o tome kako će uskoro pisati kući.

Kolona je prošla pored stolarije koju su sagradili sami logoraši, pored stambenog naselja (barake su također montirali logoraši, ali stanuju u njima slobodni građani), pored novog kluba (također djelo logoraških ruku, od temelja do zidnih slikarija, ali filmove gledaju slobodni građani), pa kolona udari kroz stepu, upravo protiv vjetra, u susret crvenom suncu na izlasku. Goli bijeli snijeg prostire se unedogled lijevo i desno, u cijeloj stepi nema ni jednog jedinog drvceta.

Prošla je Nova godina, pedeset i prva. U ovoj je godini Šuhov imao pravo na dva pisma. Posljednje je poslao u srpnju, a odgovor je na njega dobio u listopadu. U Ust-Ižmi bilo je drugačije, tamo si mogao pisati svaki mjesec. Ali što da pišeš? Šuhov nije ni tamo češće pisao.

Od kuće je bio otišao dvadeset treći lipnja četrdeset prve. U nedjelju, kad je svijet bio došao iz Polomnje sa službe božje, pronio se glas — rat. U Polomnji je prvo pošta bila doznala za tu vijest, u Temgenjovu nitko prije rata nije imao radio. A sad pišu da u svakoj kući trešti radio, na struju.

Sad pisati, to ti je isto što i bacati kamenčiće u dubok vir. Što je palo, što je nestalo — odjeka nema. Nećeš valjda pisati u kojoj si brigadi, kakav ti je brigadir Andrej Prokofjevič Tjurin. Sad ima više o čemu pričati s Kiljdigsom, Letoncem, nego sa svojim.

Pa i oni njemu pišu dva puta na godinu — tko bi znao kako žive! Imaju, vele, novog predsjednika kolhoza — svake ga godine mijenjaju, ne drže ni jednog dulje od godinu dana. Proširili su kolhoz

— i prije su ga proširivali, a onda ga opet smanjivali. Pa onda, onom tko ne ispunjava norme trudodana — skresali okućnicu na tisuću petsto kvadratnih metara, a nekom su oduzeli i sve do same kuće. I još mu je pisala žena da je izašao zakon da se ide na sud zbog te norme, tko je ne ispuni — mora u zatvor, ali taj zakon valjda ipak nije stupio na snagu.

Ono što Šuhovu nikako ne ide u glavu, to je što mu žena piše da od početka rata ni živa duša nije stupila u kolhoz — svi momci i cure snalaze se kako znaju, svi odreda odlaze ili u grad u tvornicu ili na vađenje treseta. Polovica se seljaka uopće nije vratila iz rata, a oni koji su se vratili — ne priznaju kolhoz, žive kod kuće, a rade na strani. Od seljaka su u kolhozu ostali samo brigadir Zahar Vasiljič i tesar Tihon, komu je osamdeset četiri godine, a nedavno se oženio i već ima i djecu. Kolhoz drže na svojim leđima žene koje su bili utjerali u kolhoz još tridesetih godina, a kad one smalakšu — crknut će i kolhoz.

Eto, to je ono što Šuhovu ne ide u glavu: žive kod kuće, a rade na strani. Vidio je on kako se živi na vlastitom gospodarstvu, a kako u kolhozu, ali da seljaci ne rade u svom selu—to nikako ne može pojmiti. To je kao neko pečalbarenje, što li? A što je sa sjenokošama?

Pečalbarenja nema već odavno, odgovorila mu je žena. Ne bave se ni tesarstvom, po čemu je njihov kraj bio na glasu, niti pletu košare od vrbovog pruća, to više nikom ne treba. Nego, ima jedan nov, zgodan zanat — farbanje tepiha. Donio netko iz rata šablone i otada je krenuo posao, sve više ima takvih majstora farbača — nigdje nisu zaposleni, nigdje ne rade, samo mjesec dana pomažu kolhozu, baš o kosidbi i žetvi, a zauzvrat im kolhoz daje za ostalih jedanaest mjeseci potvrdu da se taj i taj kolhoznik može slobodno baviti svojim poslovima i da nemaju od njega nikakvih potraživanja.

I putuju ljudi po cijeloj zemlji, čak i avionima lete, da uštede na vremenu, a mlate pare da je strahota — i posvuda farbaju tepihe: za pedeset rubalja naprave tepih od bilo kakve stare ponjave koju im dadnu, koje nije šteta — farbaju takav tepih najviše sat vremena. I žena gaji veliku nadu da ni Ivan, kad se vrati, neće stupiti nogom u kolhoz, nego da će postati isto takav majstor. I tada će se oni izvući iz bijede u kojoj se ona zlopoti, djecu će upisati u neku srednju

stručnu školu i, umjesto stare trule kuće, podići će novu. Svi farbari grade sebi nove kuće, kuće blizu željezničke pruge ne stoje više pet tisuća kao nekad, nego dvadeset i pet.

Premda je Šuhovu ostalo još dosta vremena do izlaska na slobodu, zima-ljeto i zima-ljeto, ipak su mu ti tepisi raspalili maštu. Pravi posao za njega, ako bude lišen građanskih prava ili osuđen na progonstvo. Zamolio je ženu da mu opiše — kako će to on biti farbar kad nikad nije znao risati? I što ima tako divno na tim tepisima, u čemu je tajna? Žena mu je odgovorila da svaka šuša zna farbati tepihe — samo prisloniš šablonu i mažeš četkom preko rupica. A tepiha imaju tri vrste: jedan se zove »Trojka«, na njemu trojka u lijepoj ormi vozi husarskog oficira, drugi se zove »Jelen«, a treći je nalik na perzijske I nikakvih drugih slika nema. Pa ipak, i za ove se ljudi otimaju u cijeloj zemlji i sretni su kad ih se domognu. Zato što pravi tepih ne stoji pedeset rubalja, nego na tisuće rubalja.

Da mu je bar jednom samo načas vidjeti te tepihe...

Po logorima i zatvorima odvikao se Ivan Denisovič da snuje što će uraditi sutra, a što za godinu dana, i kako će obitelj prehraniti. O svemu tom umjesto njega misli vlast — pa mu to dođe nekako i lakše. Ali kad iziđe na slobodu?...

Iz onoga što su mu pričali slobodni šoferi i bageristi, razabrao je da su ljudima prepriječili ravni put, ali se svi opet nekako dovijaju — idu okolnim putem i tako žive.

I Šuhov bi išao okolnim putem. Zarada je, izgleda, laka i brza. I nekako je sramota zaostajati za suseljanima... Ali negdje duboko u duši, Ivan Denisovič ne želi se prihvatiti tog posla s tepisima. Tu treba biti okretan, drzak, podmazivati miliciju. A Šuhov već četrdeset godina gazi zemlju, nema više polovice zubi i proćelav je, nikad nikom nije ništa davao ni uzimao, pa ni u logoru se nije naučio to raditi.

Laka para i nema neke težine, i nemaš osjećaja da si je uistinu zaradio. Dobro su stari govorili: što god ne platiš koliko vrijedi, to nećeš dugo ni nositi. U Šuhova su još valjane ruke, dobro ga služe, pa što ne bi našao na slobodi neki čestiti posao?

Samo, hoće li ga ikad pustiti na slobodu? Neće li mu natovariti na leđa još jednu desetku onako, ni za što?

Kolona je dotle bila stigla i zaustavila se pred stražarom širokog kruga samog objekta. Još su se ranije, kod ugla ograde, dva pratioca u dugačkim bundama odvojila i krenula preko polja do svojih dalekih stražarskih tornjeva. Dok god oružana pratnja ne za-posjedne sve tornjeve, neće nikog pustiti unutra. Komandir straže, s automatom na leđima, priđe stražari. Iz stražare, iz dimnjaka, neprestano kulja dim — u njoj sjedi cijelu noć čuvar da tkogod ne odveze daske ili cement.

Iskosa, kroz ulaz od bodljikave žice, onkraj cijeloga gradilišta, i s onu stranu žice u daljini — izlazi veliko, crveno sunce, kao kroz maglu. Uz Šuhova stoji Aljoška, gleda sunce i raduje se, osmijeh mu titra na usnama. Obrazi mu upali, živi samo od sljedovanja, nigdje ništa na strani ne zarađuje — pa čemu se onda raduje? Nedjeljom sve nešto s ostalim baptistima šapuće. Briga njih za logor kao za lanjski snijeg! Opalili im po dvadeset pet godina zbog baptističke vjere — zar zbilja misle da će ih time odvratiti od vjere?

Ona putna brnjica, krpica na nosu, sva se navlažila od daha i ponegdje od studeni nahvatala na njoj ledena kora. Šuhov je zbacio s lica na šiju i okrene leđa vjetru. Nigdje ga baš nije propuhalo, samo su mu ruke prozeble u tankim rukavicama i obamrli mu prsti na lijevoj nozi — lijeva mu je valjenka progorjela, po drugi put ju je pokrpao.

Bole ga križa i leđa sve do ramena, probada ga—kako li će samo raditi?

Osvrne se — i pogled mu se ukrsti s brigadirovim.

Brigadir je u zadnjoj petorki. Plećat je čovjek, krupan.

Namrgodio se. Ne šali se s brigadom, ali je hrani pristojno, brine se da svi dobiju što veće sljedovanje. Izdržava već drugu kaznu, sin je GULAG-a, poznaje logorski život kao svoj džep.

Brigadir je u logoru alfa i omega — dobar brigadir podariti će ti drugi život, a loš brigadir otjerat će te u grob. Šuhov poznaje Andreja Prokofjeviča još iz Ust-Ižme, samo što tamo nije bio u njegovoj brigadi. A kad su iz Ust-Ižme, iz općeg logora, prebacili sve one koji su osuđeni po članu pedeset osam ovamo, u Specijalni logor Tjurin ga je uzeo u svoju brigadu. S komandantom logora, s PPO-om, s građevinskim nadzornicima, s inženjerima, Šuhov nema nikakva posla — svagdje ga zastupa brigadir, a brigadir ima grudi od čelika. Ali zato, čim makne obrvom ili pokaže nekud prstom — trči i radi!

Varaj koga god hoćeš u logoru, samo nemoj varati Andreja Prokofjeviča! I ostat ćeš živ.

Šuhov bi najradije pripitao brigadira hoće li raditi tamo gdje i jučer ili će prijeći na drugo mjesto — ali se boji da mu ne prekine tok uzvišenih misli. Tek što je skinuo s vrata »Soc-gradić«, a već mora razmišljati o procentima od kojih im zavisi ishrana u idućih pet dana.

Brigadiru je lice izrovano od kozica. Stoji naspram vjetra, ali se ne mršti, koža mu je kao hrastova kora.

U koloni plješću rukama, tapkaju na mjestu. Gadan vjetar! Čini se da već na svih šest tornjeva stoje stražari — ali svejedno ih još ne puštaju unutra. Budnost prije svega!

Napokon! Izašli su iz stražare komandir pratnje i kontrolor, stali svaki na jednu stranu vrata i otvorili ih.

— U petorke, po-stroj s'! Pr-va! Dru-uga!

Krenuše logoraši kao na paradi, tako reći paradnim korakom. Samo da se dohvate gradilišta, a tamo će već znati što će i kako će.

Malo dalje iza stražare nalazi se mala kancelarija, a pred njom stoji rukovodilac radova i poziva brigadire. Pa i sami mu prilaze. I Der je tu, građevinski nadzornik, ali osuđenik, velika hulja, goni svoju braću logoraše gore nego pse.

Osam je sati, osam i pet (upravo je zatulila električna sirena u agregatu), vlast se boji da logoraši ne gube vrijeme, da se ne razmile u potrazi za ogrjevom — a logorašima je dan dug, za sve imaju vremena. Kako koji ude u žicu, saginje se — ovdje jedna treščica, ondje druga, dobro će doći za peć. I zavlače se u rupe.

Tjurin je pozvao svog pomoćnika Pavla da pode s njim u kancelariju. I Cezar je tamo otišao. Cezar je bogat, dva puta mjesečno dobiva pakete, podmazao je sve koje treba — pa radi u kancelariji kao pomoćnik normirca.

A ostatak Sto četvrte u stranu, pa kud koji!

Izašlo je sunce, crveno i zamagljeno, iznad pustog gradilišta — ponegdje snijegom zameteni dijelovi montažnih zgrada, ponegdje gradnja započeta i prekinuta kod samih temelja, negdje leži slomljena ručica bagera, negdje lopatica, negdje staro željezo, na sve strane iskopani rovovi, jarci, jame, automehaničarska radionica podignuta samo do krova, a na brežuljku — termoelektrana, na kojoj je gradnja stigla do prvog kata.

I svi su se posakrivali. Samo šest stražara stoje na tornjevima, i oko kancelarije gužva. Eto, to je naših pet minuta! Koliko je puta, kažu, rukovodilac radova zaprijetio da će radne zadatke svim brigadama izdavati navečer — ali nikako da se dogovore. Jer kod njih se preko noći uvijek sve preokrene.

Ovo je naših pet minuta! Dok se rukovodioci snađu — skloni se gdje je toplije, sjedi samo, sjedi, još ćeš se naraditi kao konj. Dobro je ako si blizu peći — možeš premotati obojke i malčice ih ugrijati. Tada će ti noge biti cijeli dan tople. Pa i bez peći je dobro.

Sto četvrta je ušla u veliku halu automehaničarske radionice, gdje su jesenas postavljena stakla i gdje Trideset osma lijeva betonske blokove. Jedni blokovi leže u kalupima, a drugi, pojačani armaturom, stoje uspravno. Strop je visok, a pod od zemlje, da je toplo — nije, ali svejedno griju ovu halu, ne žale ugljena — ne zato da se ljudi griju, nego da se beton bolje steže. Čak i toplomjer tu visi, i u nedjelju, ako logoraši slučajno ne rade, jedan radnik ipak loži vatru.

Trideset osma, dakako, ne pušta nikog do peći, sami su posjedali oko nje i suše obojke. Pa dobro, nije ni ovdje, u kutu, loše.

Šuhov se stražnjim dijelom hlača, u kojima se posvuda nasjedio, priljubio uz rub drvenog kalupa, a leđima se naslonio na zid. A kako se uspravio, zategli mu se kaput i bluza pa na lijevoj strani prsa, oko srca, osjeti kako ga pritišće nešto tvrdo. To je okrajak kruha u unutarnjem džepu, ona polovica jutrošnjeg sljedovanja koju je ponio sa sobom za ručak. Svakda je toliko nosio na rad i nije dirao u to sve do ručka. Ali drugu bi polovicu obično pojeo za doručkom, a jutros nije. I shvati Šuhov da ništa nije uštedio — prohtjelo mu se da sad odmah pojede taj kruh, ovdje, na toplom. Do ručka ima još pet sati, daleko je to.

Ono što ga je prije boljelo u leđima — sad je prešlo u noge, tako je nekako slab na nogama. Eh, da mu se samo prikučiti peći!...

Odloži rukavice na koljena, raspaše se, onu svoju zaleđenu putnu brnjicu skine s vrata, presavije nekoliko puta i strpa u džep. Tada izvadi komad kruha u bijeloj krpici i, držeći ga pod mišicom da mu ne bi koja mrvica pala s krpice, uze odgrizati malo-pomalo i žvakati. Kruh je nosio ispod dva kaputa i grijao ga vlastitim tijelom, tako da nije uopće bio hladan.

Šuhov se u logorima višeput sjetio kako su nekad na selu jeli po čitave tave krumpira, pune lonce kaše, a još ranije, dok nije bilo kolhoza, čitave komadine mesa. A mlijeko se lokalo — da ti trbuh pukne! Ali nije to valjalo, shvatio je Šuhov poslije, u logoru. Treba jesti tako da misliš samo na jelo, evo, kao što sad odgriza ove komadiće, pa ih jezikom valja i obrazima usisava — pa da vidiš kako je onda mirisav ovaj vlažni crni kruh! Što je Šuhov uopće jeo ovih osam, skoro će biti i devet godina? Ništa. A kako gura? Oho-ho-ho!

I tako, dok je bio zaokupljen sa svojih dvjesta grama, blizu njega, na istoj strani, sklonila se cijela Sto četvrta. Dva Estonca, kao dva brata rođena, sjela su na nizak betonski blok i zajedno naizmjenice pušila polovicu cigarete na jedan usnik. Oba su Estonca bijele puti, oba dugajlije, oba nosata, krupnih očiju. Tako se drže jedan drugoga kao da ne mogu živjeti jedan bez drugoga. Brigadir ih nikad ne razdvaja. I jedu sve popola, i spavaju zajedno, na istom gornjem ležaju. I dok stoje u koloni, ili čekaju na prebrojavanju, ili se spremaju na spavanje — neprestano među sobom nešto razgovaraju, uvijek nekako potihlo i polako. A nisu ni rod ni pomoz Bog, upoznali su se tek ovdje, u Sto četvrtoj. Jedan je od njih, objasnili su, bio ribar na primorju, a drugog su, kad su Sovjeti preuzeli vlast, odveli roditelji kao dijete u Švedsku. A on, kad je odrastao, odlučio na svoju ruku, budalaš, da se vrati u domovinu i završi studije.

Eto, kažu da nacionalnost ništa ne znači, tobože u svakom narodu ima i loših ljudi. Ali, koliko je god Estonaca Šuhov dosad upoznao — nije među njima sreo loših ljudi.

I svi sad lijepo sjede — tko na blokovima, tko na kalupima za blokove, tko na samoj zemlji. Ujutro je nekako svima jezik zavezan, svak se zanese u svoje misli i šuti. Onaj šakal Fetjukov skupio je Bog te pitaj gdje opuške (taj bi ih i iz pljuvačnice izvadio, ne gadi mu se), pa ih na koljenima razmotava i preostali duhan sipa u nekakav papirić. Fetjukov ima na slobodi troje djece, ali otkako je uhapšen, svi su digli ruke od njega, a žena mu se preudala — i niotkud ništa ne dobiva.

Bujnovski je nešto dugo poprijeko gledao Fetjukova, pa tek onda grakne:

—Ama, šta to svakakvu zarazu tu sakupljaš? Sifilis će ti još izbiti na usta! Baci to!

Kapetan je naučio komandirati, sa svima razgovara kao da komandira.

Ali Fetjukov ni u čemu ne ovisi o Bujnovskom, jer ni kapetan ne dobiva pakete. I opako se podsmjehnuvši napola bezubim ustima, reče:

— Čekaj malo, kapetane, kad odrobijaš osam godina, i ti ćeš svašta skupljati.

To je istina, dolazili su u logor i ponositiji ljudi od kapetana...

—Šta, šta?—nije dobro čuo nagluhi Senjka Kljovšin. On je mislio da je riječ o tome kako je Bujnovski jutros na pretresu nadrljao. — Nije se trebalo onako zaletjeti! — skrušeno je zavrtio glavom. — I sve bi dobro prošlo.

Senjka Kljovšin je miran, siromah. Jedan mu je bubnjić pukao još četrdeset prve. Zatim je dopao zarobljeništva, tri puta je bježao, ali su ga svaki put ulovili i na kraju strpali u Buchenwald. U Buchenwaldu je pukim čudom izmakao smrti i sad mirno izdržava kaznu. Ako se budeš zalijetao, kaže, propao si.

To je istina, šuti i trpi! Ako se odupreš — slomit će te.

Aleksej je zario lice u šake i šuti. Moli se.

Pojeo je Šuhov svoj kruh, samo je komadić gole korice ostavio — okrugle gornje korice. Nikakvom žlicom ne možeš tako pomazati kašu iz porcije kao kruhom. Tu koricu opet umota u bijelu krpicu, spremi je za ručak, a krpicu turi u unutrašnji džep na bluzi i zakopča se, da se zaštiti od studeni. Sad je spreman, neka ga šalju na rad! Ipak, neka radije još malo pričekaju.

Trideset osma je ustala i razišla se—tko do miješalice, tko po vodu, tko na armiranje.

Ni Tjurin ni njegov pomoćnik Pavlo ne vraćaju se svojoj brigadi. I premda Sto četvrta ne sjedi skrštenih ruku dulje od dvadeset minuta, a radni dan — zimski, skraćeni — traje do šest sati, svima se ovo čini kao neka velika sreća, baš kao da do večeri više nije daleko.

— Eh, nema nam nešto dugo mećave! — uzdahne rumeni, uhranjeni Letonac Kiljdigs. — Cijele božje zime ni jedne mećave! Kakva je ovo zima?!

— Da... mećave... mećave... — uzdahne za njim cijela brigada.

Kad u ovim krajevima udari snježna mećava, ne samo što ih ne vode na rad nego ih se i iz barake boje izvesti — ako od barake do

blagovaonice ne zategnu konopac, mogao bi i zalutati. Smrzne li se osuđenik u snijegu — može ga i pas pojesti, što je koga briga! A ako pobjegne? Bilo je i takvih slučajeva. Snijeg je u mećavi sasvim, sasvim sitan, ali se u nanose slaže, kao da ga tko preša. Preko takvih nanosa, preko žice zatrpane snijegom, zaista su i odlazili. Ali nisu daleko.

Ako se pravo uzme, od mećave nikakve koristi — logoraši sjede iza brave; ugljen ne stiže na vrijeme, vjetar raznosi toplinu iz barake; u logor ne dovoze brašno pa nema kruha, ni oni u kuhinji nikako da se snađu. I koliko god mećava trajala — tri dana, tjedan dana — sve te dane moraju naknadno odraditi — toliko ih nedjelja za redom gone na rad.

Pa ipak logoraši vole tu mećavu i mole Boga da dođe.

Tek što vjetar malo jače puhne, svi dižu glave put neba: — Daj malo materijala! Materijala!

To znači snijega.

Jer od samog nizinskog vjetra nikad se ne može razviti prava mećava.

Netko se od njihovih pokušao ogrijati uz peć Trideset osme, ali su ga najurili.

Tada uđe u halu i Tjurin. Smrknut. Članovi brigade znaju: treba raditi, i to.

— A-ha — osvrne se Tjurin oko sebe. — Je li cijela Sto četvrta ovdje?

I ne provjeravajući niti ih prebrojavajući, jer nitko nikamo Tjurinu ne može pobjeći, brzo poče raspoređivati ljude na posao. Kljovšina i Gopčika i obojicu Estonaca pošalje da uzmu odnekud u blizini veliki otvoreni sanduk za žbuku i odnesu ga u termoelektranu. Već je po tome bilo jasno da brigada prelazi na rad na termoelektranu, koja je ostala nedovršena i kasno jesenas napuštena. Dvojicu je poslao u alatnicu gdje Pavlo preuzima alat. Četvoricu je odredio da čiste snijeg oko termoelektrane, i pred ulazom u strojarnicu, i u samoj strojarnici, i na skelama. Dvojici je zapovjedio da u toj istoj strojarnici nalože peć ugljenom, a daske negdje da zdipe i nasijeku. Jednome pak da vozi tamo na sanjkama cement, dvojici da nose vodu, dvojica pijesak, a jedan da pijesak čisti od snijega i da ga tuca željeznom polugom.

Nakon svega toga ostali su neraspoređeni još samo Šuhov i Kiljdigs — najbolji majstori u brigadi. Pozvavši ih, brigadir reče:

— Evo ovako, dečki! (Nije bio uopće stariji od njih, ali je imao takav običaj da govori: »dečki«.) Poslije ručka ćete zidati na prvom katu blokovima od šljake, tamo gdje je jesenas Šesta brigada prekinula. Ali najprije treba ugrijati strojarnicu. Tamo ima tri velika prozora i prvo njih treba nekako zatvoriti. Dat ću vam još ljudi na ispomoć, samo dobro razmislite kako ćete ih zatvoriti. Strojarnica će nam služiti i za miješanje betona i za grijanje. Ako je dobro ne zagrijemo, posmrzavat ćemo se ko psi, je l' jasno?

I možda bi još štogod rekao, ali je u tom času dotrčao do njega Gopčik, šesnaestogodišnji momčić, rumen kao odojak, da se požali da im druga brigada ne da sanduk za žbuku, hoće da se tuku. I Tjurin odjuri tamo.

Koliko god bilo teško započeti radni dan po takvoj studeni, važno je samo prebroditi taj početak, ništa drugo.

Šuhov i Kiljdigs se zgledaše. Njih su dvojica više puta radili zajedno i cijenili su jedan drugoga kao tesara i kao zidara. Pronaći na onom golom snijegu nešto čime ćeš zatvoriti te prozore — nije bilo lako. Ali Kiljdigs reče:

— Vanja! Tamo kod montažnih zgrada na jednom mjestu leži pozamašna rola ter-papira. Sam sam ga tamo sakrio. Da trknemo?

Iako je Kiljdigs Letonac, govori ruski kao da mu je materinski jezik — kod njih je u blizini bilo jedno selo starovjeraca, pa je od malih nogu naučio ruski. U logoru je tek dvije godine, ali mu je već potpuno jasno: pomози si sam pa će ti i Bog pomoći. Kiljdigs se zove Jan, zato i Šuhov njega zove Vanja.

Odlučiše da odu po krovnu ljepenku. Samo je Šuhov prije toga skoknuo na jedno mjesto, u ovoj istoj zgradi automehaničarske radionice što se još gradi, po svoju zidarsku žlicu ili mistriju. Mistrija je velika stvar za zidara ako je zgodna i ako mu dobro leži u ruci. Međutim, na svakom je radilištu ovakav red: sav se alat ujutro dobije a uvečer vrati, pa kakav ćeš alat sutra dobiti — ovisi o sreći. Ali Šuhov je jednom prevario skladištara u brojenju i prisvojio najbolju mistriju. I sad je svaku večer skriva, a svako jutro, ako se zida, uzima. Naravno, da su danas otjerali Sto četvrtu na »Soc-gradić« —

ostao bi Šuhov bez svoje mistrije. Ovako je odmakao kamen, zavukao prste u jamicu i lijepo je izvadio.

Šuhov i Kiljdigs izadoše iz automehaničarske radionice i pođoše put montažnih zgrada. Gusta para dizala se pri svakom dahu. Sunce je već bilo odskočilo, ali nije uopće bacalo zrake, baš kao da je u magli, a oko njega sa strane kao da stoje stupovi.

Da nisu ono stupovi, a? — pokaže Šuhov glavom Kiljdigsu.

— Ne smetaju nama stupovi — odmahne Kiljdigs rukom i nasmije se. — Samo da između stupova ne razapnu bodljikavu žicu!

Kiljdigsu je svaka druga riječ šala. Zato ga i voli cijela brigada. A kako samo do njega drže svi Letonci u logoru! Ono, doduše, i hrani se Kiljdigs normalno, prima po dva paketa mjesečno, rumen je kao da i nije u logoru. Lako je njemu šaliti se!

Veliko je to njihovo radilište — imaš se što napješačiti dok ga prođeš. Susretoše putem momke iz Osamdeset druge — njima su opet dali da kopaju jame. Jame ne moraju biti velike: pedeset na pedeset, i isto toliko duboke, ali je ovdje zemlja i ljeti tvrda kao kamen, a sad je još i zamrznuta, da zube polomiš! Kopaju je krampom — kramp klizi i samo iskre frcaju, a od zemlje — ništa. Stoje momci svaki nad svojom jamom, osvrću se — nigdje da se ogriju, a udaljiti se ne smiju — pa se ponovo laćaju krampa. Samo ih on grije.

Šuhov opazi među njima i jednog znanca iz Vjatke pa ga posavjetuje:

— A što vi, kopači, ne naložite vatru nad svakom jamom? Ipak bi zemlja malko popustila.

— Ne daju — uzdahne onaj iz Vjatke. — Drva nam ne daju.

— Treba ih naći.

Kiljdigs samo otpljune.

— Ma ajde reci, Vanja, kad bi ovo naše rukovodstvo bilo pametno, zar bi poslalo ljude da po ovakvoj zimi kopaju zemlju krampovima?

Kiljdigs još nekoliko puta nerazgovijetno nešto opsova i umukne, na ovoj studeni ne možeš se ni raspričati. Išli su sve dalje i dalje i tako došli do onog mjesta na kojem stajahu snijegom zatrpani elementi montažnih zgrada.

Šuhov voli raditi s Kiljdigsom. Samo mu jedno ne valja — ne puši, pa ne dobiva ni duhan u paketima.

I zaista, dobro je Kiljdigs upamtio mjesto—podigoše zajedno jednu dasku, dvije, i ispod njih ugledaše smotak krovne ljepenke.

Izvukoše je. Ali — kako da je prenesu? Ako ih primijeti stražar s tornja, nije važno — gavrani samo paze da se logoraši ne razbježe, a na samom radilištu možeš, ako hoćeš, i svu građu isjeckati na komadiće. Pa i na logorskog čuvara ako nabasaš, nije važno — i on sam gleda gdje bi štogod smotao. I radnicima se baš fućka za te montažne zgrade. Pa i brigadirima. O njima vode brigu samo rukovodilac radova, građevinski nadzornik logoraš i onaj krakati Škuropatenko. On je nitko i ništa, taj Škuropatenko, običan logoraš, ali pravo čuvarsko njuškalo! Radni mu je zadatak samo da čuva montažne zgrade od logoraša, da pazi da ne razvuku pojedine dijelove. Eto, taj bi ih Škuropatenko jedini mogao uloviti na brisanom prostoru.

— Znaš šta, Vanja, ne smijemo otvoreno nositi rolu— dosjeti se Šuhov — nego hajde da je uspravimo pa da je polako nosimo između sebe. Tako se izdaleka neće ništa vidjeti.

Dobro se dosjetio Šuhov. Nezgodno bi bilo nositi smotak u vodoravnom položaju, pa su ga stisnuli između sebe, kao trećeg čovjeka, i tako pošli. Sa strane se samo vidjelo kako dva čovjeka idu pribijeni jedan uz drugoga.

— Ali kad rukovodilac radova bude vidio ovaj terpapir na prozorima, dosjetit će se jadu — reče Šuhov.

— Što se to nas tiče? — začudi se Kiljdigs.— Reći ćemo da je već bilo tako kad smo došli u termoelektranu.

Pa nismo ga valjda morali skinuti?

I to je istina.

Prsti su se u tankim rukavicama ukočili, uopće ih čovjek ne osjeća. Ali lijeva se valjenka dobro drži. Najvažnije su valjenke. Ruke će se pri radu već zagrijati.

Prošli su preko snježne ledine i izbili na prtinu od saonica što vodi od alatnice do termoelektrane. Mora da su baš prije njih provezli cement.

Termoelektrana stoji na brežuljku, na samom kraju radilišta. Odavno nije nikog bilo u njoj, svi su prilazi zameteni snijegom. Zato su još jasniji tragovi saonica i svježja staza, duboki otisci stopala—

onuda kuda su naši prošli. Već čiste drvenim lopatama snijeg oko termoelektrane i prilaz za teretnjake.

Bilo bi dobro kad bi dizalica u termoelektrani radila. Ali motor je pregorio, a odonda ga nisu, čini se, popravljali. Opet će morati sve sami tegliti na prvi kat. Žbuku. I blokove.

Termoelektrana je dva mjeseca stajala kao sivi kostur u snijegu, napuštena. A evo, sad je došla Sto četvrta. Što uopće drži brigadu na životu? Prazni trbusi pritegnuti platnenim remenima, ciča zima, a nigdje da se ugriješ, ni iskrice vatre. Pa ipak, stigla je Sto četvrta — i opet ovdje počinje život.

Pri samom ulazu u strojarnicu stoji razvaljen sanduk za žbuku. Bio je to i prije trošan sanduk, Šuhov se nije ni nadao da je još čitav. Brigadir je podigao dreku onako, reda radi, ali vidi da nitko nije kriv. Uto se pojavljuju Kiljdigs i Šuhov noseći među sobom terpapier. Obraduje se brigadir i odmah napravi nov raspored: Šuhov neka postavi cijev na peć, da se što prije može vatra naložiti, a Kiljdigs neka popravi sanduk, i neka i mu oba Estonca pomažu, a Senjka Kljovšin neka se prihvati sjekire i pravi dugačke letve na koje će pribiti krovnu ljepenku, koja je dva puta uža od prozora. Ali otkud im drvo za letve? Rukovodilac radova neće im dat daske za grijanje. Pogleda brigadir oko sebe, i svi pogledaše za njim, i vide da je jedini izlaz da odvale nekoliko dasaka što služe kao rukohvat na drvenom mostiću što vodi na skele. Ako budu pazili kako hodaju, nitko neće ljosnuti. Što im drugo preostaje?

Možda će se netko upitati: zašto uopće logoraš deset godina radi u logoru iz petnih žila? Zašto ne kaže: neću, i gotovo? Dovoljno bi bilo da po danu radi lijevom nogom, a noć je ionako njegova.

Međutim, ne ide to. Radi toga je izmišljena brigada. Ne onakva brigada kakve su brigade na slobodi, gdje Ivan Ivanič ima svoju plaću, a Petar Petrovič svoju. U logoru je brigada tako organizirana da ne tjera vlast logoraše na rad, nego logoraši jedni druge. Tu vrijedi pravilo: ili će svi dobiti dopunsko sljedovanje ili će svi skapati. Ti, huljo, ne radiš, a ja da zbog tebe gladujem? E, nećeš, mrcino, potegni i ti!

Pa još kad te pritisne ovako nešto kao ovo sad, pogotovo nećeš sjediti skrštenih ruku. Hoćeš-nećeš, trči amo, trči tamo, drž'-ne daj.

Ako za dva sata ne učinimo nešto da se ogrijemo, otići ćemo svi do vraga.

Pavlo je već donio alat, pa samo biraj! I nekoliko cijevi za peć. Nema doduše limarskog alata, ali je tu bravarski čekić i sjekirica. Snaći ćemo se nekako.

Pljesne Šuhov rukavicama, pa sastavlja cijevi i kucka po sastavcima. Pa opet pljesne rukavicama i opet kucka. (Mistriju je tu u blizini sakrio. Premda je među svojim u brigadi, mogao bi mu je tkogod zamijeniti. Čak i Kiljdigs.)

Baš kao da su mu se sve one misli ispušile iz glave. Ničega se više Šuhov ne sjeća, ni za što ga nije briga, samo misli na to kako da sastavi koljena cijevi i kako da ih postavi da se ne dimi. Gopčika je poslao da traži žicu, kako bi mogli objesiti cijev na prozor.

U kutu stoji još jedna zdepasta peć sa zidanim dimnjakom. Na njoj se usijala željezna ploča na kojoj odmrzavaju i suše pijesak. Tu su peć dakle već bili naložili, a kapetan i Fetjukov donose pijesak na tragaču. Ne treba biti odviše pametan da se nosi tragač. I baš zato je brigadir za taj posao odredio bivše rukovodioce. Fetjukov je, vele, bio velika budža u nekakvom uredu. Vozikao se automobilom.

Prvih je dana čak digao nos i izdirao se na kapetana. Ali kapetan mu je jednom dao po zubima, pa je sad mir među njima.

Momci su već pohitali da se ogriju uz peć, ali ih brigadir opomene:

— E, kad nekog ofurim po čelu! Prvo posao!

Izmlaćenom psu samo bič pokaži. Studen je ljuta, ali je brigadir još ljući. Momci se opet razidoše na posao. Šuhov čuje kako brigadir tiho dobacuje Pavlu:

— Ti ostani tu i drži ih na uzdi. A ja idem vidjeti za procente.

Od izračunavanja procenata više zavisi nego od samog rada. Pametan brigadir više vodi brigu o procentima nego o samom poslu. Od procenata se živi. Ako nešto i nije urađeno, dokaži da jest, ono što slabo plaćaju, obrni tako da plaćaju bolje. Zato brigadir mora imati soli u glavi. I biti dobar s normircima. I normirce treba podmazivati.

A ako ćemo pravo, za koga su svi ti procenti? Za logor. S pomoću njih logor otkine koju tisuću više od gradilišta, pa dijeli premije svojim poručnicima. Onom istom Volkovoju za njegov korbač. A tebi —

dvjesta grama kruha više navečer. Od tih dvjesta grama zavisi ti život. Tih dvjesta grama izgradilo je Bjelomorski kanal.

Donijeli su dvije kante vode, ali se voda putem zaledila. Pavlo zaključi da je nema smisla ni donositi. Bolje je na licu mjesta topiti snijeg. Postaviše kante na peć.

Gopčik je negdje digao novu aluminijsku žicu—onu za električne vodove. I kaže:

— Ivane Denisiču! Evo dobre žice za žlice. Hoćete li mi pokazat kako se liju žlice?

Voli Ivan Denisič tog mangupa Gopčika (njemu je rođeni sin umro dok je bio sasvim mali, kod kuće ima dvije odrasle kćeri). Gopčika su uhapsili zato što je benderovcima nosio u šumu mlijeko. Osudili su ga kao odraslog. Gopčik je kao umiljato janje, umiljava se oko svih seljaka. Ali je i lukav — svoje pakete sam jede, poneke noću mljacka.

Pa i ne možeš sve nahraniti.

Otkinuše komad žice za žlice i sakriše ga u kut. Šuhov sklepa od dvije daske nešto nalik na ljestve i reče Gopčiku neka pričvrsti cijev. Gopčik je lak kao vjeverica, uzverao se po prečagama, pribio čavao, zakvačio žicu i obuhvatio njome cijev. Šuhov, ne budi lijen, nabije na vrh cijevi još jedno koljeno. Danas nema vjetra. Valja znati da će ta peć biti za njih same.

A Senjka Kljovšin nasjekao je već dugačkih letava. Gopčika — momčića natjeraše da i letve pribija. Vere se vražićak, svejednako više nešto odozgo.

Sunce je odskočilo, rastjeralo izmaglicu, nestalo je onih stupova i u strojarnici je zatitralo rumenilo. Dotle su i peć naložili ukradenim drvima. Koliko je sad veselije!

— U siječnju slaba vajda od sunca! — ustvrdi Šuhov.

Kiljdigs je popravio sanduk za žbuku, još jedanput kucnuo sjekiricom i doviknuo:

— Čuj, Pavlo, za ovaj posao tražit ću od brigadira najmanje sto rubalja!

Nasmije se Pavlo:

— Dobit ćeš sto grama.

— Tužilac će ti još dodati! — više odozgo Gopčik.

— Ostavite, ostavite to! — poviče Šuhov. (Nisu dobro počeli rezati krovnu ljepenku.)

I pokaže im kako da rade.

Natiskali se ljudi oko bubnjare, ali ih Pavlo rastjera. Kiljdigsu je dodijelio pomoćnika i zapovjedio da prave sandučice za nošenje žbuke na kat. Još je dvojicu odredio da nose pijesak. Nekolicinu je poslao gore, da čiste snijeg na skelama i zidovima na kojima će se raditi. A jednog da otopljeni pijesak ubacuje s peći u sanduk.

Vani je zabrehtao motor — dolaze blokovi od šljake, teretnjak se probija kroz snijeg. Pavlo istrči i pokazuje mašuci rukama kamo da istovare blokove.

Pribili su jednu traku ter-papira, pa i drugu. Kakav je zaklon od ter-papira? Karton ostaje karton. Pa ipak je nešto kao zid. Sad je unutra mračnije. A bubnjara jarče sja.

Aljoška je donio ugljena. Jedni mu viču: »Bacaj u peć!« A drugi: »Nemoj! Bolje ćemo se ogrijati uz drva!« Zastao je, ne zna koga da posluša.

Fetjukov se skutrio uz peć i gura, budala, valjenke do same vatre. Kapetan ga zgrabi za šiju i gurne za tragač:

— Nosi pijesak, mrcino!

Kapetan gleda i na logorski rad kao na mornaričku službu: rečeno ti je da radiš, pa onda radi! Dobrano se usukao kapetan, ali pošteno tegli.

Nakon nekog vremena pokrili su terpapirom sva tri prozora. Sad svjetlo dopire samo kroz vrata. Pa i studen. Pavlo zapovjedi da se i gornji dio vrata pokrije, a donji ostavi i tako da čovjek može ući pognute glave. Učiniše tako.

Dotle su tri skipera dovezla i izbacila blokove. Sad je samo pitanje kako da ih dopremaju gore bez dizalice.

— Zidari! Ajde, dižite se! — pozva ih Pavlo.

To je častan posao. Šuhov i Kiljdigs popeše se gore s Pavlom. Mostić što vodi na skele bio je ionako uzak, a sad kad je Senjka još odvalio rukohvat — moraš se držati za zid da se ne strovališ na zemlju. Ne valja ni to što su se poprečne letvice zamrznule, zaokruglile, pa se čovjek ne može oduprijeti nogom — kako li će samo žbuku nositi?

Pogledaše gdje će nastaviti zidanje. Tu su sa zidova već bili pobacali snijeg lopatama. Evo ovdje. Trebat će sjekiricom skinuti led sa započetog zida, i metlicom pomesti.

Pogledaše kako će dopremati blokove. Baciše pogled dolje. I ovako odlučiše: umjesto da blokove nose, dolje će postaviti četvoricu da ih dobacuju na odmorište, a ovdje još dvojicu da dobacuju dalje, i na prvom katu još dvojicu da dodaju blokove — sve će tako ići brže.

Gore nije jak vjetar, ali puše. Propuhat će i kad budemo zidali. Međutim, ako se makneš, skloniš za započeti zid — dobro je, mnogo je toplije.

Šuhov podigne glavu put neba i zine — nebo vedro, a sunce već visoko odskočilo, skoro će podne. Divnog li čuda — kako vrijeme u poslu brzo prolazi! Koliko je puta već Šuhov primijetio: dani u logoru lete, sustižu jedan drugog. A sam rok kazne nikako ne prolazi, uopće se ne smanjuje.

Sidoše, kad tamo — svi su već posjedali uz bubnjaru, samo kapetan i Fetjukov nose pijesak. Rasrdi se Pavlo, osmoricu odmah potjera da prebacuju blokove, dvojici zapovjedi da sipaju cement u sanduk i miješaju ga nasuho s pijeskom, jednog da nosi vodu, drugi ugljen.

Kiljdigs se obrati svojoj četici:

— Hej, momci, treba završiti ove tragače.

— Kako bi bilo da im i ja pomognem? — Šuhov sam traži posao od Pavla.

— Pomozi! — Pavlo mu klimne glavom.

Donesoše i kantu da u njoj tope snijeg za žbuku. Čuli su od nekog da je već navodno dvanaest sati.

— Mora da je dvanaest — potvrdi Šuhov. — Sunce je već prešlo polovicu puta.

— Ako je već prešlo polovicu puta, onda znači da nije dvanaest nego jedan — javi se kapetan.

— Otkud sad to? — začudi se Šuhov. — Pa svaki čiča zna da je sunce najviše o ručku.

— Čiča — možda! — odbrusi kapetan. — Ali odonda je izdan dekret po kojem je sunce na najvišoj točki u jedan sat.

— Tko je izdao taj dekret?

— Sovjetska vlast!

I ode kapetan s tragačem. Šuhov se ionako ne bi s njim sporio. Nije vrag da se i sunce već pokorava njihovim dekretima?

Još su malo udarali i kuckali, i tako skleпали četiri sandučića.

— Dobro je, a sad da sjednemo i ogrijemo se — reče Pavlo dvojici zidara. — I vi ćete, Senjka, poslije ručka na zidanje. Sjedajte!

I posjedaše uz peć, ovaj put legalno. Ionako ne mogu prije ručka početi zidanje, a nema smisla praviti žbuku, smrzla bi se.

Ugljen se malo-pomalo ražario, pa sad daje stalnu toplinu. Osjećaš je doduše samo oko peći, inače je u cijeloj hali hladno kao i prije.

Sva četvorica poskidaše rukavice i prikučiše ruke peći.

Ali nikad ne smiješ noge u obući staviti blizu vatre, na to moraš dobro paziti. Ako si u cipelama, koža će im ispucati, ako si u valjenkama, skvasit će se, dići će se para, a ništa ti toplije neće biti. Gurneš li pak nogu još bliže vatri, progorjet će ti obuća, pa ćeš do proljeća gaziti prošupljenom obućom, a drugoj se ne možeš nadati.

— Baš je briga Šuhova! — našali se Kiljdigs. — On vam je, braćo, jednom nogom već kod kuće, tako rekuć.

— Jest, onom bosom — dobaci netko sa strane.

Nasmijaše se. (Šuhov je izuo nagorjelu lijevu valjenku pa grije obojke.)

— Šuhovu samo što nije istekao rok.

Kiljdigs je dobio dvadeset pet godina. Neko je vrijeme bilo takvo sretno doba — svima su redom davali po deset godina. Ali četrdeset devete nastalo je drugo doba — svima, bez razlike, po dvadeset pet. Deset godina još možeš nekako proživjeti da ne skapaš — ali daj preživi dvadeset pet!

Šuhovu je čak drago što svi upiru prstom u njega, kao u čovjeka komu je kazna na izmaku, ali ne vjeruje mnogo u to. Eto, komu je god kazna u ratu istekla, držali su ga i dalje do specijalne naredbe, sve do četrdeset šeste. Tko je bio osuđen na tri godine, odrobijao je još pet godina. Zakon se može tumačiti i ovako i onako. Istekne ti deset godina, a oni ti kažu: evo ti još deset. Ili — u progonstvo!

Ipak, gdje kad pomisliš, i dah ti zastane: rok je pri kraju, klupko se odmotava... Bože! Još malo pa ćeš ići kuda hoćeš, a?

Samo što se starom logorašu ne pristoji da o tome govori na sav glas. I Šuhov će Kiljdigsu:

— Ne računaj ti svojih dvadeset pet! Hoćeš li robijati dvadeset pet godina ili nećeš, to je još na vrbi svirala. Ali ja sam već odrobijao svojih osam godina, o tom nema spora.

Eto, tako živiš s njuškom zaritom u zemlju i nemaš kad pomisliti: kako si uopće dospio ovamo? I kako ćeš izaći?

U Šuhovljevu spisu piše da je osuđen zbog veleizdaje. I dao je takav iskaz, da je upravo tako, da se predao neprijatelju, da je izdao domovinu, a da se vratio iz zarobljeništva po zadatku njemačke obavještajne službe. U čemu se sastojao taj zadatak — to nisu uspjeli smisliti ni on ni istražitelj. Tako je jednostavno ostalo — zadatak.

U kontraobavještajnoj službi mnogo su ga tukli. I njegov je račun bio jednostavan: ne potpišem li, ode mi glava, potpišem li — ipak ću još malčice poživjeti. I tako je potpisao.

A evo kako je to bilo: u veljači četrdeset druge opkolili su cijelu njihovu armiju na sjeverozapadnoj fronti. Ništa im nisu bacali iz aviona da žderu, čak ni tih njihovih aviona nije bilo. Dotjerali su dotle da su strugali kopita s pokrepanih konja, razmekšavali rožinu u vodi i to jeli. Nisu ni municije imali. I Nijemci su ih malo-pomalo lovili po šumama i zarobljavali. I eto, s takvom je jednom skupinom Šuhov ostao u zarobljeništvu nekoliko dana, tamo, u šumi, a onda su njih petorica pobjegli. I sakrivali se po šumama, po močvarama — i nekim čudom probili se opet do svojih. Samo što je mitraljezac dvojicu na mjestu pokosio, treći je umro od zadobivenih rana, samo su njih dvojica ostali živi. Da su bili pametniji i rekli da su lutali po šumi, ništa im ne bi bilo. Ali, pohvalili su se da dolaze iz njemačkog zarobljeništva. Iz zarobljeništva? Majku li vam vašu! Fašistički agenti! I onkraj brave! Da ih je bilo petorica, možda bi usporedili sve njihove iskaze i povjerovali im, ali dvojici nikako: tobože, dogovorili se gadovi da su pobjegli.

Senjka Kljovšin načuo je, u svojoj gluhoći, da pričaju nešto o bježanju iz zarobljeništva, pa će glasno:

— Ja sam tri puta bježao iz zarobljeništva. I tri puta su me hvatali.

Senjka, patnik, obično samo šuti — ne čuje što ljudi govore i ne upleće se nikad u razgovor. Stoga o njemu i ne znaju mnogo, nego samo to da je bio u Buchenwaldu i da je tamo sudjelovao u radu ilegalne organizacije, da je unosio oružje u logor radi dizanja

pobune. I da su ga Nijemci vješali za ruke vezane na leđima i batinali.

— Ti jesi, Vanja, proveo osam godina po logorima, ali u kojim logorima?—vuče ga Kiljids za jezik. — Bio si u običnom logoru, tamo ste bili zajedno sa ženama. Niste ni brojeve nosili. Ali daj ti odrobijaj osam godina u ovakvom logoru! To još nitko nije izdržao.

Sa ženama!... S trupinama, a ne sa ženama... S kladama, znači.

Šuhov se zagledao u vatru u peći i prisjetio se sedam godina što ih je proveo na Sjeveru. I kako je tri godi ne vukao balvane od kojih su pravili šlipere i daske za ambalažu. I sjetio se isto ovako razigranog plamena vatre na sječi šume, ali ne po danu, nego po noći. Komandant je bio uveo ovakvo pravilo: brigada koja ne izvrši dnevni zadatak, ostaje i preko noći u šumi.

Negdje iza ponoći dovučeš se do logora, a izjutra — opet u šumu!

— E, braćo moja... ovdje je ipak malo mirnije — prošušljeta on. — Ovdje je znak za prekid rada zakon.

Jesi li ispunio normu ili nisi — tjeraj u logor! I garantirano sljedovanje veće je za sto grama. Ovdje se daje živjeti. Specijalni logor — pa nek se zove i specijalni, što ti brojevi smetaju? Nisu ti valjda teški ti brojevi?

— Malo mirnije! — prosikće Fetjukov. (Vrijeme je za odmor pa su se svi prikućili peći.) — Ljude kolju na spavanju! I to je tebi malo mirnije!...

— Ne kolju ljude, nego cinkere! — Pavlo podigne prst i priprejeti Fetjukovu.

I zaista se nešto novo pojavilo u logoru. Dvojicu poznatih cinkera zaklali su na samom ležaju, nakon znaka za ustajanje. I još jednog nedužnog čovjeka — valjda zabunom. Jedan je cinker nakon toga pobjegao u upravu, u zatvor, i tamo su ga sakrili. Čudo jedno... Toga nije bilo u običnim logorima. Pa nije ni ovdje...

Odjednom zatuli sirena. Nije zatulila odmah svom snagom, nego u prvi mah nekako hriputavo, kao da se nakašljava.

Polu dana možemo otpisati! Prekid za ručak!

Eh, zakasnili smo! Odavno je trebalo krenuti u blagovaonicu, zauzeti red. Na radilištu radi dvanaest brigada, a u blagovaonicu stanu samo po dvije.

Brigadira još nema. Pavlo baci hitar pogled oko sebe i odluči ovako:

— Šuhov i Gopčik, hajdete sa mnom! Kiljdigs! Čim pošaljem Gopčika po vas, dovedite smjesta brigadu!

Njihova mjesta oko bubnjare odmah zaposjedoše drugi, svi se sjatili oko nje, kao oko žene koju bi svi htjeli zagrliti.

— Dosta spavanja! — viču momci. — Čik pauza!

I gledaju jedan drugoga tko će pripaliti cigaretu. Ali nitko da pripali — nemaju duhana ili ga kriju, neće da pokažu.

Izađe Šuhov s Pavlom van. A Gopčik trčkara za njima kao zečić.

— Toplije je — procijeni odmah Šuhov. — Nema više od osamnaest gradi. Moći će se lijepo zidat.

Zirnuše na blokove od šljake — već su ih momci nabacali na skele, neke čak i na sam vrh, na prvi kat. Žmirkajući, Šuhov procijeni od oka i gdje je sunce — s obzirom na kapetanov dekret.

Ali na brisanom prostoru, gdje vjetru ništa ne stoji na putu, ipak puše, ujeda. Kao da kaže: ne zanosi se, ne zaboravi da je siječanj!

Kuhinja na radilištu omanja je daščara sklepana oko peći i obložena zahrđalim limom da se začepe pukotine. Iznutra je daščara podijeljena pregradom na dvije prostorije — na kuhinju i na blagovaonicu. Ni u kuhinji ni u blagovaonici nije pravi pod. Kako su zemlju nabili nogama, tako je i ostala, sva u džombama i rupčagama. A cijela kuhinja sastoji se od četvrtaste peći i kotla koji je u nju ugrađen.

U toj kuhinji posluju dvojica — kuhar i higijeničar. Ujutro, kad se odlazi iz logora, preuzima kuhar u velikoj logorskoj kuhinji prekrupu. Valjda pedeset grama po čovjeku, kilu po brigadi, za cijelo radilište petnaestak kila. Sam kuhar neće da nosi tu vreću s prekrupom, nego je daje nekom drugom daje nosi. Što da se sam muči, radije će tom svom pomoćniku dati jednu porciju više na račun ostalih. Neće kuhar ni vodu ni drva da nosi, ni peć da loži, sve to rade siromasi logoraši kojima također daje po porciju više, što da žali tuđe! Isto je tako propisano da se ne izlazi iz blagovaonice dok se jede, pa treba donositi i porcije iz logora (ne možeš ih ostaviti na radilištu, digli bi ih radnici), nose ih najviše pedesetak, ovdje ih odmah brže-bolje peru i izmjenjuju (porcijašu također pripada jedna porcija više). A da porcije ne iznose iz blagovaonice, postavljen je još jedan čovjek na vrata, trpezarac. Ali, koliko god on pazio — svejedno ih iznose, zagovore ga ili mu odvrate pažnju na drugu stranu. Pa onda treba još za cijelo

radilište odrediti skupljača koji će skupljati prljave porcije i donositi ih u kuhinju. I njemu jedna porcija više. I onom drugom porcija više.

A evo što radi sam kuhar — prekrupu i sol sipa u kotao i dijeli mast — kotlu i sebi. (Dobra mast nikad ne dolazi do običnih logoraša, a loša odlazi sva u kotao. Zato logoraši više vole da im iz magazina dadu lošu mast.) Uz to kuhar miješa kašu dok se dogotavlja. Higijeničar ni toliko ne radi, nego samo sjedi i gleda. Kad je kaša skuhana, odmah ide higijeničaru — koji se najede do mile volje. I kuhar se najede do sita. Tada dođe dežurni brigadir — oni se mijenjaju svaki dan — da kuša, da tobože provjeri mogu li se takvom kašom hraniti teški radnici. Za dežurstvo dobiva dvostruku porciju. I dobit će je još sa svojom brigadom.

Zatim zatuli sirena. Tada dolaze redom brigade i kuhar izdaje porcije kroz prozorčić. U tim porcijama dno je pokriveno gustišem, a koliko u njima ima prekrupe — nećeš pitati ni mjeriti, jer samo ako pisneš, jao si ga tebi!

Zavija vjetar nad golom stepom — ljeti suh, a zimi leden. Od pamtivijeka u toj stepi ništa nije raslo, pogotovo ne u žici. Kruh raste samo u pekari, a zob klasa u skladištu. Pa makar se pretrgao na poslu, pa makar legao ničice — nećeš iz zemlje ništa više izvući, nećeš dobiti ništa više od onoga što ti odredi komandant. Čak ni to nećeš dobiti — zbog kuhara, zbog pomoćnika, zbog prišipetlji. I ovdje se krade, i u logoru se krade, i još prije toga u skladištu se krade. A svi ti koji krađu nikad nisu uhvatili kramp u ruke. A ti — krampaj i uzmi što ti daju. I makni se od prozorčića.

Tko je jači, taj kvači.

Uđoše Pavlo, Šuhov i Gopčik u blagovaonicu, a u njoj svi zbijeni jedan do drugoga, ne vidiš od njihovih leđa ni kuse stolove ni klupe. Gdjekoji jedu sjedeći, ali većina ih stoji. Osamdeset druga brigada, ona koja je pola dana bez grijanja kopala jame, prva je zauzela mjesta na znak sirene. Sad neće otići ni poslije jela — nemaju kamo. Psuju ih ostali, ali to je isto kao da govoriš zidu — sve je bolje nego biti vani.

Pavlo i Šuhov probiše se laktovima. Došli su u pravi čas — jedna brigada prima jelo, a samo jedna čeka u redu — pomoćnici brigadira stoje pokraj prozorčića. Ostali će tek za nama doći na red.

— Porcije! Porcije! — viče kuhar kroz prozorčić, i već mu guraju prazne porcije s ove strane. Šuhov ih također skuplja i dodaje — ne da bi dobio više kaše, nego da bi brže išlo.

Tamo za pregradom neki peru porcije.

Kad je pomoćnik brigadira što je bio pred Pavlom počeo primati pune porcije, Pavlo dovikne preko tuđih glava:

— Gopčik!

— Evo me! — odazove se Gopčik od vrata.

Glasić mu je tanak kao u jareta. — Pozovi brigadu!

Gopčik otrči.

Najvažnije je što je kaša danas dobra, najbolja što može biti — zobena. Ne dobivaju je često. Češće dobivaju magaru, i po dva puta na dan, ili prežganu juhu. U zobenoj je kaši zasitno ono što se raskuha od zrna, to je ono najdragocjenije.

Koliko je puta Šuhov u mladim danima nahranio konje zoblju — nikad nije pomislio da će jednom žudjeti svom dušom za šalicom te iste zobi!

— Porcije! Porcije! — viču kroz prozorčić.

Dolazi red i na Sto četvrtu. Prethodni pomoćnik brigadira dobio je dvostruku, »brigadirsku« porciju i maknuo se od prozorčića.

To je također na račun ostalih logoraša — ali se ni protiv toga nitko ne buni. Svakom brigadiru daju dvostruku porciju — on je može pojesti sam ili je dati svom pomoćniku. Tjurin je daje Pavlu.

A evo što sad Šuhov radi — ugurao se za stol i otjerao dvojicu danguba, jednog je logoraša lijepo zamolio da se makne, napravio na stolu mjesta za dvanaest porcija, pod uvjetom da se poslažu jedna do druge, a na njih će odozgo stati još šest, i još dvije na vrh. Sad treba od Pavla primati porcije, brojiti za njim i paziti da tkogod sa strane ne dohvati koju zdjelicu sa stola. I da ga nitko ne gurne laktom, ne prevrne koju porciju. A oko njega neprestano ustaju s klupe, sjedaju i jedu. Treba dobro paziti — da li jedu iz svoje porcije ili da nisu u koju našu zgrabili?

— Dvije! Četiri! Šest! — broji kuhar iza prozorčića.

U isti mah dodaje po dvije porcije u ruke pomoćniku brigadira. Tako mu je lakše, kad bi davao po jednu, mogao bi se preračunati.

— Dvije, četiri, šest — potihom ponavlja za njim Pavlo kroz prozorčić. I dodaje po dvije porcije Šuhovu, a Šuhov ih stavlja na stol. Iako

Šuhov ne ponavlja ništa naglas, računa bolje od obojice.

— Osam, deset.

Kog vruga sad Kiljids ne dovodi brigadu?

— Dvanaest, četrnaest... — broje oni dalje.

Međutim, ponestalo je porcija u kuhinji. Vidi i Šuhov, iza Pavlove glave i ramena, kako je kuhar objema rukama postavio — dvije porcije na prozorčić i, držeći ih svejednako, zastao kao da nešto razmišlja. Bit će da se okrenuo i da grdi sudopere. Uz to mu kroz prozorčić guraju hrpu praznih zdjelica. Maknuo je ruke s onih punih porcija i dodao hrpu praznih nekomu iza sebe.

Šuhov je napustio gomilu svojih zdjelica na stolu, prebacio nogu preko klupe, dohvatio one dvije porcije i ponovio prilično tiho, kao da se ne obraća kuharu, nego Pavlu:

— Četrnaest.

— Stani! Kud si zapeo? — prodere se kuhar.

— Taj je naš, naš — umiruje ga Pavlo.

— Neka je vaš, ali što me brka u računu!

— Četrnaest — slegne Pavlo ramenima. On, kao pomoćnik brigadira, ne bi nikad digao porcije, on mora paziti na svoj autoritet. Samo je ponovio broj za Šuhovom, na koga uvijek može svaliti krivnju.

— Već sam rekao »četrnaest«! — izdere se kuhar.

— Pa šta onda što si rek'o! Nisi meni dao, zadrž'o si rukama! — drekne Šuhov. — Ajde, broji, ako ne vjeruješ. Evo ti ih, sve su na stolu!

Šuhov je to vikao kuharu, ali je već bio spazio ona dva Estonca kako se probijaju prema njemu, pa im je na brzinu turnuo u ruke dvije porcije. I još se stigao vratiti do stola, i još je stigao provjeriti da je sve na broju, da susjedi nisu ništa zdipili iako su mogli.

Na prozorčiću se pojavi u svoj veličini kuharova crvena njuška.

— Gdje su te porcije? — strogo zapita.

— Pa evo, molim lijepo!—vikne Šuhov. — Odmakni se, druškane, da vidi čovjek! — i odgurne nekog.

— Evo, ovdje su ti dvije! — i podigne dvije porcije s vrha.

— I evo ti tri reda po četiri, sve se lijepo slaže, broji!

— A brigade još nema? — nepovjerljivo gleda kuhar onaj mali prostor koji mu se pruža pred očima kroz prozorčić, koji je upravo

zato uzak da mu iz blagovaonice ne zaviruju u kuhinju da vide koliko je još jela ostalo u kodu.

— Ne, nema još brigade — odmahne Pavlo glavom.

— Pa kog vruga onda uzimate porcije kad nema brigade? — raspomamio se kuhar.

— Evo ih, evo! — poviče Šuhov.

I svi začuše kako kapetan viče s vrata kao s kapetanskog mosta:

— Što ste se tu natiskali? Čim je tko pojeo, neka izlazi!

Neka da drugima mjesto!

Kuhar promrdža još nešto, uspravi se i opet se na prozorčiću pojavije njegove ruke.

— Šesnaest, osamnaest...

Napunivši posljednju, dvostruku porciju, reče:

— Dvadeset tri. Gotovo! Sljedeći!

Članovi brigade probijali su se kroz gužvu. Pavlo im je dodavao porcije, nekima i preko glava onih što su sjedili, za drugi stol.

Ljeti bi na svaku klupu sjela po petorica, ali kako su sad svi debelo obučeni, jedva stanu po četvorica, pa i njima je teško baratati žlicom.

Računajući da će od one dvije smotane porcije barem jedna ostati za njega, Šuhov se brže-bolje prihvati jela. Radi toga je desno koljeno digao do trbuha i iz sare valjenke izvukao žlicu »Ust-lžma 1944«, skinuo kapu, stisnuo je pod lijevu mišicu i dohvatio žlicom kašu s kraja.

Ovo je trenutak u kojem treba da se sav usredotoči na jelo, da grabi tanki sloj kaše s dna, pa da je pomno trpa u usta i da je onda prevrće jezikom. Ali valja požuriti, da Pavlo vidi kako je on već pojeo, ne bi li mu ponudio i drugu porciju kaše. Osim toga, Fetjukov, koji je stigao zajedno s Estoncima, dobro je vidio kako je Šuhov smotao dvije porcije, pa je stao pred samog Pavla i sad jede stoječke, zirkajući na četiri brigadne porcije koje su ostale neraspoređene. Time želi pokazati Pavlu da bi i njemu trebalo dati, ako ne čitavu porciju — a onda barem polovicu.

Međutim, tamnoputi mladi Pavlo mirno jede svoju dvostruku porciju, a po licu mu se nikako ne može razabrati vidi li uopće tko to pred njim stoji, i pamti li da su dvije porcije prekobrojne.

Šuhov je pojeo svoju kašu. Kako je razjapio želudac za dvije porcije — nije sit od jedne, kao što inače biva od zobene kaše. Posegne u

unutarnji džep, izvadi iz bijele krpice onu svoju nezamrznutu okruglu koricu kruha i uze njome brižljivo otirati ostatke zobene kaše s dna porcije i sa strane. Nakupivši kaše, poliže je s korice i onda je opet nakupi. Na kraju je posudica bila čista kao da je oprana, samo nešto malo tamnija. Preko ramena doda je porcijašu i ostane sjediti još neko vrijeme gologlav.

Premda je Šuhov digao one dvije porcije, njima raspolaže pomoćnik brigadira.

Pavlo ga je još malo mučio dok nije pojeo svoju porciju, ali je nije pomazao nego je samo oblizao žlicu, spremio je i prekrižio se. Zatim ovlaš dodirne — bilo je tijesno da ih pomakne — dvije porcije od one četiri, kao da ih dodaje Šuhovu.

— Ivane Denisoviču, jedna je za vas, a jednu odnesite Cezaru.

Šuhov je znao da jednu porciju treba odnijeti Cezaru (Cezaru je oduvijek bilo ispod časti da sam odlazi u blagovaonicu, i ovdje i u logoru), znao je, ali kad je Pavlo dodirnuo u isti mah dvije porcije, Šuhovu je srce premrlo — da mu Pavlo možda ne daje obje prekobrojne porcije? Međutim, odmah zatim srce mu nastavi ravnomjerno kucati.

I sad se prihvati svog legalnog plijena i poče odmjereno jesti, ne osjećajući uopće kako ga naknadno pristigle brigade guraju s leda. Jedino bi mu bilo krivo kad bi onu drugu porciju dali Fetjukovu. Fetjukov je oduvijek bio pravi šakal, ali nikad nije imao hrabrosti da nešto zdipi.

Nedaleko od njih sjedio je za stolom kapetan fregate Bujnovski. Odavno je već pojeo svoju kašu, ali nije znao da ima prekobrojnih porcija u brigadi, i nije gledao koliko ih je još ostalo kod pomoćnika brigadira. Jednostavno je klonuo, ugrijao se, nije imao snage da ustane i izađe na studen, ili da ode u hladnu, još nezagrijanu strojarnicu. Sad je isto onako nepropisno zauzimao mjesto i smetao naknadno pristiglim brigadama, kao i oni koje je prije pet minuta tjerao van svojim metalnim glasom. Odnedavno je bio u logoru, i uopće na prisilnom radu. Ovakvi trenuci kao ovi sada bili su (a da on nije to ni znao) posebno važni za njega, jer su ga pretvarali iz samopouzdanog bučnog mornaričkog oficira u sporog, opreznog logoraša, koji će samo tom sporošću moći svladati dvadeset pet godina robije na koje je osuđen.

...Već su i vikali na njega i gurali ga u leđa da dade mjesto drugima.

Pavlo mu reče:

— Kapetane! O, kapetane?

Bujnovski se prene kao da se budi, pa se osvrne. Pavlo mu doda kašu a da ga nije ni pitao hoće li je. Bujnovski uzvi obrvama i zagleda se u kašu kao u čudo neviđeno.

— Uzmite, uzmite samo — umiri ga Pavlo, pa uze posljednju preostalu porciju za brigadira i ode.

Osmijeh krivca zatitra na ispucanim usnama kapetana, koji je oplovio Europu i Arktik. I nagne se, sav sretan, nad nepunu zaimaču rijetke zobene kaše bez trunka masti — sama zob i voda.

Fetjukov pakosno pogleda Šuhova i kapetana i ode.

Šuhov je smatrao da je ispravno što je kapetan dobio prekobrojnu porciju. Doći će vrijeme kad će se kapetan znati snaći, ali zasad još ne zna.

U Šuhovu je još tinjala nada da će mu i Cezar ustupiti svoju kašu. Ipak, neće jer već dva tjedna nije dobio paket.

Pošto je isto onako pomazao koricom kruha dno i strane druge porcije, i isto onako svaki put polizao koricu, Šuhov najposlije pojede i samu koricu. Nakon toga uze Cezarovu ohlađenu kašu i pode van.

— Za kancelariju! — odgurne trpezarca na vratima koji ga nije htio propustiti s porcijom u ruci.

Kancelarija je bila daščara nedaleko od stražare. Iz dimnjaka joj je, kao i jutros, svejednako kuljao dim. Za kancelariju nisu žalili triješća i pruća.

Zaškripaše prva, vanjska vrata, pa druga, obložena kućinom, i Šuhov ude unutra unoseći oblake pare od studeni, te brže-bolje zatvori za sobom vrata (da se ne obrecnu na njega: »Hej, ti, mamlaze, zatvaraj vrata!«).

Učini mu se da je u kancelariji vruće kao u parnoj kupelji. Kroz prozore na kojima se otopio led sunce je titralo veselo, ne onako opako kao tamo gore, na vrhu termoelektrane. Na sunčanoj zraci širio se širok dim od Cezarove lule, kao tamjan u crkvi. Bubnjara je bila sva užarena, tako su je dušmanski naložili. I cijev joj je bila crvena od usijanja.

U takvoj toplini samo načas da sjedneš — umah bi zaspao.

U kancelariji su dvije prostorije. Vrata druge sobe, koja pripada rukovodiocu radova, odškrinuta su i kroz njih grmi njegov glas:

— Imamo prekoračenje troškova u platnom fondu i u građevnom materijalu. Logoraši vam najskuplje daske, da i ne govorimo o montažnim elementima, cijepaju za ogrjev i lože u pećima, a vi ništa od toga ne vidite. Neki dan su istovarivali cement ispred skladišta na jakom vjetru i još su ga nosili na tragačima desetak metara, tako da je sav onaj teren oko skladišta do gležnjeva u cementu, i radnici nisu otišli s rada crni, nego sivi. Koliko je samo tu gubitaka!

Dakle, radni sastanak kod rukovodioca radova. Mora da su to kod njega građevinski nadzornici.

U kutu kod ulaza sjedi na klupici dežurni i drijema. Do njega Škuropatenko, B-219, nalik na iskrivljenu motku, zabuljio se kroz prozor, čak i u ovom trenutku pazi ne razvlače li mu njegove montažne elemente. Terpapir ti je ipak promakao, čičice!

Dva knjigovođe, također logoraši, prže kruh na peći. Da im ne bi zagorio, postavili su na peć nekakvu žičanu mrežicu.

Cezar sjedi zavaljen za svojim stolom i puši lulu. Šuhovu je okrenut leđima pa ga ne vidi.

Sučelice njemu sjedi H-123, suhonjav starac osuđen na dvadeset godina robije. Jede kašu.

— A ne, brajko — govori Cezar nekako blago, popustljivo — treba objektivno priznati da je Ejzenštejn genijalan. Zar Ivan Grozni nije genijalna stvar? Ples Maskiranih opričnika! Scena u sabornoj crkvi!

— Prenemaganje! — ljuti se H-123 držeći žlicu pred ustima. — Toliko umjetnosti da to više i nije umjetnost. Papar i mak umjesto kruha nasušnog! Pa onda ona najodvratnija politička ideja — opravdavanje tiranije pojedinca! Izrugivanje uspomene na tri generacije ruske inteligencije! (Jede kašu bešćutnim ustima, neće imati nikakve koristi od nje.)

— Ali koji bi drugi tretman dopustili?...

—Aha, tu smo, dopustili! Onda mi nemojte govoriti o genijalnosti! Recite radije da je izvršavao naređenje kao obično pseto. Genij neće nikad prilagoditi tretman ukusu tirana!

— Hm, hm — nakašlje se Šuhov žacajući se da prekine ovaj kulturni razgovor. Ali nema opet smisla ni da ovdje dalje stoji.

Cezar se okrene i maši se rukom za kašu a da Šuhova i ne pogleda, kao da mu je kaša sama pala s neba, pa nastavi ono svoje:

— Ama, slušajte, u umjetnosti nije važno što, nego kako.

H-123 poskoči i poče udarati rubom dlana po stolu.

— Ma nek ide u vražju mater to vaše »kako« ako u meni ne budi plemenite osjećaje!

Predavši kašu, Šuhov osta još samo onoliko koliko je bio red. Čekao je da vidi neće li ga Cezar možda počastiti duhanom. Ali Cezar je posve zaboravio da je on još tu, za njegovim leđima.

I Šuhov se okrene i tiho izađe.

Vani i nije više bilo tako hladno. Moći će se lijepo zidati.

Idući stazom, Šuhov spazi u snijegu komadić čelične pilice. Premda mu takva stvarčica ni za što nije trebala, nikad se ne zna gdje će dobro doći. Podigne pilicu sa zemlje i strpa je u džep na hlačama. Sakrit će je negdje u termoelektrani. U radiše svašta biše, u štedišu još i više...

Došavši u termoelektranu, najprije potraži skrivenu mistriju i zadjene je za pojas od konopca. Zatim se skloni u strojarnicu.

Tu mu se poslije sunca učini da je sasvim mračno, i da nije toplije nego vani. I da je nekako vlažnije.

Svi su se zbili oko bubnjare koju je Šuhov montirao, i oko one druge peći na kojoj se grije pijesak ispuštajući paru. Tko nije uhvatio mjesto, sjedi na rubu sanduka za žbuku. Brigadir sjedi uz samu bubnjaru i jede kašu. Pavlo ju je podgrijao na peći.

Momci se nešto došaptavaju. Nekako su veseli. I Ivanu Denisiću tiho rekoše: brigadir je izborio dobre procente. Vratio se raspoložen.

Gdje li je on tu pronašao rad, i kakav — to je već stvar njegove, brigaderske pameti. Eto, što su danas za pola dana uradili? Ništa. Montiranje peći i pravljenje zaklona, to se ne plaća, to su uradili za sebe, a ne za proizvodnju. A u izvještaju treba ipak nešto napisati. Možda i Cezar pomaže brigadiru da nešto smučka u izvještaju — ne bi uzalud brigadir bio onako pažljiv prema njemu!

»Izborio dobre procente« znači da će pet dana dobivati pojačano sljedovanje. Pa dobro, neće baš biti pet dana, nego samo četiri, jer uprava uvijek smuti za jedan dan, dade tog dana svima samo garantirani minimum, i najboljim i najlošijim brigadama. Tobože, da nikom ne bude krivo, svi dobivaju podjednako, a zapravo štede na

račun našeg želuca. Pa dobro, logorašev želudac sve podnese — danas ćemo nekako progurati, a sutra ćemo se opet najesti. S takvim mislima odlazi u te dane cijeli logor na počinak.

Ali kad pomisliš — pet dana radimo, a četiri dana jedemo!

Utihnula je brigada. Tko ima duhana, nenapadno puši. Zbili se u polumraku i — gledaju u vatru. Kao neka velika obitelj. Pa brigada i jest obitelj. Slušaju kako brigadir dvojici-trojici oko bubnjare nešto priča. On nikad ne govori uludo, a kad se već upustio u pripovijedanje, znači da je zaista dobro raspoložen.

Nije se ni Andrej Prokofjič navikao da jede s kapom na glavi. Bez nje mu je opet glava nekako stara. Kratko podšišana, kao i u svih, ali se i pri svjetlu od peći vidi koliko mu je sivkasta kosa prošarana sjedinama.

— ...Strepio sam i pred komandantom bataljuna, a kako ne bih pred komandantom puka! »Crvenoarmijac Tjurin, na vašu zapovijed...« Kad me pogleda ispod onih svojih gustih obrva: »Kako ti je ime po ocu?« Velim mu. »Godina rođenja?« Velim mu. Meni je tada, devetsto tridesete, bilo svega dvadeset dvije godine, bio sam još pravi telac. »E pa, kako služiš, Tjurine?« — »Služim radnom narodu!« Ali kad ti se on raspali, pa objema šakama po stolu! »Služiš radnom narodu, a tko si ti, huljo jedna?!« Kao da me polio vrelom vodom!... Ipak, svladam se: »Mitraljezac, strijelac prve klase. Pohvaljen zbog borbene i politi...« — »Kakve prve klase, gade? Otac ti je kulak! Evo dokumenta iz Kamenja! Otac ti je kulak, a ti si se ovdje skrio, traže te već drugu godinu!« Problijedim ja i šutim. Godinu dana nisam pisao kući, da mi ne bi ušli u trag. Nisam ni znao jesu li moji tamo živi, niti su oni za mene znali. »Gdje ti je savjest«, dere se onaj, a one četiri trake na njemu samo poigravaju, »kako se usuđuješ obmanjivati radničko-seljačku vlast?« Mislio sam da će me još i izmlatiti. Ali nije. Potpisao je naređenje da me u roku od šest sati najure iz kasarne... A bio je mjesec studeni. Oduzeli mi zimsku uniformu, dali ljetnu, polovnu, i čarape koje su odslužile već tri roka, nekakvu kusu kabanicu. Ja, majmun, nisam znao da nisam morao predati svoje stvari, da sam ih lijepo mogao sve poslati k vragu... Pa onda, ona gadna šara u ruci: »Isključen iz redova... kao kulački sin«. Daj se sad zaposli s takvom šarom! Imao sam četiri dana puta vlakom do kuće — a nisu mi dali ni putnu objavu, niti su mi dali

hrane za jedan jedini dan. Nahranili me samo po posljednji put i najurili iz garnizona.

...Usput budi rečeno, trideset osme sreo sam u etapnom logoru u Kotlesu svog nekadašnjeg komandira voda, i njemu su bili opalili desetku. Od njega sam doznao da su onaj naš komandant puka i komesar strijeljani trideset sedme. Nisu ih pitali jesu li proleter i kulaci, imaju li savjesti ili nemaju... Tad sam se prekrizio i rekao: »Ipak si ti, Stvoritelju, gore, na nebu! Dugo čekaš, ali grdno udaraš.«

Nakon dvije porcije kaše Šuhov je više od ičega na svijetu zaželio da zapuši, a kako je namjeravao kupiti od Letonca iz Sedme barake dvije čaše škije i vratiti dug, tiho reče Estoncu ribaru:

— Čuj, Ejno, daj mi pozajmi da smotam jednu, do sutra. Neću ti ostati dužan.

Ejno pogleda Šuhova ravno u oči, a zatim polako svrne pogled na svoga pobratima. Sve oni popola dijele, ni mrvicu duhana ne bi ni jedan od njih sam potrošio. Promrsiše nešto među sobom i Ejno izvadi duhan-kesu ukrašenu ružičastim vezom. Izvuče iz nje prstovet tvornički izrezanog duhana i stavi ga na dlan Šuhovu, odmjeri ga pogledom i doda još nekoliko mrvica. Točno za jednu cigaretu, ni trunka više.

Šuhov ima uza se novinskog papira. Otrgne komadić, smota, podigne sa zemlje žeravicu što se skotrljala brigadiru među noge — i potegne! Kako samo potegne! Neki vrtoglavi osjećaj obuze mu cijelo tijelo, kao da mu pijanstvo udari u noge i u glavu.

Tek što je pripalio, a na drugom kraju strojarnice zakrijesiše se zelene oči — onog šakala Fetjukova. Možda bi mu se i smilovao i dao mu dim, ali je Šuhov vidio kako je već danas užicao ponešto od drugih. Radije će ostaviti Senjki Kljovšinu. Senjka i ne čuje što to brigadir priča, sjedi nevoljnik kraj vatre, oborio glavu u stranu.

Bubnjara osvjetljava brigadiru kozičavo lice. Priča bez trunka sažaljenja, kao da i ne priča o sebi:

— Ono nešto starudije što sam imao, prodao sam budzašto nekom prekupcu. Kupio sam ispod ruke dva kruha, tad su već bile uvedene potrošačke karte. Mislio sam putovati teretnim vlakovima, ali su i protiv toga bili uveli stroge propise — pucali su na teretne vlakove... A karte se, ako se tko sjeća, ni za pare nisu mogle dobiti, a kamoli bez para. Sve je zemljište oko stanice bilo pokriveno seljačkim

kožusima. Čak su i skapavali od gladi, nisu mogli dalje. Zna se komu su se izdavale putne karte—GPU, vojsci i na putni nalog. Nisi mogao ni na peron: na ulazu milicija, a s obje strane stanice hodaju amotamo po kolosijecima stražari. Hladno sunce zalazi, zamrzavaju se lokve — i gdje sad da prenoćim?... Uzverem se na glatki kameni zid i skočim dolje sa svoja dva kruha, pa — u zahod na peronu. Tu malo pričekam, vidim — nitko me ne goni. Izlazim na peron ko putnik, vojnik. A na peronu baš stoji vlak Vladivostok-Moskva. Otimaju se ljudi za vrelu vodu, mlate jedan drugog loncima po glavi. Mota se tu neka djevojka u plavoj bluzi s dvolitrenim čajnikom, ali se boji prići kodu. Nožice joj nježne, ili će je ofuriti ili izgaziti. Velim ja njoj: »Na, drži kruh, sad ću ti ja dobiti vrele vode!« Dok sam ja natočio vodu, vlak je već krenuo. Ona drži onaj moj kruh i plače, ne zna što će s njim, najradije bi čajnik ostavila. Viknem ja njoj: »Trči, trči, evo sad ću ja za tobom!« I ona potrči, a ja za njom. Dostignem je i jednom je rukom pridignem — a vlak ide sve brže! Skočim i ja za njom. Kondukter me nije udarao po prstima ni gurao u prsa — bilo je još vojnika u vagonu, pa me zamijenio za jednog od njih.

Šuhov gurne Senjku pod rebra — ajde, kao da veli, popuši ovo do kraja, nevoljniče! Dao mu je zajedno sa svojim drvenim usnikom, neka posisa, što onda! Senjka je čudan svat, ponaša se kao glumac — stavi ruku na srce i zaklima glavom. A što možeš s gluhakom...

Brigadir priča dalje:

— Putovalo vam je njih šest djevojaka u zatvorenom kupeu, lenjingradske studentice, vraćale se s prakse. Na stolicu sve same neke poslastice, njišu se kaputići na kukama, koferi u navlakama. Ništa im ne fali, rade što hoće... Malo smo popričali, našalili se, popili čaja.

Pitaju one mene iz kojeg sam ja vagona. A ja uzdahnem i priznam: ja sam vam, djevojke, iz takvog vagona koji vas vozi u život, a mene u smrt.

Tiho je u strojarnici. Samo što bubnjara pucketa.

— Počnu one uzdisati, jokatiti, dogovarati se. Na kraju me ipak sakriše ispod kaputa na najvišem ležaju. Tad su kondukteri išli po vlaku s gepeuovcima. Nije bila u pitanju putna karta, nego — koža. Sakrivale su me tako i dopratile sve do Novosibirska... Usput budi rečeno, jednoj sam se od tih djevojaka poslije odužio na Pečori —

ona je trideset pete u onoj hajci poslije Kirovljeve smrti nastradala, bila je sasvim iscrpljena na prisilnom radu, pa sam je smjestio u krojačnicu.

— Da počnemo miješati žbuku? — pita Pavlo šaptom brigadira.

Ali brigadir ga ne čuje.

— Kući sam stigao noću, kroz bašče. Oca su mi već bili otjerali, a majka je s djecom čekala da dođu po nju. Već su bili javili za mene, i dolazili su iz seoskog sovjeta da me hapse. Strepili smo, ugasili svjetlo i sjeli ispod zida na pod, jer su aktivisti išli po selu i zavirivali kroz prozore. Te sam noći uzeo sa sobom svog malog brata i poveo ga u tople krajeve, u Frunze. Nisam imao čime hraniti ni njega ni sebe. U Frunzeu su baš asfalt topili u kotlu, a okolo je sjedio sam neki ološ. Sjednem ja uz njih i velim:

»Slušajte, gospodo bez gaća! Uzmite ovog mog bracu u zanat, naučite ga živjeti!« I uzeše ga... Danas mi je žao što nisam i ja otišao u lopove...

— I nikad više niste vidjeli brata? — priupita ga kapetan.

Tjurin zijevne.

— Ne, nikad više. — Pa još jednom zijevne i reče:

Ne tugujte, momci! Snaći ćemo se mi i na termoelektrani. Oni koji treba žbuku da miješaju— neka počnu, nemojte čekati sirenu.

Eto, to ti je brigada. Komandant ne bi pokrenuo logoraše ni za radnog vremena, a kad brigadir u pauzi kaže — radi, onda radiš. Zato što nas brigadir sve hrani. I neće te bez razloga tjerati na rad. Kad bi čekali sirenu da počnu miješati žbuku, što bi dotle zidari radili?

Šuhov uzdahne i ustane.

— Idem ja skidati led.

Ponese sa sobom sjekiricu za led i medicu, a za zidanje — zidarski čekić, letvu, uzicu i visak.

Rumeni Kiljdigs pogleda Šuhova i nakrevelji se, kao da veli: što skačeš prije brigadira? Ali baš je Kiljdigsa briga kako će se brigada prehraniti — što se njega, ćelavca, tiče, neka dobiju i po dvjesto grama manje, on će preživjeti, uz pomoć svojih paketa.

Ipak ustaje, shvaća. Ne smije zadržavati brigadu.

— Čekaj, Vanja, idem i ja! — dovikne mu.

Tako, tako, buco! Kad bi za sebe radio, još bi i prije ustao.

(Ali Šuhov se požurio i zato da se prije Kiljdigs domogne viska, jer su samo jedan bili dobili iz alatnice.)

Pavlo upita brigadira:

— Da zidaju trojica? Ili da im dodamo još jednog? Ali onda možda neće biti dosta žbuke?

Brigadir se namršti, porazmisli.

— Ja ću, Pavlo, biti četvrti. A žbuka je tvoja briga!

Sanduk je velik, postavi šest ljudi, i to tako da iz jedne polovice nose gotovu žbuku, a u drugoj polovici da miješaju novu. Da ne bude ni trenutka zastoja!

— Oho! — skoči Pavlo, mlad momak, svježa krv, još ga logor nije načeo, a othranjen ukrajinskim valjušcima. — Ako ćete vi zidat, onda ću ja praviti žbuku! Pa da vidimo tko je brži! Gdje je tu najveća lopata?

Eto, i to ti je brigada! Gađao je Pavlo iz šume, sudjelovao u noćnim napadima na neprijateljska uporišta — pa ne bi ni sad prigruo šiju, ali za brigadira — to je nešto drugo!

Popeli se Šuhov i Kiljdigs gore kad čuju kako iza njih škripi mostić pod Senjkinim nogama. Dosjetio se i on, onako gluh!

Na prvom katu zidovi su tek započeti — tri reda blokova, rijetko gdje više. To se najlakše zida — od koljena do prsa, bez skela.

One skele i nogari što su tu nekad stajali — sve su to razvukli logoraši, nešto odnijeli na drugu gradnju, nešto spalili samo da ne padne u ruke drugim brigadama. Sad, ako se domaćinski ponašamo, moramo već sutra praviti nove nogare, inače ćemo zaostati.

Daleko se vidi s termoelektrane — cijelo radilište pokriveno snijegom i pusto (posakrivali se logoraši, griju se do znaka sirene), i crni stražarski tornjevi, i šiljasti stupovi što drže bodljikavu žicu. Samu žicu ne vidiš ako gledaš prema suncu, nego samo sa strane. Sunce jarko sja, ne možeš oči otvoriti.

U blizini se vidi i agregat što se samo dimi, nebo je čađavo od njega! I teško je zabrehtao. Svagda tako grdno zahriplje prije nego što sirena zatuli. Evo je, zatulila je. Pa i nismo se baš suviše požurili.

— Ej, stahanovče! Daj s tim viskom malo brže! — podbada Kiljdigs Šuhova.

— Ma gledaj ti radije koliko na tvom zidu ima još leda! Hoćeš li skinut taj led do večeri? Da nisi možda badava nosio gore tu

mistriju? — podsmjehne mu se Šuhov.

Htjedoše raditi svaki na svom zidu kako su se prije ručka bili dogovorili, ali im brigadir odozdo dovikne:

— Ej, momci! Da se žbuka u sanducima ne zamrzava, radit ćemo po dvojica. Šuhove! Ti uzmi na svoj zid Kljovšina, a ja ću raditi s Kiljdigsom. I neka Gopčik mjesto mene očisti zid Kiljdigsu.

Šuhov i Kiljdigs se zgledaše. Točno. Tako će biti zgodnije.

I latiše se sjekirica.

I Šuhov nije više vidio ni daleki vidik gdje se sunce ljeska na snijegu, ni logoraše kako su se razmiljeli iz zaklona po radilištu — jedni da kopaju jame koje su jutros počeli kopati, drugi da učvršćuju armaturu, treći da podižu krovove na radionicama. Vidio je samo svoj zid — od lijevog kraja odakle se postupno dizao do pasa, pa do desnog ugla gdje se njegov zid spajao s Kiljdigsovim.

Pokazao je Senjki gdje da skida led, pa ga i sam poče žustro sjeći čas ušicom sjekirice, čas oštricom, tako da su komadići leda vrcali na sve strane, pa i u lice. Vješto je obavljao taj posao, iako nije uopće mislio što radi. Misli i oči bijahu mu uprte u sam zid ispod leda, zid pročelja termoelektrane debeo dva bloka. Zid je na tom mjestu prije njega zidao neki njemu nepoznati zidar, koji se nije razumio u posao ili ga je samo otaljvao, a sad se Šuhov privikavao na zid kao da je njegov. Evo, ovdje je udubina koju neće moći jednim redom izravnati, nego tek s tri reda, dodajući svaki put nešto više žbuke. A evo, ovdje se zid izvana ispupčio — to će moći ispraviti i s dva reda. I podijeli zid nevidljivim znakom — do kojeg će on sam zidati od lijevog stepenastog kraja, i od kojeg će dalje Senjka zidati nadesno do Kiljdigsa. Računao je datamo, na uglu, Kiljdigs neće odoljeti da Senjki ne dometne koji blok, da mu olakša posao. A dok se oni na uglu budu motali, Šuhov će istjerati ovdje više od pola zida, da njih dvojica s ove strane ne zaostanu. I odredio je gdje će mu trebati koliko blokova. Tek što su se nosači blokova gore popeli, Šuhov dovikne Aljoški:

— Daj meni nosi! Evo, vamo meći! I vamo.

Senjka je još razbijao led, a Šuhov je već dohvatio metlicu od čelične žice, dohvatio je objema rukama i uzeo njome strugati po zidu amo-tamo, amo-tamo, čisteći gornji red blokova, napose na

sastavcima, ako ne sasvim do kraja, a ono bar tako da ostane samo tanak snježni pramen.

I brigadir se popeo, pa dok se Šuhov još mota s metlicom, on namjesti letvu na ugao. Sa strane kod Šuhova i Kiljdigsa već su odavno pričvršćene letve.

— Hej! — vikne im odozdo Pavlo. — Ima li tko živ tamo gore? Evo vam žbuke!

Šuhova probi znoj — još nije nategao uzicu! Užurba se. Odluči da ne nategne uzicu za jedan red ni za dva, nego odmah za tri reda, i da još ostavi malo mjesta. Da Senjki bude lakše, preuzet će od njega još i dio vanjskog reda, a malo će mu unutrašnjeg reda ustupiti.

Zatežući uzicu iznad gornjeg ruba, objasni Senjki i riječima i znakovima gdje da zida. Shvatio je gluhak.

Grickajući usne, zirne na brigadirov zid i klimne glavom, kao da kaže: »Pokazat ćemo mi njima! Nećemo zaostati!« I smije se.

Evo, već donose žbuku gore. Nosit će je četiri para. Brigadir je odlučio da se žbuka uopće ne presipa u sanduk kod zidara, jer bi se tako samo brže smrzavala. Umjesto toga, kako nosači donesu tragač, dva zidara odmah grabe s njega i zidaju. Dotle nosači, da se ne smrzavaju uludo gore, na katu, donose zidarima blokove. Čim im isprazne tragač, odozdo dolaze drugi, bez zastoja, a oni prvi jure dolje. Tamo dolje treba da se pokraj peći rastopi zamrznuta žbuka, a i da se nosači ogriju koliko stignu.

Donesoše dva tragača u isti mah — za Kiljdigsa i za Šuhova. Žbuka se puši na studeni, diže se para, iako u njoj jedva da ima topline. Ako se ne požuriš da je žlicom pljusneš na zid, začas će se zamrznuti. Tada je moraš razbijati čekićem, mistrijom ne možeš više ništa. Isto tako, postaviš li blok samo malo ukrivo — blok se tako ukrivljen začas priljepi, a onda ga možeš samo ušicom sjekirice odvaliti, i moraš razbijati žbuku.

Ali Šuhov ne griješi. Blokovi nisu svi jednaki. Gdjekojem je ugao otkrnut, gdjekojem je rub iskrivljen, gdjekoji je i širi — sve to Šuhov odmah zapazi, i vidi na koju stranu blok naliježe, i vidi mjesto u zidu koje čeka upravo taj blok.

Šuhov grabi mistrijom žbuku što se puši, nabacuje ju i pamti gdje je donji sastavak (na taj sastavak treba zatim namjestiti samu sredinu gornjeg bloka). Žbuke nabacuje upravo koliko je potrebno za jedan

blok. I uzima blok s hrpe (ali oprezno, da ne podere rukavicu, jer ti blokovi grdno deru ruke). Pa onda poravna žbuku mistrijom — i pljus — na to blok! I odmah, odmah ga treba namjestiti, kucnuti mistrijom ako nije dobro nalegao — da vanjski zid bude potpuno ravan, i da blok pljoštimice leži i po širini i po dužini. I evo, već se uhvatio, zamrzao.

A sad, ako je sa strane ispod bloka iscurilo malo žbuke, treba tu žbuku rubom mistrije što prije skinuti i baciti sa zida (ljeti se ona nabacuje pod sljedeći blok, ali sad nema ni govora o tome), te opet pogledati donje sastavke — kadšto nije na tom mjestu čitav blok, nego razlomljen — pa treba opet nabacati nešto žbuke, ali da na lijevoj strani bude malo deblje, a blok se ne smije naprosto staviti nego mora skliznuti zdesna nalijevo, da istisne onaj višak žbuke između sebe i svoga lijevog susjeda. Onda treba baciti pogled niz visak. Pa sa strane. Uхватило je. Slje-de-ći!

Krenuo je posao. Kad naslažemo dva reda i ispravimo stare pogreške, ići će kao po loju. Sad treba samo dobro gledati!

Pa kad Šuhov potjera, potjera vanjski red u susret Senjki! A Senjka se već tamo na uglu razišao s brigadirom i krenuo na ovu stranu.

Šuhov namigne nosačima žbuke, žbuke mi dajte pod ruku, samo brzo! Tako je posao krenuo da nemaš kad ni nos obrisati.

I tek što se sastao sa Senjkom i počeo s njim iz istog sanduka grabiti žbuku, a žlica već struže po dnu.

— Daj žbuke! — prodere se Šuhov preko zida.

— Evo, ide! — dovikuje Pavlo.

Donesoše sanduk na tragaču. Izgrabiše iz njega koliko je bilo rijetke žbuke, a ono što se već stinulo sa strane neka sastružu sami! Uхвати li se kora — sami će je nositi gore-dolje. Tjeraj dalje! Slje-de-ći!

Šuhov i ostali zidari nisu više osjećali studeni. Od hitrog i velikog posla obuzela ih je prva vrućina, ona vrućina od koje se čovjek pod kaputom, bluzom, košuljom i potkošuljom preznoji. Ali nisu ni načas zastali u radu, zidali su sve dalje i dalje. Nakon sat vremena oblije ih vrućina po drugi put — ona od koje se znoj suši. Noge ih ne zebu, to je najvažnije, ostalo nije važno, ni lagan vjetar koji brije ne može im odvratiti misli od zidanja. Samo Kljovšin tucka nogom o nogu — nesretnik, ima veliku nogu, broj četrdeset šest, a dali mu rasparene valjenke pa ga tište.

Brigadir vikne s vremena na vrijeme: »Da-aj žbuku!« Pa onda i Šuhov: »Da-aj žbuku!« Tko dobro tegli, taj postaje također nešto kao brigadir među radnicima s kojima radi. Šuhov neće da zaostane za onim drugim parom, sad bi i rođenog brata potjerao s tragačem po mostiću.

Isprva, nakon ručka, Bujnovski je nosio žbuku s Fetjukovom. Mostić je i prilično strm i sklizak, pa se nije u prvi mah najbolje snašao. Šuhov ga je pomalo i podbadao:

— Malo brže, kapetane! Daj blokove, kapetane!

Samo, sa svakim tragačem kapetan je bivao sve žustriji, a Fetjukov sve sporiji — onako u hod, pasji sin, nakrene tragač i prosipa žbuku, da mu bude lakše nositi. Jednom ga je Šuhov čak gurnuo u leda:

— Uh, niškoriš jedna! A dok si bio direktor, sigurno si od radnika mnogo tražio?

— Brigadiru! — vikne kapetan. — Daj da radim s pravim čovjekom! Neću više s ovim govnom da nosim!

Brigadir prebaci Fetjukova dolje, da baca blokove na skelu, ali ga tako postavi da može prebrojiti koliko je blokova bacio, a baptista Aljošku odredi da nosi žbuku s kapetanom. Aljoška je miran, njemu ne zapovijeda samo onaj kome nije do zapovijedanja.

— Na palubu, momče! — dobacuje mu kapetan.

— Zar ne vidiš kako ide zidanje?

Aljoška se pomirljivo smješka:

— Ako treba brže, možemo i brže. Kako god vi kažete.

I sjuriše se dolje.

Miran čovjek u brigadi zlata vrijedi.

Brigadir dovikuje nešto nekom dolje. Stigao je još jedan teretnjak s blokovima. Pola godine nije bilo ni jednog, a sad su najednom navalili. Posla će i biti sve dotle dok oni blokove dovoze. Prvog dana. Poslije će doći do zastoja, nećeš se moći ni razmahati.

Brigadir nešto psuje one dolje. Nešto zbog dizalice. Htio bi Šuhov da zna što je posrijedi, ali nema vremena — mora izravnavati zid. Došli su nosači i javili — došao je monter da popravi motor na dizalici, a s njim i šef električnih radova na gradilištu, slobodni građanin.

Monter nešto čeprka, a šef gleda.

To je sve po propisu — jedan radi, drugi gleda!

Kad bi popravili dizalicu, mogli bi dizati njome i blokove i žbuku.

Šuhov je već započeo treći red (i Kiljdigs isto tako), a po skeli se pentra još jedan kontrolor, još jedan rukovodilac — građevinski nadzornik Der. Moskovljanin. Kažu da je nekad radio u ministarstvu.

Šuhov je baš stajao blizu Kiljdigsa pa mu pokaže na Dera.

— A-ah! — odmahne Kiljdigs rukom. — Ja s vlasti ma nemam ništa. Pozovi me samo ako ljosne sa skele.

Sad će kontrolor stati iza zidara i gledati ih. Eto, te promatrače Šuhov nikako ne može podnijeti. U inženjere se gura, svinjska njuška! A kad je jedanput pokazivao kako se zida, Šuhov se uhvatio za trbuh od smijeha. Kod nas kažu ovako: kad sagradiš kuću svojim rukama, onda možeš biti i inženjer.

U Temgenjovu nisu ni znali za zidanice, seljačke su kuće drvene. I škola im je brvnara, dovozili su izabrana stabla po šest hvati dugačka. Međutim, u logoru su tražili zidare — i Šuhov je tako postao zidar. Tko zna dva zanata, nauči lako i deset drugih.

Ne, nije Der ljosnuo, samo se jednom spotakao. Stigao je gore gotovo trkom.

— Tju-urine! — proderao se iskolačenih očiju.

—Tju-urine!

Odmah za njim dotrči i Pavlo s lopatom u ruci. Der ima logorski kaput, ali nov, čist. Kapa mu je lijepa, kožnata. Na njoj broj, kao i u svih drugih: B-731.

— Šta je? — priđe mu Tjurin sa zidarskom žlicom u ruci. Brigadiru se kapa nakrivila na jedno oko.

Nešto nečuvano. Šuhov nije htio ništa da propusti, ali se žbuka u sanduku zamrzavala. Zida, zida i sluša.

— Šta si to napravio? — viče Der prskajući pljuvačkom sve oko sebe. — Ovo ne miriše samo na zatvor! Ovo je krivično djelo, Tjurine! Bit ćeš osuđen i po treći put!

Tek tada Šuhovu sine što je posrijedi. Zirne na Kiljdigsa — i ovaj je shvatio. Ter-papir! Primijetio je gad ter-papir na prozorima.

Šuhov se za sebe ni najmanje ne boji, brigadir ga neće izdati. Boji se za brigadira. Nama je brigadir otac, a njima je običan pion. Za tako nešto mogao je brigadir na Sjeveru lako biti osuđen i po drugi put.

Ah, kako se samo brigadiru iskrivilo lice! Pa kad zvizne mistriju pod noge! I zakorači prema Deru. Der se osvrne — a Pavlo je već zamahnuo lopatom.

Lopatom! Nije taj bez razloga došao s lopatom...

I Senjka je, premda gluh, shvatio — i on se ustobočio i prišao. A Senjka je ljudina.

Der zatrepta očima i uzvrpolji se, zirka na sve strane kuda da umakne.

Brigadir se prikuči Deru i prozbori posve tiho, ali tako da ga svi mogu jasno čuti:

— Prošlo je vaše vrijeme da osuđujete ljude, mrcino gadna! A ako samo riječ pisneš, krvopijo, ovo ti je posljednji dan u životu, upamti dobro!

Brigadir se sav trese. Sav se trese, nikako da se smiri. I Pavlo, onako usiljena lica, samo strijelja Dera očima, samo ga strijelja.

— Pa šta je vama, momci, što vam je? — problijedi Der uzmičući od mostića.

Ni riječi više brigadir ne izusti, samo popravi kapu, podigne iskrivljenu mistriju i ode do svoga zida.

I Pavlo polako ode s lopatom dolje.

Po-olako.

Da-a... Eto, tako su i one zaklali... Trojicu zaklali, a nitko u logoru ništa ne zna.

Der se boji ostati, a boji se i sići. Sakrio se za Kiljdigsu, pa stoji.

A Kiljdigs zida — upravo kao što se u ljekarni važu lijekovi, drži se kao doktor, nikud mu se ne žuri. Neprestano je Deru okrenut leđima, kao da ga i ne vidi.

Der se prikrade brigadiru. Nema više ni traga od one njegove nadutosti.

— A što da kažem, Tjurine, rukovodiocu radova?

Brigadir i dalje zida, glavu ne okreće:

— Pa recite da je bilo tako. Da je tako bilo kad smo došli.

Der još malo postoja. Vidi da ga još neće ubiti. Prošeta se polagano, s rukama u džepovima.

—Ej, Š-osamsto pedeset četiri—progundā. — Zašto ti je tako tanak sloj žbuke?

Mora se na nekome iskaliti. Šuhovu ne može prigovoriti ni da mu je zid nakrivljen ni da sastavci nisu u redu, pa onda mora žbuka biti tanka.

—Dopustite mi da napomenem—prošušljeta Šuhov, ali pomalo podrugljivo — kad bismo sad metalni deblji sloj, na proljeće bi cijela termoelektrana procurila.

— Ti si zidar i slušaj samo što ti govori građevinski nadzornik — natmuri se Der i nadme obraze, kao što mu je bila navika.

E pa, ponegdje je možda i tanko, moglo bi biti i deblje, ali samo kad bi se zidalo u normalnim prilikama, a ne zimi. Treba se i nad ljudima sažaliti. Važan je učinak. Ali čemu objašnjavati kad čovjek ništa ne razumije!

I odšunja se Der polako dolje.

— Dajte vi meni radije dizalicu uredite! — dovikne brigadir za njim.
— Zar mislite da smo mi mazge? Da na rukama nosimo blokove na prvi kat!

—Tebi se to nošenje gore plaća — odvraća mu Der s mostića, ali lijepo, mirno.

— Plaća se »na tačkama«? Ali dajte uzmite tačke pa ih provozajte ovamo gore! Nego, plaćajte vi »na tragaču«.

— Što mislite, da je meni možda žao? Neće knjigovodstvo da proknjiži »na tragaču«.

— Knjigovodstvo! Cijela mi brigada radi da posluži samo četiri zidara. Koliko onda mogu zaraditi?

Viče brigadir, ali ne prestaje zidati.

— Daj žbu-uku! — dovikuje onima dolje.

— Daj žbu-uku! — prihvaća Šuhov. Sve su izravnali u trećem redu, pa sad od četvrtog mogu pošteno krenuti.

Trebalo bi podići uzicu za jedan red, ali može i ovako, istjerat ćemo jedan red i bez uzice.

Ode Der preko ledine, sav se skutrio. Ode u kancelariju da se ogrije. Nije mu, bogme, lako pri duši. Ali trebao je malo promisliti prije nego što se uhvatio ukoštac s takvim vukom kao što je Tjurin. Bolje bi mu bilo da s takvim brigadirima živi u miru, onda bar ne bi imao nikakvih briga: od njega se ne traži da hrmba, ima dobro sljedovanje, spava u posebnom boksu — pa što bi još htio? A eto, zalijeće se, pravi se pametan.

Dođoše odozdo da jave: otišao je šef električarskih radova, a otišao je, bogme, i monter — ne mogu popraviti dizalicu.

Tegli dakle i dalje!

Na svim radilištima na kojima je Šuhov radio, ta se mehanizacija ili sama pokvari ili je logoraši pokvare. Tako su znali pokvariti i transporter balvana — turili bi kolac u lanac i dali gas. Da se odmore. Tjerali su ih da bez predaha slažu kladu za kladom.

— Daj blokove! Daj blokove! — viče brigadir, raspomamio se čovjek. Pa šalje u materinu i one koji bacaju blokove gore, i one koji ih nose.

— Pita Pavlo kako stojite sa žbukom? — dovikuju odozdo.

— Neka samo miješaju!

— Ima još pola sanduka zamiješane.

— Onda neka zamiješaju još jedan sanduk!

Dobro su zapeli! Tjeraju već peti red. Prvi su red zidali presamićeni, a sad im je, gle, zid do prsa! Kako ne bi išlo kad nema ni prozora ni vrata, dva obična zida pod pravim kutom, a blokova imaju dovoljno. Trebalo bi uzicu zategnuti, ali je sad već kasno.

—Osamdeset druga otišla da preda alat—javlja Gopčik.

Brigadir samo sijevne očima.

— Gledaj svoja posla, balavče! Nosi blokove!

Šuhov se osvrne. Da, sunce je na zalasku. Rumeni se i nestaje u nekakvoj sivkastoj magli. A razmahali su se da je divota! Započeli su već i peti red — još samo njega da završe. Da ga izravnaju.

Nosači su nalik na zadihane konje. Kapetan je čak i posivio. Još nije prevalio četrdesetu, ali tu je negdje.

Sve je hladnije. Ruke rade, a prsti svejedno zebu kroz tanke rukavice. I u lijevu valjenku uvlači se studen. Šuhov tapka valjenkama, tap-tap.

Sad se više ne treba saginjati nad zid, ali se mora saginjati za svakim blokom, sve mu leđa pucaju, a isto je tako i sa svakom žlicom žbuke.

— Momci! Momci! — zanovijeta Šuhov.

— Dižite mi blokove na zid! Mećite ih na zid!

Kapetan bi rado podizao blokove, ali nema snage.

Nije navikao. Ali zato Aljoška veli:

— Dobro, Ivane Denisiču, Pokažite samo gdje da ih mećem.

Taj Aljoša ne može čovjeku ništa odbiti, što god ga zamoliš. Kad bi svi na svijetu bili takvi, bio bi i Šuhov takav. Ako te čovjek lijepo zamoli, zašto mu ne bi pomogao? U tome oni imaju pravo.

Po cijelom radilištu zaore i jasno dopru sve do termoelektrane — udarci čekićem o tračnicu. Prekid rada. A imaju još žbuke. Eh, pretjerali su u revnosti!...

— Daj još žbuke! Daj još žbuke! — viče brigadir.

A dolje tek što su zamiješali novi sanduk! Sad moraju dalje zidati, nema druge — ako ne isprazne sanduk, sutra ga mogu baciti do vruga, žbuka će se skameniti, ne bi je poslije ni krampom razbio.

— Ajde, ne dajte se, braćo! — viče Šuhov.

Kiljdigs se naljutio. On ne voli raditi navrat-nanos.

Kod njih su, u Letoniji, kaže, svi malo radili, a opet su svi bili bogati. Ali ne popušta sad ni on, što može!

Odozdo dotrči Pavlo, upregao se u tragač, s mistrijom u ruci. I on će zidati. Sad ih ima petorica s mistrijama.

Sad treba samo na sastavke paziti! Šuhov najprije odmjeri odoka kakav mu je blok potreban za sastavak, pa onda gurne Aljoški čekić u ruke:

— Daj mi oteši ovaj blok!

Tko se žuri, nikamo ne stigne. Sad kad svi rade navrat-nanos, Šuhov se više ne žuri nego promatra zid.

Senjku je prebacio na lijevu stranu, a on je prešao na desnu, u kut. Kad zidove ne bi dobro sastavili, ili kad bi pokvarili ugao — bila bi to prava propast, imali bi sutra pola dana posla da poprave štetu.

— Stani! — odgurne Pavla od bloka i sam namjesti blok. Odavde, iz kuta, kad se pogleda, vidi se da je kod Senjke nastalo nešto kao ulegnuće. Jurne do Senjke i ispravi pogrešku uz pomoć dvaju blokova.

Kapetan tegli tragač kao dobro kljuse.

— Još ima za dva tragača — dovikuje.

Spada već s nogu, ali tegli. Takvo je kljuse i Šuhov imao, prije nego što su ušli u kolhoz. Štedio ga je, ali je u tuđim rukama kljuse ubrzo lipsalo. I kožu su mu oderali.

Sunce je i gornjim krajem zašlo za obzor. Sad već i bez Gopčikove pomoći vide da ne samo što su sve brigade predale alat, nego je i raja nagrnula na stražaru. (Nitko ne izlazi odmah nakon znaka za

prekid rada, nisu ljudi da se vani smrzavaju. Svi sjede u zaklonima. Ali nastupi trenutak kad se brigadiri dogovore pa sve brigade zajedno ispadaju. Ako se ne dogovore, osuđenici su takav tvrdokoran svijet da će se natjecati tko će dulje sjediti u svojem zaklonu, pa makar sjedili i do ponoći.)

Došao je k pameti i brigadir, uvidio da previše kasne. Mora da mu je alatničar već ispsovao sve živo na svijetu.

— Eh — viče brigadir — nije nikakva šteta ovog govna! Nosači! Trkom dolje i sastružite veliki sanduk, pa sve što izgrebete, odnesite tamo u onu jamu i zaspite snijegom, da se ne vidi! A ti, Pavlo, uzmi dvojicu, pa pokupite alat i nosite ga u alatnicu. Po Gopčiku ću ti još poslati tri mistrije, samo da još ova dva tragača žbuke potrošimo.

I navališe dalje. Šuhovu su odnijeli čekić i odvezali uzicu. Nosači i oni što su dobacivali blokove otrčaše svi dolje, jer gore više nemaju posla. Gore su ostala samo tri zidara — Kiljdigs, Kljovšin i Šuhov. Brigadir ih obilazi, gleda koliko su sazidali. Zadovoljan je.

— Dobro smo potegnuli, a? Za pola dana. I bez one jebene dizalice.

Šuhov vidi da je Kiljdigsu ostalo još malo žbuke. A žao mu je što će u alatnici grditi brigadira zbog zidarskih žlica.

— Čujte, momci — dosjeti se Šuhov — odnesite mistrije Gopčiku. A moja se ionako ne broji, ne treba je predavati, pa ću još ovo sam dovršiti.

Smije se brigadir:

— Ma tko bi lud tebe pustio na slobodu? Za tobom će još logor plakati!

Smije se i Šuhov. I dalje zida.

Kiljdigs je odnio mistrije. Senjka dodaje Šuhovu blokove. Kiljdigsovu žbuku presipali su u svoj sandučić.

Gopčik je otrčao preko ledine do alatnice, za Pavlom. I Sto četvrta krenula je sama preko ledine, bez brigadira. Brigadir je sila, ali je oružana pratnja još veća sila. Zapišu sve koji zakasne, pa s njima u bajbok.

Oko stražare velika gužva. Svi su se već okupili. Čini se da je i pratnja izašla iz stražare — prebrojavaju ih.

(Dva puta ih prebrojavaju na izlasku — jedanput pred zatvorenim vratima, da vide smiju li otvoriti vrata, a drugi put kad ih propuštaju

kroz otvorena vrata. Ako im se učini da nešto nije u redu, prebrojavaju ih i kad izađu.)

— Nek ide u vražju mater i ta žbuka! — odmahne brigadir rukom.
— Baci je preko zida!

— Idi ti samo, brigadiru. Ti si tamo potrebiji!

— (Inače ga Šuhov zove Andrejem Prokofjevičem, ali se sad svojim radom izjednačio s brigadirom. Nije daje pomislio: »Sad smo jednaki«, nego naprosto osjeća daje tako.) I šali se s brigadirom koji širokim koracima silazi niz skele: — Baš je gadno što je radni dan tako kratak. Tek što se pošteno prihvatiš posla, a već prekid rada!

Ostao je sam s gluhakom. S njim ne možeš mnogo pričati, ali nema ni potrebe — on je od svih njih najpametniji, razumije te bez riječi.

Pljus — žbuka! Pljus — blok! Pritisni. Provjeri. Žbuka. Blok. Žbuka. Blok.

Čini mu se da je i brigadir zapovjedio da ne žale žbuke, da je bace preko zida—pa bježi! Ali je Šuhov tako glupo sazdan, i nikako da ga odviknu od toga — žao mu je svake stvari, i svakog truda, da uludo propadnu.

Žbuka! Blok! Žbuka! Blok!

— Gotovo je, majku ti tvoju poljubim! — vikne Senjka. — Goni!

I zgrabi tragač — pa trkom dolje.

A Šuhov, pa makar ga pratnja psima gonila, odmakne se od zida i još jednom pogleda. Nije loše. Pa pritrči do zida i pogleda preko njega, lijevo-desno. Oko kao libela! Sve je ravno. Još ga ruke dobro služe.

Otrči dolje.

Senjka je već izišao iz strojarnice i otperjao niz brežuljak.

— Ajde! Ajde! — osvrće se za njim.

— Trči samo, sad ću ja! — maše mu Šuhov rukom.

Pa u strojarnicu. Ne može samo tako baciti mistriju.

Možda sutra neće uopće ići na rad, možda će brigadu baciti na gradnju »Soc-gradića«, možda neće pola godine dolaziti ovamo, ali da mistrija propadne? Ako ju je drpio, onda ju je drpio.

U strojarnici su pogažene obje peći. Mrak. Strašno.

Nije strašno što je mrak, nego što su svi otišli, samo će on nedostajati na prebrojavanju i stražari će ga pretući.

Pa ipak, pogleda lijevo, pogleda desno, spazi povelik kamen u kutu, odmakne ga, gurne pod njega mistriju i vrati kamen na mjesto. Tako, vidiš!

Sad brže-bolje za Senjkom. Senjka je otrčao samo stotinjak koraka i stao. Nikad taj Kljovšin ne bi čovjeka ostavio na cjedilu. Ako se bude moralo odgovarati, zajedno će odgovarati.

Potrčaje naporedo — mali i veliki. Senjka je za glavu i pol viši od Šuhova, a i glava mu je izrasla povelika, prava glavurda.

Ima dokonjaka koji se na stadionima dobrovoljno utrkuju. Trebalo bi njih, vragove, natjerati da trče ovako, nakon punog radnog dana, s leđima koja se još nisu pravo ni ispravila, u mokrim rukavicama i izgaženim valjenkama — i to još po ovakvoj hladnoći!

Usoptili se kao bijesni psi, samo čuješ: hu-hu, hu-hu!

Ali brigadir je kod stražare, objasniti će stvar.

Evo, trče ravno prema gomili, i strašno im je pri duši.

Pa tek kad iz stotina grla podvrisnuše — da, im majku njihovu, i oca, i sestru, i sve živo. Kako ne bi bilo strašno kad se pet stotina ljudi razjare na tebe!

Ali najvažnije je — kako se pratnja drži?

Dobro je, neće im ništa. I brigadir je ovdje, u zadnjem redu. Objasnio je, dakle, preuzeo je krivnju na sebe.

Ali momci urlaju, momci psuju na sav glas! Tako urlaju da je čak i Senjka ponešto načuo. Međutim, kad je taj došao do daha pa se proderao sa svoje visine! Cijeli život šuti, ali kad grakne! I diže šake, odmah bi se tukao. Umuknuše. Gdjekoji se smiju.

— Hej, Sto četvrta! Pa ovaj vaš nije gluh? — dovikuju im. — Evo, provjerili smo.

Svi se smiju. I stražari.

— U petorke, postroj s'!

Još ne otvaraju vrata. Ne vjeruju sami sebi. Gomila se mora odmaknuti od vrata. (Svi su se uz vrata pribili, glupani, kao da će tako brže izaći.)

— U petorke, po-stro-oj s'! Prva! Druga! Treća!...

I kako koju petorku prozovu, ona se pomakne za nekoliko metara.

Dotle se Šuhov ispuhao i osvrnuo — mjesec se, grimizno crven, namrštio i već čitav na nebo izašao. Reklo bi se da je tek malčice okrnjen. Jučer je u ovo doba stajao mnogo više na nebu.

Šuhov je sretan što je sve dobro prošlo, pa mune kapetana pod rebra i zabaci glavu:

— Čuj, kapetane, a što kaže ta vaša nauka — kud poslije odlazi stari mjesec?

— Kako kuda! Neznalico! Nikud, samo se ne vidi!

Šuhov odmahne glavom i nasmije se:

— Pa dobro, ako se ne vidi, kako znaš da je tu?

— A što ti onda misliš, da svaki put izlazi nov mjesec?

— Čudna mi čuda! Ljudi se, eto, svaki dan rađaju, pa što se ne bi mog'o i mjesec roditi svaka četiri tjedna?

— Pih! — otpljune kapetan. — Ovako glupog mornara još nisam vidio. Kamo onda odlazi stari mjesec?

Eto, to ja baš i tebe pitam — kamo? — obnaži Šuhov zube.

— Pa dobro. Kamo?

Šuhov uzdahne i prozbori, jedva primjetno šušljetajući:

— Kod nas kažu da Bog izdrobi mjesec u zvijezde.

— Divljaci! — nasmije se kapetan. — Nikad to ni sam čuo. Pa zar ti, Šuhove, vjeruješ u Boga?

— Nego šta? — iznenađeno će Šuhov. — Kako nećeš vjerovati — kad zagrmi?

— A zašto to Bog radi?

— Što?

— Zašto drobi mjesec u zvijezde?

— Pa to je bar jasno! — slegne Šuhov ramenima.

— Zvijezde padaju od vremena do vremena, pa ih treba popuniti.

— Okreni se, majku ti... — zaurla stražar. — Postroj s'!

Već su do njih došli u brojenju. Prošla je i dvanaesta petorka od pete stotine i na kraju su ostala samo njih dvojica — Bujnovski i Šuhov.

Pratnja se ušeprtljila, raspravljaju o zbroju na drvenoj pločici. Fali! Opet im netko fali. Kad bi bar ti zvekani znali brojati!

Nabrojili su ih četiristo šezdeset i dvojicu, a kažu da bi morala biti četiristo šezdeset i trojica.

Opet ih sve odguraše od vrata (ponovo su bili navalili na njih) — i evo:

— U petorke, postroj s'! Prva! Druga!

Najgore je kod tog prebrojavanja što više ne prolazi državno vrijeme, nego naše. Pa još dok se kroz stepu dovučeš do logora, i dok pred logorom dođeš na red za pretres! Sa svih radilišta trkom trče i gledaju da jedni druge prestignu, da prije dođu na red za pretres i da, prema tome, prije upadnu u logor. Ona kolona koja prva stigne u logor, tog je dana na konju — dočekuje je prazna blagovaonica, prva je u paketarnici, i prva je u magazinu, i u individualnoj kuhinji, prva podiže pisma ili predaje pisma za cenzuru, prva je u ambulanti, u brijačnici, u parnoj kupelji — svuda je prva.

Ali, eto, ne slaže im se račun.

Kad su već propuštali posljednje petorke, Šuhovu se pričini da će ih na kraju ostati trojica. Ali nije, i opet su samo dvojica.

Brojači odoše s pločicama do komandira. Raspravljaju nešto. Komandir se prodere:

— Brigadir Sto četvrte!

Tjurin iskorači pola koraka.

— Ovdje.

— Da nije tebi tko ostao u termoelektratni? Razmisli malo!

— Nije.

— Razmisli dobro, inače ti ode glava s ramena!

— Nije, siguran sam.

Istodobno zirne na Pavla — da nije tkogod zadrijemao u strojarnici?

— Po brigadama postroj s'! — izdere se komandir.

Stajali su u petorkama izmiješani, kako se koji s kim zatekao. Sad se uskomešaše, uzvikaše. Ovdje viču: »Sedamdeset šesta — za mnom!« Tamo: »Trinaesta! Ovamo!« Ondje: »Trideset druga!«

A kako je Sto četvrta bila na začelju, iza svih, posljednja se i okupila. Vidi Šuhov daje cijela brigada praznih ruku, toliko su se glupani zanijali radom da nisu ni triješća nakupili. Samo dvojica drže u rukama snopiće.

Te se igre igraju svakog dana — pred povratak sakupljaju logoraši triješće, pruće, polomljenu šindru, pa ih povezu vrpcom od krpa ili tankom uzicom i nose u logor. Prva je kontrola na izlazu — rukovodilac radova ili koji građevinski nadzornik. Ako drvo što god vrijedi, odmah zapovjeda da sve ostave (milijuni su rubalja već otišli kroz dimnjake, a sad bi sve htjeli nadoknaditi triješćem). Ali logoraši imaju svoj račun — ako svaki član brigade donese bar jedan prut, bit

će u baraci toplije. Jer dežurni dobivaju samo po pet kilograma ugljene prašine za svaku peć, a od toga se ne možeš ugrijati. Zato i rade ovako, nalome nešto pruća, ili ga ispile što kraće, i uguraju pod kaput. I tako prođu mimo rukovodioca radova.

Oružana pratnja nikad ne zapovijeda na samom radilištu da ostave drva — i njima su drva potrebna, ali ih ne smiju nositi. Prvo — ne dopušta im uniforma, a drugo — ruke su im zauzete automatima, ne bi mogli pucati u nas. Tek kad se primaknu logoru, oni iz pratnje zapovjede: »Od tog do tog reda svi da ovdje pobačaju drva!« Uzimaju kao Bog — mora ostati nešto i logorskim čuvarima, a nešto i samim logorašima, koji inače ne bi više htjeli ništa nositi.

Zbog toga svaki logoraš nosi drva svakog dana, ne znajući kad će ih donijeti a kad će mu ih oduzeti.

Dok je Šuhov tražio pogledom oko sebe koju trijesku, brigadir ih sve pobroji i izvijesti komandira pratnje:

— U Sto četvrtoj svi na broju!

I Cezar je tu, došao je od svojih iz kancelarije. Odbija dimove iz lule, žar se crveni, crni mu brci posuti injem. Pita:

— Pa, kako je, kapetane?

Ogrijani ne vjeruje promrzlom. Besmisleno pitanje.

— Kako je?

— Hja, kako? — sliježe kapetan ramenima.

— Naradio sam se, eto, jedva sam ispravio leda. I kao da veli — daj se ti radije sjeti da mi daš koji dim!

I daje mu Cezar. On se u brigadi jedino s kapetanom donekle druži, ne može se ni pred kim drugim izjadati.

— U Trideset drugoj jedan fali! U Trideset drugoj!

— Viču svi u jedan glas.

Odjuri pomoćnik brigadira Trideset druge s još jednim momkom u potragu tamo negdje, prema automehaničarskoj radionici. Svi u gomili zapitkuju: Koji fali? Što se dogodilo? I dopre do Šuhova glas

— Nedostaje onaj mali crnomanjasti Moldavac. Ma koji to Moldavac? Da nije onaj što je, kažu, bio rumunjski špijun, pravi špijun?

U svakoj brigadi ima po pet špijuna, ali sve su to tobožnji, potvoreni špijuni. U spisima se vode kao špijuni, a zapravo su bili samo ratni zarobljenici. I Šuhov je takav špijun.

Međutim, taj je Moldavac pravi špijun.

Kad je komandir pratnje pogledao u popis, smrknuo se. Jer, ako je pobjegao špijun — što će biti s komandrom?

Cijelu gomilu, pa i Šuhova, hvata bijes. Kakva je to mrcina, hulja, propalica, gad, lopuža! Nebo je već potamnijelo, vidi se još samo zato što je mjesečina, eno i zvijezda, noćna studen sve više steže — a njega, tog šteneta, nema! Što, zar se nisi dovoljno naradio, skote? Malo ti je državnog vremena, jedanaest sati, od jutra do mraka? Čekaj samo, dodat će ti još javni tužilac!

I Šuhov se čudom čudi kako netko može tako raditi da ne čuje signal za prekid rada.

Posve je zaboravio da je i sam isto tako do maloprije radio, i da mu je bilo krivo što tako rano odlaze s posla. Sad s ostalima zebe, i bjesni s njima, i čini se, kad bi ih taj Moldavac zadržao još pola sata, pa kad bi ga oružana pratnja predala gomili, da bi ga rastrgali, kao vuci tele!

A studen, kako samo steže! Nitko ne stoji na mjestu — ili se premješta s noge na nogu, ili ide dva koraka naprijed, dva koraka nazad.

Raspravljaju ljudi — je li Moldavac uspio pobjeći? E, ako je umakao po danu, to je nešto drugo, ali ako se sakrio i čeka da stražari sidu s tornjeva, onda će se načekati. Ako nigdje ispod bodljikave žice nema traga da se provukao, i ako ga za tri dana ne pronađu na gradilištu, tri dana stražarit će stražari na tornjevima dan i noć. Pa i tjedan dana, ako treba. Takvi su propisi, to stari kažnjenici dobro znaju. Uopće, kad god netko pobjegne, oružanoj pratnji nema života, gone ih neprestano bez sna i jela. Stoga se ponekad toliko razjare da bjegunca uopće ne ostave na životu. Ustrijele ga.

Cezar pokušava zabaviti kapetana:

— Sjećate li se, na primjer, kako je na brodskim konopcima ostao visjeti onaj cviker?

— N-da... — kapetan poteže dimove.

— Ili onih dječjih kolica, kako se kotrljaju, kotrljaju niza stepenice?

— Da... Samo, život je na brodu isfriziran.

— E, već smo, znate, pomalo i razmaženi modernom tehnikom snimanja...

— A oficiri su svi do jednoga nitkovi...

—To je historijska činjenica.

— A tko ih je onda vodio u borbu?... Pa onda, oni crvi što plaze po mesu, izgledaju kao gliste. Nisu valjda bili baš tako veliki?

— Ali kad ih ne možete filmskim sredstvima pokazati sitnijima!

— Mislim, kad bi sad to meso dali nama u logoru umjesto one naše posne ribe, i kad bi nam ga bacili u kazan neoprano i neočišćeno, mi bismo...

— A-a-a! — zaurlaše logoraši. — U-a-a!

Vidješe kako iz automehaničarske radionice ispadaju tri spodobe — i Moldavac, dakle.

— U-a-a! — urla gomila pred izlazom.

A kad se ona trojica trkom približiše, razlegoše se povici:

— Bi-itango! Vuci-batino! Huljo! Kučkin sine! Mrcino! Nitkove!

I Šuhov se dere:

— Bi-itango!

Pa nije šala, oduzeo je preko pola sata vremena pet stotini ljudi! A onaj je uvukao glavu među ramena i trči pokorno kao miš.

— Stoj!—viče stražar. I zapisuje: — K-460. Gdje si bio?

I prilazi mu okrećući u hodu kundak karabina. Iz gomile još dobacuju:

— Đubre! Niškoristi! Propalico!

Ali su neki, čim je vodnik počeo okretati kundak karabina, utihnuli.

Šuti Moldavac, pognuo glavu i uzmiče pred stražarom. Pomoćnik brigadira Trideset druge stane pred njega:

— Gad se popeo na skele za žbukanje, sakrio se, pa se lijepo ugrijao i zaspao.

Pa kad ga udari šakom po šiji! I po leđima! Samim tim odgurne ga od stražara.

Zatetura Moldavac, ali uto skoči Mađar iz te iste, Trideset druge brigade, pa mu dade nogom u tur, pa još jednom. (A i inače, Mađari ne vole Rumunje.)

Nije ti ovo špijuniranje. Špijunirati može svaka šuša. Špijun živi lijepo i veselo. Ali daj ti izdrži deset godina na prisilnom radu u logoru!

Stražar spusti karabin.

Komandir se prodere:

— O-odbij od vrata! U petorke, postroj s'!

Opet će ih brojiti, prokleti bili! Što ih sad imaju brojiti kad je sve jasno? Zarogoboriše logoraši. Sav se njihov bijes prenese s Moldavca na pratnju. Rogobore i ne odmiču se od vrata.

— Šta-a-a? — zaurla komandir. — Na snijeg hoćete?

Odmah ćete na snijeg. Do jutra ću vas ovdje držati!

Pa i hoće, kakav je. Koliko su puta to već uradili! Čak su ih tjerali i da legnu: »Lezi! Oružje na gotovs!« Bilo je i toga, znaju dobro logoraši. I počеше polagano uzmicati od vrata.

— O-odbij! O-odbij! — goni ih pratnja.

— Pa zbilja, kog su se vruga stisli uz ta vrata, mrcine jedne? — ljute se oni odostraga na one sprijeda. I povlače se pod pritiskom.

— U petorke, postroj s'! Prva! Druga! Treća!

A mjesec već sja punim sjajem. Postao je svijetao, nestalo je onog grimiznog crvenila. Prešao je već dobru četvrtinu svoga puta. Ode večer!... Prokleti Moldavac! Prokleta straža! Prokleti život!...

Oni prednji, koje su već prebrojili, okreću se i propinju na prste da vide hoće li ih u posljednjem redu ostati dvojica ili trojica. Od toga im sad život zavisi.

Šuhovu se učini da će ih u posljednjem redu ostati četvorica. Premre od straha — jedan je prekobrojan! Opet će ih iznova prebrojavati! Međutim, pokazalo se da je onaj šakal Fetjukov otišao do kapetana da žica opušak, zablenuo se i nije na vrijeme stao u svoju petorku, pa se učinilo da će jedan biti prekobrojan.

Pomoćnik brigadira opali od bijesa Fetjukova po šiji.

Tako mu i treba!

U zadnjem su redu ostala trojica. Poklapa se broj, hvala Bogu!

— O-odbij od vrata! — ponovo ih goni pratnja.

Ali sad više logoraši ne gundaju, jer vide da vojnici izlaze iz stražare i opkoljavaju prostor s onu stranu vrata.

Pustit će ih, dakle.

Nema nigdje građevinskih nadzornika, ni rukovodioca radova, pa momci slobodno nose drva.

Otvoriše vratnice. Ali tamo iza njih, pokraj ograđenih drvenih prolaza, opet komandir i kontrolor izvikuju:

— Prva! Druga! Treća!...

Tek ako se broj opet poklopi, pozvat će stražam s tornjeva.

A od onih dalekih tornjeva oko gradilišta, ih, koliko ima da se klipše! Tek kad i posljednjeg logoraša izvedu s radilišta i kad se broj poklopi, tek tada će telefonski javiti svim onim stražarima na tornjevima da sidu! Ako je komandir pratnje pametan, odmah će zapovjediti da se krene, jer zna da logoraši nemaju kamo pobjeći i da će stražari s tornjeva sustići kolonu. Ali ako je komandir glupan, onda se boji da nema dovoljno vojske da čuva logoraše, pa čeka.

Jedan je od takvih tikvana i ovaj današnji komandir. Čeka.

Logoraši su cijeli dan proveli na studeni, prozebli su do kostiju. I nakon završetka rada prestajali su još cijeli sat na snijegu. Pa ipak, ne grize ih toliko studen koliko gnjev što im je propala večer. Više ništa neće moći uraditi u logoru.

— A otkud vi tako dobro poznajete život u engleskoj mornarici? — pita netko iz susjedne petorke.

— Pa, znate, ja sam vam proveo skoro mjesec dana na jednoj engleskoj krstarici, imao sam na njoj svoju kabinu. Pratio sam konvoj. Bio sam kod njih oficir za vezu.

— A, tako! E pa, to je bilo sasvim dovoljno da vam opale dvadeset pet godina.

— A ne, znate, ja nisam pristaša takvog liberalnog kritizerstva. Ja imam najbolje mišljenje o našem zakonodavstvu.

(Pjevaj ti, pjevaj, misli Šuhov u sebi, ali šuti kao zaliven. Senjka Kljovšin živio je samo dva dana s Amerikancima pa su mu odrapili dvadeset pet godina, a ti koji si mjesec dana dangubio na njihovu brodu — koliko si onda ti trebao dobiti?)

— Tek poslije rata poslao mi je engleski admiral, sam ga vrug naputio, dar za uspomenu. »U znak zahvalnosti«. Ne mogu mu se načuditi i naproklinjati ga...

Čudo jedno! Čudnovato je kad oko sebe pogledaš — gola stepa, pusto gradilište, snijeg se presijava na mjesecini. Stražari se već razdvojili — na deset koraka stoje jedan od drugoga, s oružjem na gotovs. Crno stado logoraša — i u istom takvom mornarskom kaputu Š-113, čovjek koji nije ni znao za život bez zlatnih epoleta, koji se družio s engleskim admiralom, a sad je s Fetjukovom upregnut u tragač.

Tko zna kakva sudbina čeka čovjeka...

Napokon se skupila pratnja. I odmah, bez molitve:

— Naprijed marš! Brže malo!

E, baš nećeš, evo ti ga na — malo brže! Zaostali smo za svim radilištima, nemamo se zašto žuriti. Logoraši i bez dogovora shvatiše —dosad ste vi nas zadržavali, a sad ćemo mi malo vas. I vi ste se, vala, zaželjeli topline...

— Opruži korak! — više komandir. — Čelo, opruži korak!

Idi k vragu sa svojim korakom! Stupaju logoraši polagano, pogruženo, kao na sprovodu. Više nemamo što izgubiti, svejedno ćemo stići posljednji u logor. Kad nisi ljudski htio s nama, sad se deri kao jarac.

Vikao je, vikao komandir: »Opruži korak!« a onda je shvatio da logoraši neće da idu brže. Ne može ni pucati na njih — idu u petorkama, u koloni, propisno. Nema komandir tu vlast da natjera logoraše da idu brže.

(Ujutro je logorašima jedini spas da se vuku na rad. Tko god se žuri, taj neće izdržati kaznu u logoru do kraja — smalaksat će, iznemoći će.)

I tako su išli odmjerenim korakom, bez žurbe. Škripi snijeg pod valjenkama. Gdjekoji tiho razgovaraju, gdjekoji šute. Poče se i Šuhov prisjećati — što ono nije jutros stigao uraditi u logoru? I sjeti se — ambulanta! Gle čuda, u poslu je sasvim smetnuo s uma ambulantu.

Upravo je sad ambulanta otvorena. Još bi stigao u nju kad bi se odrekao večere. Ali nekako ga više ništa i ne boli. A ne bi imao ni temperature... što da gubi vrijeme! Izgurao je nekako i bez doktora. Ti bi ga doktori svojim liječenjem ionako otjerali u grob.

Ne mami ga sad ambulanta — nego kako da još štogod pridometne večeri? Jedina mu je nada da će Cezar dobiti paket, odavno mu je već trebao stići.

Odjednom — kao da to više nije ona ista kolona. Uzbibala se, izgubila korak, prenula se, zabrujala, zabrujala — i začas petorke na začelju, među njima i Šuhov, ne mogu više sustizati one ispred sebe, pa su potrčale.

Prođu nekoliko koraka hodom, pa onda opet trkom.

Kad je začelje stiglo na brežuljak, opazi i Šuhov kako se desno od njih, daleko u stepi, crni još jedna kolona koja ide ukoso prema njima i koja je zacijelo, spazivši ih, također ubrzala korak.

To je mogla biti samo kolona iz tvornice strojeva, njih ima oko tri stotine. I oni su dakle bili slabe sreće, i njih su zadržali. Zašto njih? Gdje kad ih i zbog posla zadrže — kad ne završe popravak nekog stroja. Ali baš njih briga, oni su povazdan na toplom!

E, sad, tko će koga! Momci trče, naprosto trče. I pratnja kaska, samo komandir podvikuje:

— Ne rasteži kolonu! Začelje, priključi! Priključi!

Što se dereš, kog vruga? Kao da zaostajemo?

Što god je tko govorio, i što god je mislio — sve je zaboravljeno, cijeloj je koloni samo do jednoga stalo:

— Da ih prestignemo! Da ih pretekemo!

I sve se tako izmiješalo, kao u ciganskoj vreći, da oružana pratnja nije više logorašima neprijatelj, nego prijatelj. Neprijatelj je ona druga kolona.

Svi su odjednom raspoloženi, prošao ih bijes.

—Tjeraj! Tjeraj! — dovikuju oni zadnji prednjima.

Dohvatila se kolona ceste, a ona iz tvornice strojeva zamakla za stambeno naselje. Poče trka naslijepo.

Ovdje je našoj koloni lakše, posred ceste. I stražari se sa strane više toliko ne lome. Ovdje moramo one preteći!

Treba ih preteći i zato što njih na ulazu u logor dugo pretresaju. Otkako su u logoru počeli klati ljude, uprava smatra da se noževi izrađuju u tvornici strojeva i da odande dolaze u logor. I zato logoraše iz tvornice pažljivo pretresaju na ulazu u logor. U kasnu jesen, kad je zemlja već bila smrznuta, njima su svejednako zapovijedali:

— Izuvajte se, vi iz tvornice! Uzimaj cokule u ruke!

I tako su ih bose pregledali.

Pa i sad, koliko god bilo hladno, pokažu nasumce u kojeg od njih i zapovjede:

— Ajde, skidaj desnu cokulu! A ti, lijevu!

Logoraš se izuje i mora, skakućući na jednoj nozi, okrenuti valjenku i protresti obojak — da se vidi da nema noža.

Šuhov je čuo, ne zna je li to istina ili nije, da su još ljetos oni koji rade u tvornici donijeli u logor dva stupa za odbojku i da su u te stupove bili sakrili mnogo noževa. Po deset dugačkih noževa u svaki

stup. Sad ih od vremena do vremena pronalaze u logoru — čas ovdje, čas ondje.

I tako su prošli polutrkom pored novog kluba; stambenog naselja i stolarije i izbili na zavoj od kojeg put vodi ravno do ulaza u logor.

— O-ho-ho! — klikne kolona u jedan glas.

Upravo im je ovo križanje bilo cilj! Oni iz tvornice zaostali su, s desne strane, oko sto pedeset metara.

E, sad se može mirno dalje. Svi su u koloni zadovoljni. Prava zečja radost — kao, žabe se i nas boje.

Evo logora. Kako su ga jutros ostavili, takav je i sad — noć, svjetla uokolo iznad guste ograde, a osobito su česte svjetiljke ispred stražare, sav je prostor za pretres kao suncem obasjan.

Ali, još nisu stigli do stražare...

— Stoj! — prodere se pomoćnik komandira. I predavši svoj automat vojniku, pritrči samoj koloni (zabranjeno im je prilaziti s automatom u rukama).

— Svi koji stoje na desnom krilu i drže drva u rukama, neka ih bace desno od sebe!

Svi su putem otvoreno nosili drva, i sve se lijepo vidi. Poleti jedan svežanj, pa drugi, pa treći. Neki bi htjeli proturiti drva do sredine kolone, ali susjedi viču na njih:

— Zbog tebe će i drugima oduzeti! Baci kad ti se lijepo kaže!

Tko je najveći neprijatelj zatvoreniku? Drugi zatvorenik. Kad se logoraši ne bi među sobom gložili, ne bi im uprava ništa mogla.

— Naprijed ma-arš! — prodere se pomoćnik komandira.

I pođoše prema stražari.

Kod stražare se stječe pet putova. Na njima su se prije sat vremena tiskali logoraši sa svih radilišta. Ako se od svih tih putova danas-sutra naprave ulice, onda će upravo na mjestu ove stražare i pretresa biti u budućem gradu glavni trg. I kao što sada sa svih strana dolaze logoraši s radilišta, tako će se tu sastajati manifestanti.

Čuvari su se već grijali u stražari. Izlaze i staju pred kolonu.

— Ras-skopčaj kaput! Raskopčaj bluzu!

I šire ruke. Spremaju se da ih zagre, pretresajući ih. Da ih lupkaju po džepovima. Uopće, isto onako kao što je bilo jutros.

Sad nije strašno razdrljiti se, vraćamo se kući. Tako svi i govore — »kući«.

Druge se kuće preko dana nemaš kad ni sjetiti.

Već su pretresali čelo kolone kad Šuhov priđe Cezaru i reče mu:

— Cezare Markoviču! Ja ću odmah poslije pretresa skoknuti da zauzmem mjesto u redu za pakete.

Cezar okrene Šuhovu svoje crne, zalizane brkove koji se odozdo zabijelješe:

— Što da stojite u redu, Ivane Denisiču? Možda neće ni biti paketa.

— Pa dobro, ako ne bude, ništa za to. Pričekat ću deset minuta, pa ako dotle ne stignete, doći ću za vama u baraku.

(A Šuhov misli: ako i ne dođe Cezar, doći će možda neki drugi komu ću moći prodati mjesto u repu.)

Vidi se da se Cezar zaželio paketa:

— Pa dobro, Ivane Denisiču, idi, zauzmi mjesto i nemoj me čekati dulje od deset minuta.

Evo, sve je bliže pretres. Danas Šuhov nema što sakrivati, pa prilazi čuvaru bez bojazni. Raskopčao je bez žurbe kaput i razvezao platneni remen na bluzi.

Premda je bio uvjeren da danas ne nosi sa sobom ništa što je zabranjeno, oprez stečen u toku osam godina robije bijaše mu već u krvi. Turi ruku u džep prišiven na koljenima hlača — da se uvjeri da nema ničega, kao što je mislio da nema.

Ali, napipao je pilicu, komadić metalne pločice! Pilicu koju je danas kao dobar domaćin pokupio sa zemlje usred gradilišta, a koju uopće nije kanio ponijeti u logor.

Nije ju kanio ponijeti, ali sad kad ju je već dovde donio, bilo mu je žao daje baci. Od nje bi mogao napraviti nožić — pa makar i postolarski, ili krojački.

Da ju je kanio unijeti u logor, onda bi bio smislio i kako da je sakrije. A sad su još svega dvije petorke pred njim, evo, već se ona prva odvojila i pristupila pregledu.

Trebalo je donijeti munjevitu odluku: ili se zakloniti za posljednju petorku i neprimjetno baciti pilicu u snijeg (gdje će je poslije čuvari naći, ali neće znati čija je), ili je zadržati kod sebe.

Za taj komadić metala mogli bi mu odrapiti deset dana samice, ako to proglase nožićem.

Ali postolarski nož znači zaradu, znači kruh. Žao mu je baciti pilicu.

I Šuhov je gurne u variranu rukavicu.

Uto zapovjediše posljednjoj petorci da pristupi pregledu.

Pod jarkim svjetlom ostala su još njih trojica: Senjka, Šuhov i onaj momak iz Trideset druge koji je otrčao po Moldavca.

Budući da su ostala samo njih trojica, a pred njima je stajalo pet čuvara, mogao je birati kojem će od dvojice desnih čuvara pristupiti. Šuhov nije izabrao onog mladog, rumenog, nego starog, sa sijedim brkovima. Stari je, naravno, iskusniji i mogao bi lako pronaći što krije, kad bi htio, ali kako je star, mora da mu je ovaj posao već dozlogrdio.

Dotle je Šuhov obje rukavice, i praznu i onu s pilicom, skinuo i uzeo ih u jednu ruku (praznu je isturio malo naprijed), a u istu je ruku dohvatio i pojas, pa je razdrlijo bluzu i uslužno zadigao skute kaputa i bluže (nikad nije bio na pretresu tako susretljiv, htio je pokazati da je potpuno čist — evo vam, pogledajte), i na zapovijed priđe onome sa sijedim brkovima.

Čuvar opipa Šuhova po slabinama i leđima, lupne ga po našivenom džepu na koljenu — tu nema ništa, zgužva rukama skute bluže i kaputa — ni tu nema ništa, i na kraju, za svaki slučaj, opipa još i onu isturenu rukavicu — praznu.

Čuvar stisne rukavicu, a Šuhova kao da nešto kliještima stegne. Još samo da mu tako stisne i drugu rukavicu — ne gine mu samica, svega trista grama kruha na dan, a topla hrana tek trećeg dana! Učas zamisli kako će tamo oslabiti, izgladnjeti, i kako će mu biti teško vratiti se u ovo žilavo, ni gladno ni sito, stanje u kojem se sad nalazi.

I istog časa pomoli se u sebi zdušno, usrdno: »Spasi me, Bože! Ne daj da me bace u samicu!«

Sve su mu ove misli proletjele glavom u ciglom časku dok mu je čuvar pipao prvu rukavicu i posegnuo za drugom (bio bi ih odjednom opipao obadvije, dvjema rukama, da je Šuhov držao svaku rukavicu u jednoj ruci, a ne zajedno). Ali uto glavni nadglednik, koji se žurio da se što prije otarase posla, dovikne oružanoj pratnji:

— Hajde, dovedi one iz tvornice!

I čuvar sijedih brkova, umjesto da opipa i drugu Šuhovljevu rukavicu, odmahne rukom, kao da veli: prolazi! I propusti ga.

Šuhov potrči za svojim. Već su bili razvrstani u petorke između dvije dugačke grede nalik na one za koje se na sajmovima vežu konji, grede koje služe kao obor za kolonu. Trčao je lagano, ne

osjećajući zemlje pod nogama. Nije se još jednom pomolio da se zahvali, jer nije imao vremena, a nije više bilo ni svrhe.

Oružana pratnja koja je dopratila njihovu kolonu povukla se u stranu i oslobodila prolaz koloni logoraša iz tvornice, čekajući još samo svoga starješinu. Sva su drva koja je kolona odbacila prije pretresa stražari pokupili za sebe, a drva koja su oduzeli čuvari pri samom pretresu bijahu nabacana na gomilu pokraj stražare.

Mjesec se uspinjao sve više, a u svijetloj sjajnoj noći studen je sve jače stezala.

Idući u stražaru da mu vrate priznanicu na četiristo šezdeset tri glave, komandir oružane pratnje reče nešto Prjahi, pomoćniku Volkovoja, a ovaj vikne:

— K-460!

Moldavac, koji je bio skriven u koloni, uzdahne i priđe desnoj gredi. Svejednako mu je glava bila pognuta i uvučena među ramena.

— Dođi amo! — pokaže mu Prjaha da zaobiđe ogradu.

Moldavac obiđe ogradu. Zapovjediše mu da ruke stavi na leđa i da stoji na mjestu.

Znači da će mu prišiti pokušaj bijega. Strpat će ga u zatvor.

Dva čuvara stadoše ispred samih vrata, lijevo i desno od prolaza. Zatim se polagano otvoriše vrata visoka kao tri čovjeka i razlegne se komanda:

— U petorke, postroj s! (Tu nije potrebno govoriti: »Odbij od vrata!« Sva se vrata u logoru otvaraju prema unutra, da ih logoraši, kad se iznutra nalegnu, ne bi mogli izvaliti.) Prva! Druga! Treća!...

Eto, za tog večernjeg prebrojavanja, kad se vraća u logor, logoraš je više nego ikad u toku dana išiban vjetrom, promrzao i izgladnio — pa mu zaimača vrele večernje posne čorbe dođe isto kao kiša za vrijeme suše, svu je pokusa u jednom dahu. Ta mu je zaimača u tom času dragocjenija od slobode, dragocjenija od cijele prošlosti i od cijele budućnosti.

Kad uđu na velika vrata u logor, logoraši su kao ratnici što se vraćaju s pohoda — bučni, odrješiti, poletni, sklanjaj im se s puta!

Svakom prišipetlji koji je proveo dan u upravnoj zgradi, mora da je strašno gledati taj val logoraša što se vraćaju u logor.

Tek nakon tog prebrojavanja logoraš se, prvi put od onog časa kad je u šest i pol odjeknuo znak za radni stroj, osjeća kao slobodan

čovjek. Prodoše kroz velika, glavna vrata, pa kroz manja vrata, pa kroz još jedan prolaz u samom logoru — i sad, mili moji, kud koji!

Kud koji, ali normirac već lovi brigadire: — Brigadiri! U PPO!

To znači da će ih već sad upregnuti u jaram za sutrašnji dan.

Šuhov odbrza pored zatvora i između baraka do paketarnice. A Cezar ode, neokrnjena ugleda, odmjerenim koracima, na drugu stranu, gdje već oko stupa na kojem je pribijena tablica od šperploče vrvu kao u košnici, jer su tu kemijskom olovkom ispisana imena svih onih kojima su toga dana stigli paketi.

U logoru ne pišu toliko na papiru koliko na šperpločama. Nekako je čvršće i pouzdanije na ploči. Na njima i čuvari i normirci bilježe brojno stanje. Sutradan sve sastružu — i pišu iznova. Štednja.

Oni koji ostanu u logoru mogu i ovako nešto užicati — pročitaju na pločici komu je stigao paket, pa ga dočekaju pri povratku u logor i odmah mu priopće broj paketa. Bilo to mnogo ili ne, tek, i tom logorašu pripada cigareta.

Dotrči Šuhov — uz baraku je dograđeno krilo, a uz njega još jedan mali trijem. Na trijemu nema vrata, studen slobodno ulazi, ali je tu ipak nekako ugodnije, pod krovom je.

U trijemu se otegao red duž zida. Stane i Šuhov. Pred njim je petnaestak ljudi, to znači čekanje više od sat vremena, do samog večerja. A oni iz kolone s termoelektrane, koji su išli pogledati popis, stići će još iza Šuhova.

I svi oni iz tvornice. Ti će možda i po drugi put doći po paket, sutra ujutro.

Stoje u redu s torbicama i vrećicama. Tamo unutra (sam Šuhov nije u ovom logoru nikad dobio paket, ali je čuo od drugih) otvaraju sjekiricom svaki sandučić, a nadglednik vadi sve iz njega i pregledava. Nešto razreže, nešto prelomi, nešto opipa, nešto presipa. Ako je posrijedi tekućina, u staklenoj ili limenoj čaturici, odčepi je i izlije, a ti — ili podmetni ruke ili ručnik. Čaturice ti ne daju, boje se tko zna čega. Ako su kolači, nekakve neobične slastice ili kobasice, ili riba, onda nadglednik i odgrize malo. (Pisneš li samo, odmah će ti odbrusiti kako je ovo zabranjeno, kako ono nije dopušteno — pa ti neće ni izdati paket. Primalac paketa mora, počevši od nadglednika, neprestano samo davati, davati i davati.) A kad završe pregled paketa, ne daju ti ni onaj sandučić nego trpaj sve

u torbicu, ili u skut od kaputa — i tjeraj dalje, sljedeći! Toliko te požuruju da ponekad i zaboraviš nešto na tezgi. Po to se više ne vraćaj! Isparilo!

Nekad, još davno, u Ust-Ižmi, Šuhov je dva-tri puta dobio paket. Ali je sam napisao ženi — ne vrijedi, ne šalji, ne otkidaj djeci od usta!

Premda je Šuhovu bilo lakše na slobodi prehranjivati cijelu obitelj nego ovdje samoga sebe, znao je koliko stoje te pošiljke, i znao je da ih ne može deset godina izvlačiti od obitelji. Onda je bolje i bez njih.

Pa ipak, premda je tako sam odlučio, svaki put kad netko u brigadi ili u baraci blizu njega dobije paket (to jest gotovo svaki dan), zaboli ga srce što nikad nema paketa za njega. I premda je strogo zabranio ženi da mu ni za Uskrs ništa ne šalje, pa nije nikad ni odlazio do stupa s popisom, osim možda za kojeg bogatog člana brigade, gdjekad je, tko zna zašto, ipak očekivao da će netko dotrčati da mu javi:

— Šuhove! Pa što čekaš? Stigao ti je paket!

Ali nitko nije dolazio da mu to javi...

I imao je sve manje i manje povoda da se sjeti sela Temgenjova i svoje rodne kuće... Ovdashnji život nije mu davao mira, od ustajanja do večerja, nije mu ostavljao vremena za puste uspomene.

I dok sad stoji među onima koji tješe svoju utrobu nadom da će uskoro zariti zube u slaninu, namazati kruh maslacem ili zasladiti šalicu čaja šećerom, Šuhova obuzima jedna jedina želja — da stigne u blagovaonicu sa svojom brigadom i da pojede čorbu dok je još vruća. Hladna ni upola ne vrijedi koliko vruća.

Računao je da je Cezar, ako nije našao svoje ime na popisu, već odavno u baraci i da se pere. Ako je našao, sad već skuplja vrećice, čaše od plastike, ambalažu. Radi toga je Šuhov i obećao da će ga čekati deset minuta.

Tu, u repu, Šuhov je čuo i jednu novost — opet će ovog tjedna ostati bez nedjelje, opet će im oduzeti nedjelju. To je i očekivao, i svi su to očekivali — ako u mjesecu ima pet nedjelja, onda im tri priznaju, a dvije ih tjeraju na rad. To je i očekivao, ali kad je čuo — srce mu se steglo, zamrlo, komu ne bi bilo žao svoje rođene nedjelje? Ali pravo kažu ovdje u repu — slobodan dan znaju im i u logoru upropastiti, uvijek nešto izmisle, ili da dograđuju parnu kupelj,

ili da zidaju novi zid da ne mogu nekud proći, ili da čiste dvorište. Ili pak da mijenjaju slamarice, ili da ih istresaju, ili da tamane stjenice po ležajevima. Ili se sjete da provjeravaju svima identitet prema kartoteci. Ili da vrše inventuru — tada iznose sve stvari na dvorište i pola dana sjede kraj njih.

Najviše im je valjda krivo kad logoraš spava nakon doručka.

Red se pomicao, iako polagano. Preko reda su upali, nikog ništa ne pitajući, i odgurnuli onog što je bio na redu — jedan brijač, jedan knjigovođa i jedan iz Kulturno-prosvjetne sekcije. A to nisu obični logoraši, nego provjereni logorski slugani, najgori ološ u cijelom logoru. Te ljude pravi logoraši smatraju posljednjim govornima (baš kao što i ovi njih smatraju). Ali ne bi vrijedilo svađati se s njima — takvi tipovi drže se među sobom, dobri su i s čuvarima.

Pred Šuhovom je još bilo desetak ljudi, a iza njega su bila dojurila sedmorica — kad se na vratima pojavi, pognuvši glavu, Cezar u svojoj novoj šubari, koju su mu također poslali od kuće. (Eto, i ta šubara! Cezar je negdje morao dobro podmazati kad su mu dopustili da nosi čistu novu gradsku šubaru. Drugima su oduzeli čak one otrcane šubare s fronte i dali im logorske kape, od svinjske kože.)

Cezar se osmjehne Šuhovu i odmah se obrati nekom čudnom svatu s naočalama što je u repu neprekidno čitao novine:

— Oo-o! Petre Mihaliču!

I procvjetaše obojica kao crveni makovi. Onaj čudak veli:

— Evo, gledajte, upravo sam dobio najnoviji »Večernjak«! Poslali mi poštom.

— Ma nemojte?! — I Cezar zari također glavu u novine. Sa stropa visi nekakva slabašna žarulja, kako se tu uopće mogu čitati ona sitna slova?

— Ima jedan vrlo zanimljiv prikaz premijere Zavatskoga!...

Ti Moskovljani njuše jedan drugoga na kilometre, kao psi. I kad se nađu, svejednako se njuškaju, njošfeju, na svoj način. I brgljaju, brgljaju, kao da se natječu tko će više riječi izgovoriti.

Kad tako brgljaju, malo koju rusku riječ upotrijebe, pa ti dođe na isto kao da slušaš Letonce ili Rumunje.

Međutim, Cezar je držao u rukama sve potrebne vrećice, sve je bilo na svom mjestu.

— Pa onda, ja... Cezare Markoviču... — prošušljeta Šuhov. — Mogu otići?

— Naravno, naravno. — Cezar podigne svoje crne brčine s novina. — Za kim sam onda? Tko je za mnom?

Objasni mu Šuhov tko je za kim i, ne nadajući se da će Cezar sam spomenuti večeru, upita ga:

— Da vam donesem večeru?

(To znači — u lončiću, iz blagovaonice u baraku. Iznositi jelo strogo je zabranjeno, izdano je više naredbi u tom pogledu. Takve love i izlijevaju im čorbu iz lončića, i bacaju ih u samicu, pa ipak, ljudi nose i nosit će, jer onaj tko je zauzet nekim poslom ne može nikad stići s brigadom u blagovaonicu.)

Pitao je da li da mu donese večeru, a u sebi je pomislio: »Pa nećeš valjda biti takav šuft? Zar mi nećeš pokloniti večeru? Za večeru ionako nije kaša, nego samo gola čorba!«

— Ne treba, ne treba—osmjehne se Cezar—pojedi samo moju večeru, Ivane Denisiču!

Šuhov je samo to i čekao! Sad je, kao slobodna ptica, otprhnuo ispod krova na trijemu — i poletio kroz logor glavom bez obzira.

Motaju se logoraši na sve strane! Jedanput je komandant logora izdao čak naredbu da nijedan osuđenik ne smije hodati sam po logoru. I kad god je moguće, mora voditi cijelu brigadu u stroju. A tamo gdje ne može baš cijela brigada odjednom — recimo, u ambulantu ili u zahod — da se okupe u grupe po četvorica-petorica, i da se među njima odredi starješina koji će ih voditi tamo u stroju, pričekati da obave svoje pa se s njima vratiti — isto tako u stroju.

Komandantu je bilo mnogo stalo do te naredbe. Nitko mu se nije usudio suprotstaviti. Čuvari su hvatali pojedince, zapisivali im brojeve i bacali ih u zatvor — ali je naredba propala, isto onako prešutno kao što propadaju mnoge bučne naredbe. Treba, recimo, pozvati čovjeka da i nešto otkuca — pa neće valjda poslati s njim cijeli vod! Ili ti moraš skoknuti u magazin po svoje namirnice, pa zašto da ja idem s tobom? A on bi opet htio u Kulturno-prosvjetnu sekciju da pročita novine, ali tko će poći s njim? Neki drugi odnio valjenke na popravak, a treći na sušenje, četvrti bi samo iz jedne barake prešao u drugu (međutim, upravo je to najstrože zabranjeno!) — pa kako da ih zadržiš?

Tom je naredbom komandant htio da im oduzme i posljednju slobodu, ali mu nije, trbonji, pošlo za rukom.

Na putu do barake Šuhov je susreo jednog čuvara i za svaki slučaj skinuo kapu pred njim. Utrči u baraku. U baraci gungula — nekom danas digli kruh, pa više na dežurne, a dežurni viču na njega. U kutu Sto četvrte nema nikoga.

Šuhov smatra ovu večer sretnom — vratili su se u logor, a slamarice im nisu ispremetane, nije u barakama bilo premetačine u toku dana.

Svlačeći u hodu kaput, jurne do svog ležaja, baci kaput na ležaj, za njim i rukavice s pilicom i opipa slamaricu — jutrošnji je komadić kruha na mjestu! Sretan je što ga je ušio.

Pa trkom — van! U blagovaonicu!

Stigao je do blagovaonice a da nije naletio ni na jednog čuvara. Susretao je samo logoraše koji su se prepirali oko sljedovanja.

Vani je od mjesečine bivalo sve svjetlije i svjetlije. Svjetiljke su izbljedjele, a barake su bacale crne sjene. U blagovaonicu se ulazi kroz širok trijem s četiri stube. I taj je trijem sad u sjeni. Nad njim se ipak njiše mala svjetiljka, cvili na studeni. Lampe se presijavaju u duginim bojama, ne zna se da li od studeni ili nečistoće.

Još je jednu strogu naredbu izdao komandant — da brigade dolaze u blagovaonicu u koloni po dvojica. Nadalje je naredba glasila — kad dođu do blagovaonice, brigade se ne smiju penjati na trijem, nego se moraju prestrojiti u petorke i čekati dok ih dežurni ne pusti unutra.

Dežurstva u blagovaonici grčevito se drži Šepavac. Svojom je hromošću stekao status invalida, a zdrav je, mrcina, kao dren. Nabavio je negdje brezovaču i s trijema mlati njome po onima koji se penju bez njegove zapovijedi. Ali ne mlati baš svakoga. Ima Šepavac oko sokolovo, i u mraku po leđima zna koga ne smije ošinuti, tko bi mu mogao dati po njušci. Samo tučene tuče. Šuhova je jednom ošinuo.

Nazivaju ga »dežurni«, a kad malo bolje pogledaš — knez! S kuharima se druži.

Večeras, ili su sve brigade odjednom navalile, ili je trebalo dulje vremena da se zavede red, tek, na trijemu je velika gužva, a ureduju Šepavac, njegov pomoćnik i sam starješina blagovaonice. Bez čuvara se nekako snalaze, zvijeri.

Starješina je blagovaonice uhranjen gad, glava mu kao bundeva, metar širok u ramenima. Toliko je nabijen snagom da hoda kao na oprugama, kao da su mu noge, pa i ruke, sazdane od opruga. Nosi bijelu šubaru bez broja, nitko od slobodnih građana nema takve šubare. I nosi bundicu od janječeg krzna, i na njoj, na prsima, mali broj, kao poštanska marka — to je ustupak Volkovoju, a na leđima nema čak ni takvog broja. Starješina blagovaonice nikom se ne klanja, a svi ga se logoraši boje. Na tisuće života drži u svojoj ruci. Jednom su ga htjeli istući, ali su mu kuhari priskočili u pomoć, sve jedna njuška gora od druge.

Sad će biti muke ako je Sto četvrta već unutra — Šepavac poznaje svakog logoraša i neće nipošto pred starješinom blagovaonice pustiti nikog tko nije došao sa svojom brigadom, navlas će se praviti važan.

Ponekad se Šepavcu iza leđa prebace preko ograde na trijemu. I Šuhov je to već radio. Ali večeras, kad je tu starješina blagovaonice, ne možeš se prebaciti—dobio bi po leđima, pa bi se još morao odvući i do ambulante.

Brže, brže do trijema, ne bi li usred tih crnih jednakih kaputa u mraku doznao je li Sto četvrta još vani.

Ali baš su u tom času navalile, nagnule brigade (nemaš kud, uskoro će povećerje!) pa jurišaju kao na tvrđavu — osvojili su prvu, drugu, treću, četvrtu stepenicu i upali na trijem!

— Stani, majku ti tvoju! — dere se Šepavac izmahujući brezovačom na one prve. — Nazad da nekom ne razbijem njušku!

— Što smo mi tu krivi — deru se oni prednji — kad nas oni odostraga guraju!

Guraju ih, guraju, to je istina, oni odostraga, ali se ni ovi prednji suviše ne odupiru, misle da će ipak nekako upasti u blagovaonicu.

Tada Šepavac namjesti svoju batinu preko prsa, kao da je brklja spuštena, pa se iz sve snage zaleti na one prednje! Šepavčev pomoćnik, ona ulizica, također prihvati tu istu batinu, a ni sam starješina blagovaonice nije sraskida da uprlja ruke.

Pritisli su svom snagom, a snage imaju napretek, meso jedu — i odbiše navalu! Zbaciše one prednje odozgo na one iza njih, pa oni zadnji popadaše kao snoplje.

— Gade šepavi... da ti pas mater!... — dovikuju iz gomile, ali se skrivaju. Ostali su šutke popadali i šutke se brže-bolje pridižu, da ih

ne zgaze.

Stepenice su opet slobodne. Starješina blagovaonice malo se odmakao, a Šepavac stoji na najvišoj stepenici i poučava ih:

— U petorke se lijepo postrojite, tikvani jedni, koliko sam vam puta govorio?! Kad dođe vrijeme, pustit ću vas unutra.

Šuhov spazi pred samim stepenicama nešto nalik na glavu Senjke Kljovšina, pa se silno obraduje i poče se brže-bolje probijati laktovima prema njemu. Ali su leđa uz leđa zbijena — nema Šuhov snage da se probije između njih.

— Dvadeset sedma! — viče Šepavac. — Naprijed!

Potrči Dvadeset sedma uza stube pa brže-bolje na vrata. Za njom i drugi navališe na stepenice, guraju ih oni odostraga. I Šuhov pritišće iz petnih žila. Trijem se trese, a ona svjetiljka gore cvili.

— Opet, mrcine jedne? — bjesni Šepavac. Pa udara oko sebe batinom, nekog po plećima, nekog po leđima, pa ih gura, gura jedne na druge.

Ponovo je oslobodio stube.

Vidi Šuhov odozdo da se Pavlov popeo do Šepavca. On vodi ovdje brigadu, Tjurin neće da se miješa u ovu gužvu.

— Sto četvrta, u petorke, postroj s'! — viče Pavlo odozgo. —A vi se, prijatelji, odmaknite malo!

Vraga će se prijatelji odmaknuti!

— Ma pusti me da prođem, klipane! Ja sam iz Sto četvrte! — drmusa Šuhov nekog ispred sebe.

Ovaj bi ga rado pustio, ali su ga pritisli sa svih strana.

Njiše se gomila, guši se, ne bi li se dočepala čorbe. Čorbe na koju ima pravo.

Tada Šuhov pokuša drugačije — uhvati se s lijeve strane za ogradu, pa za stup na trijemu i — ostane visjeti u zraku, odvojen od zemlje. Nogama se odupro o nečija koljena, dobio udarac u slabine, opsovali mu mater dva-tri puta, ali se provukao — stao jednom nogom na rub najviše stepenice i čeka. Opaze ga njegovi i pruže mu ruku.

Odlazeći, starješina blagovaonice osvrne se s vrata i dobaci Šepavcu:

— Pusti još dvije brigade!

— Sto četvrta! — vikne Šepavac. — A kud ti, mrcino, guraš? — Pa raspali batinom po vrat jednoga koji nije bio iz njihove brigade.

— Sto četvrta! — viče Pavlo i propušta svoje.

— U-uh! — upade Šuhov u blagovaonicu. I ne čekajući da mu Pavlo kaže, poče tražiti slobodne pladnjeve.

U blagovaonici je kao i uvijek — para prodire u oblacima kroz vrata, za stolovima sjede zbijeni jedan do drugoga kao sjemenke u suncokretu, među stolovima se motaju, guraju, netko se probija kroz gužvu s punim pladnjem. Ali Šuhov se u toku godina na sve to navikao, ima oštro oko i vidi: Š-208 nosi na pladnju svega pet porcija, znači daje to posljednji pladanj u brigadi, inače bi bio pun.

Sustigne ga i odostraga mu šapne na uho:

—Ja sam, brate, na redu iza tebe!

— Ma eno tamo kod prozorčića već jedan čeka, njemu sam obećao...

— Tko mu je kriv što čeka, neka malo bolje pazi!

Sporazumješe se.

Onaj odnese pladanj do svog mjesta i isprazni ga,

Šuhov zgrabi pladanj, ali uto dotrči i ona komu je obećan, pa uhvati pladanj za drugi kraj, samo što je bio još slabiji od Šuhova. Šuhov ga gurne zajedno s pladnjem, tako da onaj odleti do stupa i ispusti pladanj iz ruku. Šuhov turi pladanj pod ruku i trkne do prozorčića kroz koji se izdaje jelo.

Pavlo stoji u redu pred prozorčićem, ne zna što će bez pladnjeva. Obraduje mu se.

— Ivane Denisoviču! — I odgurne pomoćnika brigade Dvadeset sedme što je stajao ispred njega. — Pusti me! Što tu badava stojiš? Ja imam poslužavnike!

A gle, i onaj mangup Gopčik nosi pladanj!

— Oni se tamo nešto zezaju — smije se Gopčik— a ja ga hapao!

Gopčik će danas-sutra biti dobar logoraš. Još jedno tri godine da uči i poraste, dogurat će u najmanju ruku do rezača kruha.

Taj drugi pladanj Pavlo zapovjedi da preuzme Jermolajev, kršan Sibirac (i on je dobio deset godina zato što je bio zarobljen). Gopčika poslaše da vidi koji će stol najprije biti slobodan. Šuhov ugura ugao svoga pladnja u prozorčić i čeka.

— Sto četvrta! — raportira Pavlo kroz prozorčić.

Prozorčića ima svega pet — tri opća za izdavanje jela, jedan za one koji su na specijalnoj ishrani (desetak čiraša i, zahvaljujući protekciji, cijelo knjigovodstvo) i još jedan za vraćanje posuda (za taj se prozorčić otimaju oni koji ližu tuđe porcije). Prozorčići nisu visoki — tek su nešto viši od pasa. Kroz njih se ne vide sami kuhari, nego samo njihove ruke i zaimače.

Ruke su kuharove bijele i odnjegovane, ali kosmate i snažne. Pravi pravcat boksač, a ne kuhar. Uzme olovku i tamo kod sebe na popisu, na zidu, pribilježi:

— Sto četvrta — dvadeset četiri porcije!

Doklatio se i Pantelejev u blagovaonicu. Ništa mu nije, kučkinom sinu.

Kuhar dohvati pozamašnu zaimaču, tako, od jedno tri litre, pa njome miješa li, miješa u posudi (posuda je pred njim netom natočena, gotovo do samog vrha, pa para samo suklja). Zatim dohvati zaimaču od tri četvrti litre pa poče njome grabiti, ali je ne puni do vrha.

— Jedna, dvije, tri, četiri...

Šuhov upamti koje su porcije napunjene dok sč još gustiš nije slegao na dno posude, a u kojima je čorba rijetka — sama vodurina. Poreda deset porcija na svoj pladanj i ponese ga. Gopčik mu maše od drugog reda stupova:

— Ovamo, Ivane Denišču, ovamo!

Nositi porcije nije mačji kašalj. Šuhov korača odmjerenim koracima, da se pladanj ne drma, istodobno mu jezik ne miruje:

— Ej, ti, H-902L. Čuvaj se, čiča!... Miči se puta, momče!

U takvoj stisci nije lako ni jednu porciju prenijeti a da se ništa ne prolije, a kamoli deset. Pa ipak, lagano položi pladanj na kraj stola što mu ga je oslobodio Gopčik, tako da se nije ni kap prolila. I još je pripazio da pladanj tako okrene da onom kutu pladnja uz koji će on sjesti budu dvije najgušće porcije.

I Jermolajev donese deset porcija. Gopčik otrči da s Pavlom donese još posljednje četiri porcije.

Kiljdigs je pak donio kruh na pladnju. Večeras dobivaju po radnom učinku — netko dvjesta, neko trista, a Šuhov čak četiristo grama!

Uzeo je za sebe četiristo grama, okrajak, i za Cezara dvjesta grama, od sredine.

Tada se počnu oko njih okupljati i ostali članovi brigade iz cijele blagovaonice — da podignu večeru, a svaki će kusati gdje stigne. Šuhov dijeli porcije, pamti koju je dao i pazi na svoj kut pladnja. U jednu gustu porciju spustio je žlicu — taje, dakle, njegova. Fetjukov je među prvima uzeo porciju i otišao — računajući da se u brigadi nema čemu nadati, i da će bolje biti da pronjuška po blagovaonici kao šakal, možda netko neće sve pojesti (ako tko ne pojede sve do kraja i odgurne porciju od sebe, na nju se okomljuju kao kopci, gdjekad i po nekoliko njih u isti mah.)

Prebrojio je Šuhov s Pavlom porcije, čini se da im se račun slaže. Šuhov odvoji za Andreja Prokofjeviča jednu od onih gustih, a Pavlo je izlije u usku njemačku porciju s poklopcem, koja se može pronijeti ispod kaputa, priljubljena uz prsa.

Vratiše pladnjeve. Pavlo je sjeo za svoju dvostruku porciju a Šuhov za svoje dvije porcije. I više među njima nema razgovora, nastadoše sveti trenuci.

Šuhov je skinuo kapu s glave i stavio je na koljena. Provjeri žlicom jednu porciju, provjeri drugu. Nije loše, ima i malo ribe. Općenito je čorba uvečer uvijek mnogo rjeđa nego ujutro — ujutro treba logoraša nahraniti da radi, a uvečer će ionako zaspati, neće skapati.

Prihvati se jela. Isprva je samo tekućinu pio, pio. Kad je toplina krenula i razlila mu se po tijelu — sva nutrina kao da mu je zatreperila ususret čorbi. Ala je dobro! Eto, to je taj kratki tren za koji logoraš živi.

Sad više Šuhovu nije ništa krivo — ni što mu je kazna duga, ni što je dan dug, ni što opet neće imati nedjelje. Sad misli — preživjet ćemo! Preživjet ćemo sve, dat će Bog da i ovo prođe!

Pošto je otpio vruću tekućinu iz jedne i iz druge porcije, prelio je, istresao jednu posudu u drugu, i čak je onu prvu sastrugao žlicom. Ovako je nekako mirniji, ne mora misliti na drugu porciju, ne mora je čuvati ni očima ni rukama.

Oslobodio je oči pa je zirnulo na porcije svojih susjeda. U lijevog je susjeda — sama voda. E što gadovi rade, logoraši logorašima, svoji svojima!

I počne Šuhov jesti kupus s ostatkom čorbe. U dvije porcije zapao gaje samo jedan krumpirić—i to u Cezarovoj porciji. Onako, osrednji krumpirić, smrznut, dabome, prilično tvrd i slatkast. Ribe gotovo da i nema, tek gdjekad promakne koji komadić golog kostura. Ali svaki komadić ribljeg kostura i peraja treba dobro prožvakati — isisati iz njih sok, koristan sok. Za sve to, naravno, treba vremena, ali Šuhovu se sad nikud ne žuri, danas je za njega blagdan — za ručak se domogao dviju porcija, pa i za večeru. Radi ovako nečega može i zaboraviti na ostale brige.

Osim da možda ipak ode do Letonca po duhan? Do jutra možda neće više biti duhana.

Večera Šuhov bez kruha — dvije porcije, pa još uz to kruh — to bi bilo malo previše, neka mu kruh za sutra ostane. Trbuh je crni nezahvalnik, staro dobro ne pamti, a sutra opet isto traži.

Bio je pri kraju jela i nije se mnogo obazirao na to tko sjedi oko njega, jer mu ništa više nije bilo potrebno — nije mu bilo do tuđega, jeo je svoje vlastito. Pa ipak je opazio kako se oslobodilo mjesto sučelice njemu i kako je na nj sjeo visok starac J-81. Šuhov je znao da je iz Šezdeset četvrte, a dok je čekao u repu za pakete, čuo je da je upravo Šezdeset četvrta išla danas na gradilište »Soc-gradića«, umjesto Sto četvrte, i da je cijeli dan na vjetrometini natezala bodljikavu žicu — podizala logor za samu sebe.

O tom je starcu Šuhov čuo da se i ne zna koliko je vremena proveo po logorima i zatvorima, sve otkako postoji sovjetska vlast, i da ga nijedna jedina amnestija nikad nije zahvatila, a čim bi mu isteklo deset godina i kazne, prisili bi mu još deset.

Sad ga je Šuhov izbliza promotrio. Među svim onim [pognutim logoraškim leđima njegova su se leđa isticala: uspravnošću, a za stolom se činilo kao da je još nešto i podmetnuo ispod sebe na klupu. Na goljoj glavi nije se [više imalo što šišati — sva mu je kosa poispadala od dobra života. Starčeve oči nisu zvjerale naokolo da vide što se zbiva u blagovaonici, nego su bile uprte u neku i nevidljivu točku iznad Šuhovljeve glave. Odmjerenim je pokretima jeo čorbu drvenom, napuklom žlicom, ali nije unosio glavu u porciju kao ostali, nego je visoko prinosio žlicu ustima. Ni jednog zuba nije imao ni gore [ni dolje — kruh su žvakale okoštale desni umjesto

zubi. [Premda mu je lice bilo iscrpljeno, nije se doimalo slabo i nezdravo, nego kao da je isklesano od tamnog kamena.

I po njegovim rukama, krupnim, ispucanim i crnim, moglo se vidjeti da mu nije bilo dano da za svih tih godina često sjedi u zapećku. Pa ipak, bilo je u njemu nešto duboko nepomirljivo — nije stavio svojih trista grama, kao ostali, na nečisti, ispolijevani stol, nego na čistu krpicu.

Međutim, Šuhov nije imao vremena da dugo promatra starca. Pošto je pojeo, oblizao žlicu i turio je u valjenku, nabio je kapu na glavu, ustao, uzeo sljedovanje kruha, svoje i Cezarovo, i izašao. Iz blagovaonice se izlazilo kroz jedan drugi trijem gdje su stajala druga dvojica dežurnih, kojima je jedini posao bio da podignu kukicu, puste ljude van i opet namaknu kukicu.

Izašao je Šuhov nabijena trbuha, zadovoljan sam sobom, pa odluči da ipak skokne do Letonca, iako je povećerje blizu. I ne odnijevši kruh u Devetu baraku, zagradi prema Sedmoj.

Mjesec je stajao visoko i kao izrezan na nebu čist, bijel. Bilo je potpuno vedro. Tek ponegdje, poneka zvijezda, od onih najsjajnijih. Ali pogotovo nije imao vremena da gleda u nebo. Jedino mu je bilo jasno da studen ne popušta. Netko od slobodnih građana čuo preko radija da se večeras očekuje minus trideset, a ujutro — i do četrdeset.

Odněkud izdaleka čuo je kako traktor brekće negdje u naselju, a od ceste je dopirao cvilež bagera. I od svakog para valjenaka, tko god po logoru hoda ili trčka, škripa po snijegu. Ali vjetra nije bilo.

Kupit će škiju po istoj cijeni kao i prije — rubalj čaša, iako na slobodi takva čaša stoji i po tri rublja, a neke sorte i više. U logoru su sve cijene posebne, ni na što nalik, zato što se ovdje ne smije držati novac, malo ga tko ima i vrlo je skup. Za rad u logoru ne plaćaju ni prebite pare (u Ust-lžmi Šuhov je dobivao bar trideset rubalja mjesečno). A ako rodbina komu pošalje novac poštom, taj mu novac vlasti ne daju nego ga samo upisuju na njegov račun. S tog računa može jedanput mjesečno u kantini kupiti toaletni sapun, pljesnive medenjake i cigarete »Prima«. Sviđala ti se roba ili ne sviđala, moraš je kupiti za onoliko novca koliko si zatražio od komandanta da ti odobri. Ne kupiš li — novac će ti svejedno propasti, otpisan je.

Šuhov je dolazio do novca samo od vlastite zarade — nekom sašije papuče od njegovih krpa — dva rublja, nekom pokrpa bluzu — cijena prema dogovoru.

Sedma baraka nije kao Deveta, nije podijeljena na dvije velike polovice. U Sedmoj baraci ima jedan dugački hodnik iz kojeg vode desetora vrata u sobe, a u svakoj je sobi po jedna brigada, nabijeno po sedam dvostrukih ležajeva na kat. Pa onda je tu još komorica za kible, i sobica baračnog starješine. U jednoj sobici spavaju slikari.

Ude Šuhov u sobu onog Letonca. Leži Letonac na donjem ležaju, digao noge uvis, na prečku, i sa susjedom nešto na letonskom klaprnja.

Sjedne Šuhov do njega. Dobar večer, veli. Dobar večer, veli onaj, ali noge ne spušta. Soba je malena, svi odmah načule uši — tko je došao, zašto? Obadvojica to znaju i zato Šuhov sjedi i oteže: pa onda, kako živite, pita. Pa dobro. Hladno je danas. Jest. Dočekao je Šuhov da ostali nastave svoje razgovore (prepiru se o korejskom ratu — hoće li izbiti svjetski rat ili neće, zato što su se Kinezi umiješali), pa se sagne prema Letoncu:

— Imaš li škije?

— Imam.

—Pokaži.

Letonac spusti noge s prečke, pridigne se i stane u prolazu. Tvrdica je taj Letonac, kad sipa duhan u čašu, uvijek strepi, boji se da ne dade slučajno za jednu cigaru više.

Pokaže Šuhovu duhankesu, raširi je.

Uzme Šuhov prstovet duhana na dlan i vidi da je isti onakav kao i prošli put, sivkastosmeđ, i isto onako rezan. Prinese ga nosu i pomiriše — isti je. Ipak reče:

— Kao da nije onaj isti!

— Isti je, isti! — naljuti se Letonac. — Nemati ja nikad druga sorta, uvijek ista.

— Pa dobro — složi se Šuhov — daj mi nabij jednu čašicu da zapalim. A možda ću uzeti još jednu. Rekao je nabij zato što Letonac svagda samo naspe duhan u čašu.

Izvuče Letonac ispod jastuka još jednu duhankesu, okrugliju od one prve, a iz ormarića čašu. Čaša je od plastike, ali ju je Šuhov već izmjerio, iste je veličine kao i staklena.

Sipa.

— Daj malo pritisni, pritisni! — Šuhov mu sam pritišće prstom.

— I sam znati! — ljutito odmiče Letonac čašu i pritišće duhan, ali nježnije. I opet sipa.

Šuhov je dotle raskopčao bluzu i napipao iznutra, u vatelinskoj podstavi, papirić koji je jedino on znao napipati. I gurkajući ga objema rukama po vatelinu, potjera ga malo-pomalo spram jedne rupice probušene na sasvim drugoj strani i ovlaš zašivene dvostrukim koncem. Dotjeravši do rupice, otkine noktima konac i presavije papirić još jednom po dužini (a već je bio jedanput uzduž presavijen) i izvadi ga kroz rupicu. Novčanica od dva rublja. Stara, ne šušti.

A u sobi viču:

— Sažalit će se baš nad vama brkati čiča! On ni rođenom bratu ne vjeruje, pa da vjeruje vama šušama!

Dobro je u ovakvom logoru što možeš lajati do mile volje. U Ust-lžmi, ako si samo pisnuo da na slobodi nema šibica, odmah bi te zgrabili i prisiliti još deset godina. A ovdje možeš s gornjeg ležaja vikati što god hoćeš, cinkeri te neće otkucati, operativci su digli ruke.

Samo nemaš ovdje kad nadugo i naširoko raspredati...

— E, slabo ti to nabijaš — potuži se Šuhov.

— Ma evo ti, na! — pridometne onaj još jedan prstovet odozgo.

Šuhov izvadi iz unutarnjeg džepa svoju duhankesu i istrese u nju škiju iz čaše.

— Dobro — odluči, ne želeći da prvu slatku cigaretu popuši na brzinu. — Nabij mi još jednu!

Nakon još jedne kratke prepirke, istrese i drugu čašu u duhankesu, daje Letoncu dva rublja, klimne mu glavom i ode.

Čim je izišao, zaputi se trkom u svoju baraku, da stigne prije nego što se vrati Cezar s paketom.

Ali Cezar je već sjedio na svom donjem ležaju i pario oči na sadržaju paketa. Sve što je dobio bilo je izloženo na njegovu ležaju i ormariću, samo je Šuhovljev ležaj priječio svjetlu da izravno pada na sve to, pa se slabo vidjelo.

Šuhov se sagne i zađe između kapetanova i Cezarova ležaja, te ispruži ruku s večernjim sljedovanjem kruha.

— Evo vam kruh, Cezare Markoviču.

Nije rekao: »A, podigli ste paket?« jer bi ga time podsjetio da je on stajao umjesto njega u redu i da sad ima pravo na svoj dio. Ionako je znao da ima pravo. Ali ni nakon osam godina prisilnog rada nije postao šakal — i što je vrijeme više odmicalo, to je bio čvršći u svom stavu.

Ipak, nije mogao zapovijedati očima. Oči, logoraške jastrebinje oči kliznuše, preletješe u hipu po stvarima razmještenima po Cezarovu ležaju i ormariću i, premda papir nije bio do kraja razmotan, a neke su vrećice bile još i zavezane — tim je hitrim pogledom, i njuhom koji je potvrdio viđeno, Šuhov i nehotice razabrao da je Cezar dobio kobasicu, malo kondenziranog mlijeka, debelu dimljenu ribu, slanine, dvije vrste keksa koji različito mirišu, oko dva kilograma šećera u kocki i još, čini se, malo maslaca, cigareta, duhana za lulu i još koječega drugog.

Sve je to shvatio u onom trenutku dok je govorio:

— Evo vam kruh, Cezare Markoviču.

A Cezar, uzbuđen, razbarušen, upravo pijan (svaki je od njih takav kad primi paket sa živežnim namirnicama), odmahne samo rukom:

— Zadrži ga, Ivane Denisiču!

Čorba i još dvjesta grama kruha — to je bila kompletna večera i, naravno, dovoljan dio za Šuhova od Cezarova paketa.

I Šuhov istog časa, naprečac, odbaci svaku pomisao da očekuje još nešto od poslastica što ih je Cezar izložio pred sobom. Nema ničeg goreg nego kad trbuhu pustiš na volju, i to još uludo.

Eto, sad ima četiristo grama kruha, i ovih dvjesta, i još u slamarici najmanje dvjesta. To je dovoljno. Dvjesta će sad smazati, sutra ujutro slistit će petsto pedeset, a četiristo će ponijeti sobom na rad — kud ćeš bolje! A onaj kruh u slamarici neka još malo leži. Dobro je što je uspio da ga ušije — nekom su u Sedamdeset petoj digli kruh iz ormarića, i sad se može žaliti Vrhovnom sovjetu!

Neki ovako misle — primalac paketa, to ti je kao puna vreća, grabi od njega koliko možeš! Kad malo bolje pogledaš, kako došlo, tako prošlo! Događa se da, očekujući paket, i primaoci gledaju kako da zarade još koju porciju kaše. I da užicaju koji dim. A kako ne bi dao brigadiru čuvaru, pa i paketaru? Inače će ti drugi put zametnuti paket, i tjedan dana neće te biti na popisu. Pa magazioneru koji čuva svima paket komu se predaju sve živežne namirnice, komu će i

Cezar sutra, prije odlaska na rad, odnijeti svu svoju hranu u vrećici (i zbog lopova, i zbog pretresa, pa i uprava tako zahtijeva), ako tog magazionera dobro ne obdariš, još više će ti sam otkinuti, mrvicu po mrvicu. Povazdan tamo sjedi, štakor jedan, zatvoren s tuđom hranom, i kako ga možeš kontrolirati? Pa onda drugima za kojekakve usluge, kao sad Šuhovu! Pa onome u parnoj kupelji da ti da pristojno rublje, nije bogzna što, ali moraš mu dati! Pa brijaču za onaj papirić kojim se služi (to jest britvu briše papirom, a ne o tvoje golo koljeno), nije mnogo ali moraš mu dati tri-četiri cigarete. Pa za Kulturno-prosvjetnu sekciju, da ti posebno sortiraju pisma, da se ne zagube! Pa ako hoćeš da zabušavaš jedan dan, da se malo izležavaš u logoru, moraš doktoru nešto odnijeti. A kako da ne daš susjedu s kojim dijeliš ormarić, kao što ga Cezar dijeli s kapetanom? Taj ti broji svaki zalogaj, pa ako i nemaš srca, popustit ćeš, dat ćeš mu.

Neka zavidi onaj komu je svaki komad u tuđoj ruci veći, Šuhov zna što je život i ne brusi zube na tuđe dobro.

U međuvremenu se izuo, popeo na svoj ležaj, izvukao iz rukavice onaj komadić metala, razgledao ga i odlučio da sutra potraži kakav dobar kamen, pa da na tom kamenu izbrusi od metala postolarski nož. Za jedno četiri dana, ako bude brusio i ujutro i navečer, može napraviti lijep nož, s izvijenom oštrom oštricom.

Dotle, čak i do sutra, treba sakriti ovu pilicu. Zatjerati je u ležaj, pod poprečnu letvu. I dok još nema dolje kapetana, da mu ne natruni na lice, Šuhov pridigne pri uzglavlju svoju tešku slamaricu, koja nije nabijena strugotinama nego piljevinom, i pozabavi se skrivanjem pilice.

Vidjeli su to njegovi susjedi na gornjim ležajevima — Baptist Aljoška, i s druge strane prolaza — ona dva pobratima Estonca. Ali njih se Šuhov ne boji.

Kroz baraku prođe Fetjukov, jecajući. Pogrbljen. Oko usta mu razmazana krv. Opet je izvukao batine zbog tuđih porcija. Nikog ne gledajući i ne skrivajući suze, prođe pored cijele brigade, pope se na svoj ležaj i zari glavu u slamaricu.

Kad malo bolje promisliš, dođe ti ga i žao. Taj neće dočekati kraj kazne. Ne zna se postaviti.

Uto dođe i kapetan, raspoložen, donio je sa sobom u lončiću posebno skuhan čaj. U baraci stoje dvije bačve s čajem, ali kakav je to čaj! Samo što je topao i obojen, inače je obična vodurina, i zaudara na bačvu — na popareno drvo i trulež. To je čaj za raj. E, ali Bujnovski je dobio od Cezara pravog čaja, bacio ga u lončić i odjurio po vrelu vodu. Sja od zadovoljstva i sjeda dolje, za svoj ormarić.

— Umalo što nisam prste opekao na vreloj vodi! — hvali se.

Tamo dolje Cezar je razmotao komad papira pa slaže na njega ovo i ono. Šuhov spusti slamaricu da ne gleda, da se ne nadražuje. Međutim, opet ne mogu tamo ništa bez njega — osovio se Cezar na noge u prolazu i oči mu došle upravo u visinu Šuhovljevih očiju, pa sve trepće:

— Denisiću! Ovaj... Daj mi deset dana!

To znači da mu daje onaj rasklopni nožić. Ima Šuhov i takav nož, drži ga također skrivena u ležaju. Nožić je manji od prsta kad ga saviješ u srednjem zglobu, ali reže, vrag ga odnio, slaninu debelu pet prstiju. Sam je Šuhov napravio, izbrusio taj nožić, i sam ga oštiri.

Potraži nož, izvuče ga i daje. Cezar klimne glavom i nestane opet dolje.

Eto, i nož služi zaradi. Ako ti ga nađu, ne gine ti samica. Samo onaj tko nema ni trunka savjesti može biti ovakav: daj nam, veli, nožić da izrežemo kobasicu, a tebi — klinac!

Opet je Šuhov nečim zadužio Cezara.

Pošto je sredio sve s kruhom i noževima, Šuhov se maši za duhankesu. Najprije izvadi iz nje prstohvat duhana, upravo onoliko koliko je bio uzajmio, i pruži ga iznad prolaza Estoncu — evo ti, hvala.

Estonac razvuče usne, kao da se nacerio, i dobaci nešto svom susjedu i pobratimu, pa od tog duhana smotaše cigaretu — da baš vide kakav je taj Šuhovljev duhan.

Nije ništa gori od vašeg, kušajte samo, u slast vam bilo! Šuhov bi i sam kušao, ali nekakav sat u njemu govori mu da samo što nije stigla kontrola. Sad je upravo ono vrijeme kad čuvari njuškaju po barakama. Da bi se pušilo, trebalo bi izaći u hodnik, a Šuhovu je tu gore, na ležaju, nekako toplije. U baraci nije inače toplo, strop je i dalje posut injem.

Sve je to Šuhov obavljao i pomalo otkidao od onog komada kruha od dvjesta grama, slušajući i nehotice kako dolje ispod njega razgovaraju kapetan i Cezar i srču čaj.

— Jedite samo, kapetane, jedite, nemojte se obučavati! Uzmite malo od ove dimljene ribe. Uzmite kobasice.

— Hvala, uzet ću.

— Namažite si kruh maslacem! Ovo vam je pravi moskovski kruh!

— Joj, joj, čovjek naprosto ne vjeruje da negdje još peku ovakve štruće. Ovo me iznenadno obilje, znate, podsjetilo na jednu zgodu. Bilo vam je to li Sevastopolju, uoči sastanka na Jalti. Grad je apsolutno gladovao, a trebalo ga je pokazati američkom admiralu. I tako su specijalno radi njega napravili dućan pun živežnih namirnica, ali su ga trebali otvoriti tek kad nas ugledaju da dolazimo, da se ne bi stanovnici nabili u njega. Pa ipak je za jednu minutu dućan bio, tako reći, krcat. I čega vam sve tamo nije bilo! Ljudi viču: »Putar gledaj, putar! Bijeli kruh!«

Iako se u njihovoj polovici barake sve orilo iz dvjesta grla, Šuhovu se učinilo da čuje zveket udaraca o tračnicu.

Ali nitko drugi nije čuo. I još je nešto opazio Šuhov — da je u baraku ušao čuvar. Prćonosić, sasvim malen momak, rumen u licu. Držao je u ruci papir — po tome i po njegovu držanju vidjelo se da nije došao loviti pušaće niti dizati ljude radi kontrole, nego da nekog traži.

Prćonosić pogleda u papir i upita:

— Gdje je tu Sto četvrta?

— Ovdje — odgovoriše mu. Estonci sakriše cigaretu i rastjeraše dim.

— A gdje je brigadir?

— A što? — priupita Tjurin sa svog ležaja. Noge jedva da spusti na pod.

— Jesu li napisali izjave oni kojima je rećeno?

— Pišu! — odlučno će Tjurin.

— Već su trebali predati.

— Kod mene su vam ljudi slabo pismeni, ne ide to tako lako. (To on misli na Cezara i kapetana. Ali sila je brigadir, nikad ne ostane nikom dužan.) Nema držala, nema tinte.

— Treba nabaviti.

— Kad oduzimaju!

— Pazi malo, brigadiru, ako ne skratiš, i tebe ću strpati u zatvor! — blago mu priprijeti Prćonosić.

— Do sutra ujutro prije radnog stroja da izjave budu u nadgledničkoj sobi! I naredi im da se sva lićna odjeća preda u magazin lićnih stvari. Je l' jasno?

— Jasno.

(»Dobro je prošao kapetan!« — pomisli Šuhov. A sam kapetan ništa ne ćuje, kesi se kušajući kobasicu.)

— A sa-ada — nastavi ćuvar — je li kod tebe Š-311?

— Morao bih pogledati u popis — promrsi brigadir.

— Tko bi popamtio sve te vražje brojeve? (Odugovlaći brigadir, htio bi Bujnovskog spasiti da bar ne provede ovu noć u zatvoru, da nekako dogura do večernje kontrole.)

— Je l' tu Bujanovski?

— A? Ovdje! — odazove se kapetan iz zaklona ispod Šuhovljeva ležaja.

Tako je to, hitra uš uvijek prva naleti na ćešalj.

— Ti si to? Da, tako je, Š-311. Spremaj se!

— Kamo?

— Znaš i sam.

Kapetan samo uzdahne i hrakne. Zacijelo mu je lakše bilo po mrkloj noći izvesti na uzburkano more eskadru torpiljarki, nego sad prekinuti prijateljski razgovor i otići u ledenu samicu. — A na koliko dana? — priupita klonulim glasom.

— Deset. No, hajde, hajde, malo brže! U taj mah povikaše dežurni:

— Kontrola! Kontrola! Izlazi na kontrolu!

To znaći da je ćuvar koji je poslan u kontrolu već stigao u baraku.

Osvrne se kapetan — da li da uzme kaput? Ionako će mu ga tamo oduzeti i ostaviti samo bluzu. Najbolje da ide ovakav kakav jest. Ponadao se bio da ga je Volkovoj zaboravio (ali taj nikad ništa ne zaboravlja), pa se nije ni pripremio, nije ćak ni duhan sakrio u bluzu. A da nosi ovako — nema smisla, na pretresu bi mu odmah oduzeli.

Ipak mu je, dok je nabijao kapu na glavu, Cezar tutnuo u ruku nekoliko cigareta.

— E pa, do vićenja, braćo — zbunjeno klimne kapetan glavom Sto ćetvrtoj i pode za ćuvarom.

Doviknuše mu više glasova, netko — drži se, netko — ne daj se, ali što da mu kažu? Bili su i oni u samici, zna Sto četvrta da su zidovi tamo kameni, pod betonski, da prozora uopće nema, da peć lože samo da se otopi led sa zidova i da se pretvori u lokve na podu. Spavaš na golim daskama, ako možeš ležati od cvokotanja zubi, kruha dobiješ trista grama na dan, a čorbu samo trećeg, šestog i devetog dana.

Deset dana! Deset dana ovdašnje samice, ako ih odležiš bez ikakvih olakšica i do kraja, to znači izgubiti zdravlje do kraja života. Tuberkuloza, a iz bolnice se više nećeš izvući.

Oni koji su odležali po petnaest dana — ti su već pod crnom zemljom.

Dok god si u baraci, budi sretan i pazi da ne nastradaš!

— Ajde, da ste svi vani dok izbrojim do tri! — više baračni starješina. —Tko do tri ne izađe, zapisat ću mu broj i predati ga na raport!

Starješina je nitkov nad nitkovima. Jer, evo, drže ga zajedno s nama zatvorenog u baraci cijelu noć, a ponaša se kao vlast, nikog se ne boji. Naprotiv, svi se njega boje. Nekog preda čuvarima, a nekog i sam zvizne po njušci. Računa se da je invalid zato što je u tučnjavi ostao bez jednog prsta, a njuška mu je kao u pravog razbojnika. Pa i jest razbojnik, kažnjen je kao kriminalac, ali su mu, među ostalim članovima, prisili i član pedeset osmi, stav četrnaesti, pa je tako i dospio u ovaj logor.

I zaista se lako može dogoditi da te zapiše i preda na raport — i eto ti dva dana samice s izlaskom na rad. Polagano su se vukli prema vratima kad odjednom navališe, nagruše, s gornjih ležajeva skaču kao medvjedi i svi se guraju na uska vrata.

Držeći u ruci već smotanu, davno priželjkivanu cigaretu, Šuhov spretno skoči na pod, turi noge u valjenke i već htjede poći kad se smili nad Cezarom. Nije ga htio još više zaduživati, nego ga je od srca požalio — mnogo on, taj Cezar, drži do sebe, a nema pojma o životu. Kad je dobio paket, nije se smio onoliko topiti nad njim, nego ga je trebao što prije odnijeti u magazin na čuvanje. Nije morao odmah jesti. I što će sad s tim paketom? Da nosi sa sobom cijelu vreću na kontrolu, bit će smijurije, smijat će mu se pet stotina ljudi. A da ostavi ovdje, u zao čas, zdipit će mu ga onaj tko se prvi vrati s

kontrole u baraku. (U Ust-Ižmi bili su još nemilosrdniji zakoni — tamo su pri povratku s rada kriminalci bili uvijek prvi, pa dok posljednji uđu u baraku, njihovi su ormarići već bili ispražnjeni.)

Vidi Šuhov da se Cezar ušeptrljao, drž-ne daj, ali već je kasno. Tura kobasicu i slaninu pod pazuh, da bar s njima izađe na kontrolu, da bar njih spasi.

Sažali se Šuhov pa ga podučiti:

— Ostani, Cezare Markoviču, zadnji, pritaji se ovdje u mraku dok svi ne izađu. I tek kad čuvar bude s dežurnima obilazio ležajeve i zavirivao u zakutke, tek onda izađi. I reci da si bolestan! A ja ću prvi izaći i prvi se vratiti. Eto, tako ...

I otrči.

Isprva se Šuhov žustro probijao (iako je smotanu cigaretu svejednako držao u šaci). U hodniku, koji je bio zajednički za obje polovice barake, i u trijemu nitko se više nije gurao, lukava je raja, pribili se uza zidove u dva reda slijeva i zdesna — i ostavili samo prolaz u sredini za jednog čovjeka — neka izlazi na studen tko je toliko glup, nama je i ovako dobro. Ionako smo cijeli dan bili na studeni, pa zašto da se još deset minuta nepotrebno smrzavamo? Nema tu takvih budala. Crkni ti danas, ja ću sutra!

Inače se i Šuhov isto tako pribija uza zid. Ali sad izlazi širokim korakom i još se cereka:

— Šta ste se uplašili, mamine maze? Zar niste još vidjeli sibirski mraz? Izlazi da se ogriješ na vučjem suncu! Daj, čiča, da pripalim!

Pripali u trijemu i izađe na stepenice. »Vučjim suncem« nazivaju u šali u Šuhovljevu kraju katkad mjesec.

Visoko se mjesec ispeo! Još toliko pa će bit na najvišoj točci. Nebo je bijelo, samo malo zelenkasto, a zvijezde sjajne ali rijetke. Ljeska se bijeli snijeg, zidovi barake također se bijele, pa svjetiljke slabašno svijetle.

Eno, kod one barake sve je gušća crna gomila — izlaze logoraši da se postroje. Eno, i kod one! I od barake do barake ne dopire toliko žamor koliko škripa snijega.

Petorica su sišla niza stube i okrenula se licem prema vratima, a za njima još trojica. Toj trojici u drugoj petorci pridruži se Šuhov. Prožvakavši malo kruha, pa još s cigaretom u zubima, može se i

ovdje stajati. Dobar je duhan, nije ga Letonac prevario — i jak je i mirišljiv.

Malo-pomalo ispadaju i drugi kroz vrata, pa iza Šuhova stoje već dvije-tri petorke. Sad one koji su izašli obuzima bijes — što se sad oni gadovi guze u hodniku, što ne izlaze? Nego, hajde, smrzavaj se zbog njih!

Nitko od logoraša nikad ne vidi sat, a i što će im? Logoraš treba jedino da zna — hoće li skoro ustajanje? koliko ima do odlaska na rad? do ručka? do večerja?

Ipak, kažu da je večernje prebrojavanje u devet sati. Samo što nikad ne završi u devet, petljaju nešto i po dva, pa i po tri puta. Prije deset ne možeš zaspati. A u pet je, vele, ustajanje. Nije čudo što je Moldavac danas zaspao prije prekida rada. Gdje se logoraš ogrije, tu odmah i zaspi. Za tjedan dana nakupi se toliko te neispavanosti da u nedjelju, ako ih ne potjeraju na rad, cijele barake spavaju mrtvačkim snom.

E, nagrnuli su, nagrnuli logoraši niza stube! To ih baračni starješina i čuvar udaraju nogom u tur! Tako im i treba, beštijama!

— Što je? — dovikuju im oni iz prvih redova.

— Špekulirate, gadovi? Prodajete zjake? Da ste prije izašli, već bi bilo sve gotovo.

Istjerali su cijelu baraku napolje. U baraci ima četiristo ljudi — to je osamdeset petorki. Postrojili se svi u kolonu, na početku strogo po petorica, a na kraju — kako koji.

— Postrojite se, vi tamo! — dere se baračni starješina sa stepenica.

Ali hoćeš klinac, ne postrojavaju se, vrag ih odnio! Izađe na vrata i Cezar, poguren kao bolestan, a za njim dva dežurna iz druge polovice barake, dvojica iz prve i još jedan šepavac. Ova petorica stadoše naprijed, tako da je Šuhov sad bio u trećoj petorci. A Cezara otjeraše na kraj stroja.

I čuvar izađe na stepenice.

— U petorke, postroj s'! — viče onima na kraju, a glasina mu snažna kao u bika.

— U petorke, postroj s'! — dere se baračni starješina, a glasina mu još snažnija.

Ne postrojavaju se, majku im njihovu!

Sjuri se starješina sa stepenica, pa odjuri vičući onamo, pa ožeži po leđima!

Ali pazi koga će udariti. Samo one mirnije udara.

Postrojiše se. Starješina se vrati pa zapovijeda zajedno s čuvarom:
— Prva! Druga! Treća!...

Kako koju petorku prebroje — trk u baraku! Za danas smo gotovi s vlastima!

Jest, klinac, kad ne bi bilo ponovnog prebrojavanja. Ti gotovani, te glavonje, broje slabije od ijednog čobanina — čobanin je doduše nepismen, ali kad goni stado, zna jesu li mu sve ovce na broju. Ovi su prošli obuku, a ništa ne znaju.

Zimus nije u ovom logoru uopće bilo sušionica, i svu su obuću ostavljali preko noći u baraci, pa su ih i po dvaput, i po triput, pa i četiri puta tjerali van na prebrojavanje. Nisu se više ni oblačili, nego su izlazili onako, umotani u pokrivače. Ove godine izgradili su sušionice, ne za sve, tako da svaka brigada dolazi svakog trećeg dana na red da suši valjenke. Zato ih sad po drugi put prebrojavaju u baraci — tjeraju ih iz jedne polovice u drugu.

Šuhov nije doduše utrčao prvi u baraku, ali je držao onoga prvoga na oku. Dotrčao je do Cezarova ležaja i sjeo. Izuo je valjenke, popeo se na jedan ležaj blizu peći i odatle stavio valjenke na peć. Tu vrijedi pravilo — tko je prvi, njegova djevojka. Pa otrči natrag do Cezarova ležaja. Sjedne podvijenih nogu i jednim okom gleda da tkogod ne drmne Cezarovu vrećicu ispod uzglavlja, a drugim da mu oni koji jurišaju na peć sruše valjenke.

— Ej! — morao je i podviknuti. — Ti! Riđi! A što će biti ako ti dam valjenkom po gubici? Svoje metni, ali tuđe ne diraj!

Upadaju li, upadaju logoraši u baraku. Netko iz Dvadesete viče:

— Predaj valjenke!

Sad će njih s valjenkama pustiti iz barake, pa će baraku zaključati. A onda će oni, kad se vrate, moljakati:

— Druže komandiru! Pustite nas u baraku!

A čuvari će se sastati u upravnoj zgradi da provjere svoje knjigovodstvo što ga vode na pločicama, da ustanove je li tko pobjegao ili su svi na broju.

Međutim, Šuhova se to danas ne tiče. Evo, Cezar se vraća poguren između ležajeva. — Hvala ti, Ivane Denisiču!

Šuhov mu klimne glavom i pope se na svoj ležaj hitro kao vjeverica. Sad još može pojesti do kraja onih dvjesta grama kruha, može popuštiti još jednu cigaretu, a može i spavati.

Ali nakon dobrog dana tako je raspoložen da mu se baš i ne spava.

Lako mu je prostrijeti postelju — svuče crni pokrivač sa slamarice, legne na slamaricu (na plahti nije spavao valjda od četrdeset prve, otkako je otišao od kuće; sad mu je čak čudno što se žene bakću tim plahtama, samo nepotrebno pranje), glavu položi na jastuk ispunjen strugotinama, noge turi u bluzu, a na pokrivač još stavi kaput, i...

— Hvala ti, Bože, prošao je još jedan dan!

Hvala Bogu što ne spava u samici, ovdje se još nekako može.

Šuhov se okrenuo licem prozoru, a Aljoška leži do njega, odvojen daskom, samo što mu je glava na suprotnoj strani, da vidi čitati pri svjetlu od žarulje. Opet čita Evanđelje.

Žarulja nije daleko od njih, može se čitati, pa čak i šiti.

Čuo je Aljoška kako je Šuhov naglas zahvalio Bogu pa mu se okrene:

— Eto vidite, Ivane Denisoviču, kako vam se duša sama otima da se moli Bogu. Zašto joj onda ne date na volju?

Zirne Šuhov na Aljošku. A Aljoški oči gore kao dvije svijeće. Uzdahne Šuhov.

— Zato, Aljoška, što su ti te molitve k'o i žalbe, ili ne dođu tamo gdje treba, ili — »žalba se odbija«.

Ispred upravne zgrade stoje četiri takva sandučića, zapečaćena, koje ovlašteni službenik otvara jedanput mjesečno. Mnogi ubacuju molbe i žalbe u te sandučiće. Čekaju, broje dane — još dva mjeseca, još mjesec dana, pa će stići odgovor.

A odgovora nema. Ili: »Odbija se«

— To vam je zato, Ivane Denisiču, što ste se molili malo, slabo, što se niste molili usrdno, eto zato vam molitve nisu bile uslišane. U molitvi morate biti uporni! Ako budete vjerovali pa kažete planini — pomakni se! — i ona će se pomaknuti.

Podsmjehne se Šuhov i smota još jednu cigaretu. Estonac mu je pripali.

— Okani se, Aljoška, pustih priča! Nisam ja nikad vidio da planine hodaju. Da ti pravo kažem, nisam uopće vidio planine. A kad se ono

na Kavkazu molio cijeli taj vaš baptistički klub, je li bar jedna prohodala?

I to su ti nesretnici — samo su se Bogu molili komu su smetali? Svima su im odreda opalili po dvadeset pet godina. Zato što je sad takvo vrijeme — svima ista mjera, dvadeset pet godina.

— Pa nismo se mi za to molili, Denišču—uvjerava ga Aljoška i premjesti se sa svojim Evanđeljem bliže Šuhovu, unoseći mu se u lice — Gospod nam je zavjetovao da se, od svega zemaljskog i prolaznog, molimo samo za kruh svagdanji: »Kruh naš svagdašnji daj nam danas!«

— Za sljedovanje, dakle? — priupita ga Šuhov.

Ali Aljoška tjera dalje svoje, nagovara ga više očima nego riječima, čak ga i po ruci miluje, gladi:

— Ivane Denišču! Ne smijemo se moliti da nam pošalju paket ili da dobijemo porciju čorbe više. Što je ljudima visoko, to je Bogu nisko! Moliti se treba za duhovne vrijednosti, da nam Bog ukloni iz srca nataloženo zlo...

— Čuj, radije ti mene saslušaj! Mi u Polomnji imamo popa...

— Nemojte vi sad o vašem popu! — zamoli ga Aljoška, čak se i namršti od bola.

—Ma svejedno, slušaj što ću ti reći.—Šuhov se nalakti. — U Polomnji, u našoj parohiji, nema ti bogatijeg čovjeka od popa. Kad, recimo, treba nekom podići krov na kući, onda računamo ljudima po trideset pet rubalja na dan, a popu — stotinu. A on ni da okom trepne. On ti, taj pop u Polomnji, trima ženama u tri grada plaća alimentaciju, a s četvrtom živi u zajednici. I oblasni mu arhijerej jede iz ruke, jer ga naš popa dobro podmazuje. Sve druge popove koje mu pošalju brzo otjera, neće ni s kim ništa da dijeli...

— Što mi sad tu pričate o popu? Pravoslavna je crkva odstupila od Evanđelja. Njih ne hapse, ili ih osude samo na pet godina, zato što im vjera nije čvrsta.

Šuhov je, pušeći, mirno gledao kako se Aljoška uzrujava.

—Aljoša — skloni mu on ruku i puhne baptistu dim u lice. — Nisam ja protiv Boga, da se razumijemo. Ja drage volje vjerujem u Boga. Samo znaš što, ne vjerujem ti ja u raj i pakao. Zašto nas svi vi smatrate budalama pa nam obećavate raj i pakao? Eto, to mi se kod vas ne sviđa.

Šuhov legne ponovo na leđa i oprezno otrese pepeo iza glave, između ležaja i prozora, da ne progori kapetanu stvari. Zamislio se i ne čuje više što sve blebeće Aljoša.

— Uopće—zaključio on — koliko se god molio, neće ti nitko smanjiti kaznu. Odrobijati ćeš svoje do kraja.

— Ali za to se i ne smije moliti! — zgrozi se Aljoška.

— Što će ti sloboda? Na slobodi će ti i ono malo vjere što ti je ostalo zarasti u korov! Budi sretan što si na robiji!

Ovdje bar imaš vremena razmišljati o duši! Znaš kako je rekao apostol Pavao: »Zašto plačete i mekšate mi srce? Ja sam spreman ne samo biti svezan nego i umrijeti u Jeruzalemu za ime Gospodina Isusa!«

Šuhov šutke gleda u strop. Više nije ni sam načisto želio li da izađe na slobodu ili ne želi. Iz početka je i te kako želio i svake je večeri računao koliko je izdržao dana kazne, koliko mu je još dana ostalo. A onda mu je to dojadilo. Zatim mu je počelo svitati da ga ionako neće pustiti kući, da će ga otjerati u progonstvo. A gdje će mu biti bolje — ovdje ili ondje — to se ne zna.

Samo bi nešto zamolio Boga — da ga puste kući.

Ali kući ga neće pustiti...

Ne laže Aljoška, vidiš mu i po glasu i po očima da je sretan što je na robiji.

— Vidiš, Aljoška — objasni mu Šuhov — kod tebe se to nekako zgodno poklopilo, Krist ti zapovjedio da robijaš, i ti sad robijaš za Krista. Zašto ja robijam? Zar zato što četrdeset prve nismo bili spremni za rat, je li zato? A što sam ja imao s tim?

— Izgleda da neće biti drugog prebrojavanja... — progundala Kiljdigs sa svog ležaja.

— Da-a! — potvrdi Šuhov. — To bi trebalo zapisati zlatnim slovima, da nema drugog prebrojavanja. — Pa zijevne: — Možemo dakle spavati.

Baš tada se u prithloj, stišanoj baraci razlegne štropot zasuna na vanjskim vratima. Iz hodnika utrčase dvojica, oni koji su nosili valjenke, i viknuše:

— Drugo prebrojavanje!

Za njima se odmah javi i čuvar.

— Svi u drugu polovicu!

Neki su već bili pozaspali. Progundāše, uskomešāše se, turaju noge u valjenke (malo tko spava samo u dugim gaćama, gotovo su svi u vatiranim hlačama — bez njih bi se smrznuli pod tankim pokrivačem).

— Uh, prokleti bili! — opsuje Šuhov. Ali ne ljuti se mnogo jer još nije bio zaspao.

Cezar pruži ruku gore i doda mu dva keksa, dvije kockice šećera i komadić kobasice.

— Hvala vam, Cezare Markoviču — nagne se Šuhov nad prolaz. — Nego, dajte mi tu vašu vrećicu da je sakrijem ovdje gore, za svaki slučaj. (Nitko ne može na brzinu tu gore nešto zdipiti. A i tko bi kod Šuhova nešto tražio?)

Cezar preda Šuhovu svoju bijelu zavezanu vrećicu. Šuhov je strpa pod slamaricu i pričekā još malo da ih što više izađe kako ne bi dugo u hodniku stajao bos. Ali se čuvar obrecne na nj:

— Ajde ti tamo, u kutu!

I Šuhov lako skoči bos na pod (valjenke su mu s obojcima već tako lijepo stajale na peći da mu ih je bilo žao skidati!). Koliko je samo drugima sašio papuča, a sebi nikad. Ali navikao je već, neće ovo dugo potrajati.

I papuče im oduzimaju ako ih po danu kod koga nadu.

U brigadama što su predale valjenke na sušenje — blago onima koji su u papučama, drugi su samo u podvezanim obojcima ili su bos.

— Ajde! Ajde! — urla čuvar.

— Kunjate, mrcine? — tu je i baračni starješina.

Sve ih otjeraše u drugu polovicu barake, a posljednje u hodnik. Šuhov je stao u hodniku uza zid, blizu komorice za kiblu. Pod je vlažan, a iz trijema se uvlači leden zrak.

Sve su ih istjerali — ali su čuvar i baračni starješina još jedanput otišli da vide nije li se tko sakrio, nije li se tko zavukao u koji zakutak pa spava. Jer, ako tko nedostaje, ne valja, ako ih izbroje više nego što ih ima — opet ne valja, opet moraju iznova brojiti. Obišli su sve redom i vratili se.

Jedan, dva, tri, četiri... sad ih već brže, po jednoga puštaju. I Šuhov je šmugnuo kao osamnaesti. Pa trkom do svog ležaja, pa nogu na podupirač i — hop! — već je gore.

Tako. Noge opet u rukav bluze, odozgo pokrivač, preko njega kaput, i spavaj! Sad će opet svu onu drugu polovicu barake satjerati u našu polovicu, ali to se nas više ne tiče.

Vrati se i Cezar. Šuhov mu doda vrećicu.

Vrati se i Aljoška. Nespretan je, svima ugađa, a ništa ne zna zaraditi.

— Na, Aljoška! — i pruži mu jedan keks.

Osmjehne se Aljoška.

— Hvala vam! A ni sami nemate!

— Jedi samo!

Ako i nemamo, uvijek ćemo nešto zaraditi. Pa strpa komadić kobasice u usta! Zubima u nju! Zubima! Miris mesa! I sok od mesa, onaj pravi. I sklizne lijepo dolje, u želudac.

I nema više kobasice.

Ostalo će, odluči, pojesti prije radnog stroja.

I pokrije se preko glave tankim, zamazanim pokrivačem, ne osluškajući više kako su se između ležajeva nabili logoraši iz one druge polovice i čekaju da i njih prebroje.

Šuhov je tonuo u san posve zadovoljan. Danas je imao mnogo sreće—nisu ga bacili u samicu, nisu poslali brigadu na gradilište »Soc-gradića«, za ručak se domogao jedne kaše više, brigadir je izborio visoke procenete, Šuhov je uživao u zidanju, nisu mu našli onu pilicu na pretresu, zaradio je nešto večeras kod Cezara i kupio je sebi duhana. I nije se razbolio, izgurao je nekako. Prošao je dan, gotovo sretan, ničim nepomućen.

Takvih je dana, od početka do kraja njegove kazne bilo tri tisuće šest stotina i pedeset tri.

Ona tri dana viška — to je zbog prijestupnih godina...

[Title page](#)

Table of Contents